100 SORUDA

TÜRKİYE'DE İŞÇİ SINIFI VE SENDİKACILIK HAREKETİ

YILDIRIM KOÇ

GERÇEK YAYINEVİ

100 SORUDA
TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI VE SENDİKACILIK HAREKETİ

Yıldırım Koç

100 SORUDA DİZİSİ: 59

Birinci Baskı: 1998
Kapak: Sait Maden
Kapak Baskısı: Miro Matbaası
İç Baskı: Özal Matbaası
Cilt: Esra Mücellithanesi

ISBN 975-7551-24-4

YILDIRIM KOÇ

100 SORUDA TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI VE SENDİKACILIK HAREKETİ

GERÇEK YAYINEVİ

İstiklâl Caddesi, Koçtuğ Han, No: 386, Kat 5
Telefon: (0212) 293 55 25 - 244 18 16
80050 Beyoğlu – İstanbul

I. GİRİŞ

Soru 1: İşçi sınıfı nedir?

İşçi sınıfı, bir işverene işgücünü satarak aldığı ücret karşılığında yaşamını sürdüren insanların oluşturduğu toplumsal sınıftır. Bu işveren özel sektör de olabilir, kamu sektörü de. İşçi sınıfı, esas olarak, kapitalizmin ürünüdür. Ancak, kapitalizm öncesi üretim biçimlerinde de işçiler vardır; fakat bunların sayısı, ekonomik, toplumsal ve siyasal gelişmeleri etkileyebilecek boyutta değildir.

İşçileri, tarihte daha önceki dönemlerde ortaya çıkmış ve sömürülen sınıflardan ayıran temel özellik, özgürleşmiş emek olmalarıdır. Bu "özgürleşme" iki boyutludur. Birinci boyut, emeğin kölelik veya serflik bağımlılığından kurtulması, emekgücünün meta haline gelmesi ve böylece özgürleşmesidir. İkinci boyut ise, üretim araçları mülkiyetinden özgürleşmesi, kopmasıdır. Bu ikinci boyut, mülksüzleşmedir. İşçi, geçimini sağlayabilmek için işgücünü satmaktan başka yolu olmayan ve ayrıca işgücünü satabilme özgürlüğüne sahip bulunan ve üretimi kendi başına sürdürebilecek başka olanaklara sahip bulunmayan (mülksüzleşmiş) ücretlidir.

İşçi sınıfı çeşitli katmanlardan oluşur. Bu katmanlar, üretimin ve istihdamın yapısına, toplumsal ve siyasal koşullara ve teknolojiye bağlı olarak değişiklik gösterir. Diğer bir deyişle, işçi sınıfı, homojen değil, heterojendir. Ancak, ücretli emek olması, farklı tabakalar arasında ortak bir sınıf bağı yaratır.

İşçi sınıfı güneş gibi düşünülürse, çekirdekte, emeğini maddi bir ürüne dönüştüren üretken emeğe sahip olan kesim bulunur. Tarım, gıda, ağaç işleme, metal işleme, elektrik enerjisi üre-

timi, inşaat gibi sektörlerde doğrudan üretimde çalışan veya üretime kafa emeğiyle katkıda bulunanlar bu çekirdekte yer alır. Bunun çevresinde, emeğini maddi bir ürüne dönüştürmeden ücretli olarak çalışan ücretliler bulunur. Ulaştırma, bankacılık, sigortacılık, temizlik, yükleme-boşaltma, eğitim gibi alanlarda çalışanlar bu niteliktedir. Kürenin daha dış kenarlarında ise, işçilik dışında geliri olan, tam olarak mülksüzleşmemiş yarı-işçiler vardır.

Birçok ülkede çeşitli dönemlerde görülen önemli bir tabaka, işçi aristokrasisidir. İşçi aristokrasisi, ücretli emek olmasına karşın, kısa vadeli çıkarları gereği işverenlerin yanında yer alan tabakadır. İşçi aristokrasisinin ortaya çıkmasında, nesnel konumun ötesinde, işverenlerden yana bir bilinç unsuru da söz konusudur.

Ayrıca, özellikle Türkiye'de kamu kesiminde istihdam edilen bazı işçilerin konumlarını anlatmada, "yapay proletarya" kavramı önem kazanmaktadır. "Yapay proletarya" ile kastedilen, siyasal iktidarlarca kamu kesiminde istihdam edilen ve genellikle ciddi bir biçimde çalışmaları beklenmeyen parti sempatizanlarıdır.

İşçiliği mavi yakalı işçilikle özdeşleştirmek temel bir hatadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde istihdamın yapısında önemli değişiklikler yaşanmakta, beyaz yakalı işçilerin istihdam içindeki payı hızla artmaktadır. İşçi sınıfı, beyaz ve mavi yakalı ücretlilerin hemen hemen tümünü kapsar. Yalnızca işveren adına yetki kullanan üst düzey yönetici durumundaki ücretlileri işçi sınıfının dışında tutmak doğru olur.

İşçi sınıfı, bağlı bulunulan yasa ve statüye göre tanımlanmaz. Örneğin, günümüzde 1475 sayılı İş Yasası'na veya sözleşmeli personele ilişkin 399 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye veya 657 sayılı Devlet Memurları Yasası'na bağlı olarak çalışan ücretlilerin hemen hemen tümü işçi sınıfı içinde değerlendirilmelidir. Türkiye'de bir dönem işçi sınıfının bir kesimi işçi aristokrasisi haline getirilerek "memur" statüsünde çalıştırılmıştı. Memurlar uzun süre bu ayrıcalıklarını korudular ve kendilerini işçi sınıfının diğer kesimlerinden ayrı gördüler. Bu yanlış bilinç, onların işçi sınıfının parçasını oluşturma gerçeğini değiştirmez.

İşçi sınıfı, mesleklere göre de belirlenmez. Meslek, bağlı bulunulan toplumsal sınıfı değil, yapılan işi gösterir. Tüm geliri, SSK hastanesinde çalışarak elde ettiği ücret olan bir hekim, işçi sınıfının bir parçasıdır. Bir özel inşaat şirketinde şantiyede veya bir kamu kuruluşunda atölyede çalışan bir mühendis de işçi sınıfındandır.

İnsanların toplumsal sınıflarını, bu konumlarının bilincinde olup olmamaları da belirlemez. İşçi sınıfından bir kişi, farklı etmenlere bağlı olarak, kendi kısa veya uzun vadeli sınıf çıkarlarına aykırı davranışlar içinde olabilir. Böylesi bir durum, işçi sınıfının ortaya çıkmadığını değil, işçi sınıfının henüz kendiliğinden bir sınıf olmaktan çıkarak kendisi için bir sınıf olma aşamasına gelemediğini gösterir.

İnsanın ücretli olarak çalışmaya başlaması onun hemen bilinçlenmesini getirmeyebilir. Ayrıca, bilinçlenmede de farklı aşamalar söz konusudur. Bunların birbirine karıştırılması çeşitli değerlendirme hatalarına yol açar.

İşçinin, sorunlarının sorumlusu olarak kendi patronunu görmesi ve ona karşı tavır almaya başlamasıyla birlikte, "işçilik bilinci"nden söz edilebilir. Yeni işçileşen kesimlerde bu bilincin gelişmesi önemli bir zaman alır. Özellikle tam mülksüzleşmemiş ve işçiliğe geçici bir durum olarak bakan geçici işçilerde işçilik bilinci kolay kolay ortaya çıkmaz.

İşçinin, sorunlarının sorumlusu olarak sermayedar sınıfı görmesi ve diğer işçilerle birlikte sermayedar sınıfa karşı tavır almasıyla birlikte, "sınıf bilinci"nden söz edilebilir. Bu tavır, henüz anti-kapitalist bir bilinç değildir. İşçi, kapitalist düzen çerçevesinde sermayedar sınıfa karşı işçi sınıfının bir parçası olarak mücadele ederek durumunu düzeltmeye çalışmaya başladığında, sınıf bilincine ulaşmıştır. Sınıf olgusu, sınıf bilinci ve ona dayalı sınıf hareketi, 19. yüzyılın ilk yarısında da vardı.

İşçinin, sorunlarının sorumlusu olarak kapitalist düzeni görmesi ve kapitalizme karşı tavır alması ise, sınıf bilincinin ötesinde bir siyasal bilinç anlamına gelir. Türkiye'de uzun yıllar sınıf bilinci ile anti-kapitalist siyasal bilinç birbirine karıştırılmıştır.

Soru 2: Sendika nedir?

Sendika, işçilerin hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla oluşturdukları örgütlenmelerdir. İşçilerin haklarının ve kısa ve uzun vadeli çıkarlarının ne olduğu konusunda farklı görüş ve eğilimler vardır. Buna bağlı olarak da, farklı sendikal anlayışlar ve yapılar ve sendikal mücadele biçimleri ortaya çıkar. Farklı anlayıştaki sendikalar da birbirlerini suçlarlar.

Sendikaların bir bölümü meslek sendikasıdır; yalnızca aynı meslekten olan ücretlileri bünyesinde barındırır. Bazı sendikalar, işyeri sendikasıdır; yalnızca belirli bir işyerindeki ücretliler bu sendikada örgütlenebilir. İşkolu sendikalarında, aynı işkolunda kabul edilen ücretliler biraraya gelir. Genel sendikalar ise tüm işkollarındaki ücretlileri örgütlemeyi amaçlar. Sendika birlikleri, genellikle, aynı yörede farklı işyerleri ve işkollarında örgütlü sendikaların üst örgütüdür. Federasyonlar ise, genellikle, farklı yörelerde aynı meslekte veya aynı işkolunda örgütlenmiş sendikaların üst örgütüdür. Konfederasyon ise, genellikle, tüm meslekler, bölgeler, işyerleri ve işkollarındaki kuruluşların ulusal düzeydeki örgütlenmesidir. Ancak bu kavramlar ülkeden ülkeye değişiklik gösterir. Her ülke, kendi tarihinden kaynaklanan bazı özelliklere bağlı olarak, sendikal örgütlenmesini biçimlendirir ve isimlendirir. Örneğin, İngiltere'deki konfederasyonun adı Sendikalar Kongresi'dir (Trade Unions Congress); çünkü bugünün bu örgütü 1868 yılında her yıl toplanan bir kongre biçiminde ortaya çıkmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki üst örgütün adı, Amerikan Emek Federasyonu - Endüstriyel Örgütler Kongresi'dir (AFL-CIO); çünkü bu örgüt, önce ikiye bölünmüş, daha sonra bu iki parça birleşince, ikisinin adları yanyana getirilmiştir. Türkiye'de ise yukarıda belirtilen kavramlar kullanılmaktadır.

Sendikalar dışında da işçi örgütleri vardır. İşçiler, çeşitli dernekler, yardımlaşma sandıkları, konut ve tüketim kooperatifleri ve siyasal örgütlenmeler de oluşturabilir. Bir biçimde kurulan bir örgütlenme, bir süre sonra bir başka biçim ve içerik de kazanabilir. Bir yardımlaşma sandığının veya bir derneğin sendikaya

dönüştüğü birçok örnek vardır. Bu nedenle, sendikacılık tarihinde, "ilk sendika" diye bir örnek aramak yanlıştır. İnsanın, evrim kuramında açıklandığı biçimde gelişerek, evriminin belirli bir noktasında insan niteliklerinin ağır basması gibi, işçileşme sürecindeki üreticilerin veya işçilerin oluşturdukları çeşitli örgütlenmelerin gelişme sürecinde bir noktada bu örgütlenmelere sendika adı verilmiştir.

İşçi sınıfının yapısı ve dinamikleri incelenirken, ele alınması gereken öncelikli örgütlenme, sendikalardır. Ancak, diğer örgütlenmeleri de unutmamak gerekir.

Soru 3: İşçilerin hak alma araçları nelerdir?

İşçi sınıfı kapitalist düzende gücü kadar hak alır. Ancak bu güç, genellikle zannedildiğinin aksine, yalnızca eylemlilik değildir. İşçi sınıfının gücü tartışıldığında, ücretli işgücünün ve becerili işgücünün yetersizliği, işsizlik düzeyi, işçilik bilinci, sınıf bilinci, örgütlülük biçimi ve düzeyi, grev hakkı, eylemlilik alışkanlığı, siyasal bilinç, siyasal bilincin etkili olabildiği demokratik ortam gibi etmenler önemlidir. Bu ve benzeri etmenler, işçi sınıfı tarafının gücünü belirler. Ancak, bu gücün alınan haklara dönüşebilmesi için, karşı tarafın gücü ve olanakları da etkilidir. İşçi sınıfı, aynı bilinç ve örgütlülük düzeyiyle, ekonomik bunalım dönemlerine göre, ekonomik büyüme dönemlerinde daha fazla hak ve özgürlük elde edebilir. Sermaye cephesindeki çatlak veya gedikler ise işçi sınıfı hareketinin güçlenmesine katkıda bulunur. Örneğin, irticaya karşı verilen mücadelede sermaye cephesinde meydana gelen bölünmeler ve bu konuda işçi sınıfının siyasal ve toplumsal desteğine duyulan gereksinim, işçiler lehine çeşitli düzenlemelerin yapılmasını olanaklı kılabilir.

Sermayenin denetiminde ve çıkarları doğrultusunda yaşanan küreselleşme sürecinde, sınıflar arasındaki saflaşma ve güç dengelerine ulusal devletin sınırlarını aşan bir anlayışla yaklaşmak gerekir. Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'nın uluslararararası ve ulusötesi sermaye adına yaptığı müdahaleler ve iş-

çi sınıfının yavaş yavaş güçlenmekte olan uluslararası dayanışması da güç dengelerinin unsurlarıdır.

Kural olarak, haklı olunduğu için hak elde etmek olanaklı değildir; gücü olmayan hak elde edemez; güç kadar hak elde edilir. Ancak bu güç bazan ücretli işgücünün az bulunmasıdır, bazan eylemdir. Türkiye işçi sınıfı tarihinde bazı dönemlerde eylemler olmadan hak alınabilmiş olması, bu hakların bağışlanmış olduğu anlamına gelmez. Bu haklar, işçi sınıfının bazan farkında olmadığı bazı güçlerinin ürünüdür. Bir dönem ülkede mülksüzleşme düzeyinin geriliğine ve nitelikli veya becerili işgücünün yetersizliğine bağlı olarak, işçi sınıfının çeşitli kesimlerine önemli haklar tanınmıştır. Ancak günümüzde işgücü veya becerili işgücü yetersizliğinden kaynaklanan bir güç kaynağı büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. İşçi sınıfının çok büyük bir kesimi, ancak örgütlü sendikal ve siyasal mücadele ile hak alabilmektedir.

İşçi hak ve özgürlüklerini düzenleyen iki ana araç vardır: Mevzuat ve toplu iş sözleşmeleri. Mevzuat, genel kural olarak, işçilerin sendikalarda örgütlü olup olmadıklarına bakılmaksızın uygulanır. Toplu iş sözleşmeleri ise, kural olarak, sendikalarda örgütlü bulunan işçilerin yararlanabildiği bir araçtır. Toplu iş sözleşmesi imzalanmış bir işyerinde çalışan sendikasız işçiler, ilgili sendikaya, dayanışma aidatı adı altında bir para ödeyerek, yürürlükteki toplu iş sözleşmesinin getirdiği hakların çoğundan yararlanabilirler. Sendikalar, yeni hak ve özgürlükler elde etme mücadelesinde, mevzuat ile toplu iş sözleşmeleri arasında uygun bir denge oluşturmak zorundadır. Mevzuata çok fazla ağırlık verilirse, işçilerin sendikalarda örgütlenmeleri doğrultusundaki eğilimde bir azalma gözlenir. Fransa'da bugün sendikalaşma oranının yüzde 9 dolaylarında olmasının nedenlerinden biri bu durumdur. Toplu iş sözleşmelerine çok fazla ağırlık verilirse, işçi sınıfının sendikalarda örgütlü kesimlerinin sınıfın diğer kesimlerinden tecrit olması gibi bir sonuç doğabilir.

Ülkemizde, mevzuat ve toplu iş sözleşmelerinin yanı sıra başka bazı yollardan da hak elde edebilmek mümkündür. Hizmet akdi, işçinin tek başına işvereni ile bağıtladığı sözleşmedir.

Takım sözleşmesi, sendika üyesi olmayan bir grup işçinin, işverenle görüşerek imzaladıkları anlaşmadır. Umumi mukavele, Borçlar Yasası'na göre, işçiler veya işçi örgütleriyle, işverenler veya işveren örgütleri arasında imzalanan anlaşmadır. Bir işçi örgütü ile bir işveren arasında imzalanmış bir umumi mukavele bir toplu iş sözleşmesi demektir. Bakanlar Kurulu, bir işkolunda yürürlükte bulunan bir toplu iş sözleşmesini aynen veya gerekli gördüğü değişiklikleri yaparak bir kararname ile sendikasız işçilerin çalıştığı işyerlerine uygulatabilir (teşmil). Ayrıca, Türkiye tarafından onaylanmış 94 sayılı ILO Sözleşmesine ve bu konuda çıkarılmış bir Bakanlar Kurulu kararına göre, kamu kesiminde ihale alan bir müteahhit, taşeron veya fabrikatör, çalıştırdığı sendikasız işçilere, o işkolunda imzalanmış toplu iş sözleşmelerinde geçerli olan hakları kendiliğinden uygulamak zorundadır.

Belirli hakların kağıt üzerine geçirilmesi ile uygulanması arasında da fark vardır. Örneğin, 94 sayılı ILO Sözleşmesi ve ilgili Bakanlar Kurulu kararı son derece önemli bir haktır; ancak bu hak, Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin bilinçli mücadelesiyle elde edilmemiştir. Uluslararası işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin ILO'daki gücü ve çeşitli bazı başka etmenlere bağlı olarak, böyle bir Sözleşme ILO'da kabul edilmiştir. Türkiye de, 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra, uluslararası alanda olumlu adımlar atabilme çabasının bir parçası olarak, bu Sözleşmeyi onaylamıştır. Bu Sözleşmenin uygulanması konusundaki Bakanlar Kurulu kararı da, yine uluslararası sendikacılık hareketinin ILO'daki çabaları sonucunda 1988 yılında çıkarılabilmiştir. Bu Bakanlar Kurulu kararının çıkarılmasında ülkemiz sendikacılık hareketinin bir etkisi olmamıştır. Bu nedenlere bağlı olarak, varolan bu hak uzun yıllar kullanılamamıştır. Sendikacılık hareketi taşeronlaşma sorununun iyice önem kazandığı bir dönemin ardından ancak 1991 yılında bu konuda girişimlerde bulunmaya başlamıştır ve henüz sonuç alamamıştır. Hakların elde edilmesi kadar kullanılabilmesi de bilinci ve bazan ek mücadeleleri gerektirmektedir.

1990'lı yıllarda sendikaların bazı girişimleri sonucunda çıkarılan teşmil kararnameleri ile bazı toplu iş sözleşmelerinin sendikasız işyerlerine uygulanması doğrultusunda önemli bir adım atıldı. Ancak yaygın işsizliğe, iş güvencesinin bulunmamasına, bu işyerlerindeki sendikasız işçilerin bilinçsizliğine ve sendikaların yeterli çalışmayı yapmamalarına bağlı olarak, teşmil kararnamesiyle kağıt üzerinde sağlanan haklar uygulanamadı.

Bu durum sermayedar sınıf ve hükümetler için de geçerlidir. Yasaların yasakladığı bazı eylemlerin yapılması durumunda işverenlere ve hükümetlere çok geniş yetkiler tanınmıştır. Ancak işverenler ve hükümetler, bu yetkileri kullandıklarında karşılaşacakları tepkileri hesap ederek hareket ettiklerinde, bazan adım atmaktan kaçınmaktadırlar. Örneğin, 20 Temmuz 1994 tarihinde TÜRK-İŞ bir genel eylem kararı almış, Çalışanların Ortak Sesi Demokrasi Platformu'nu oluşturan örgütler de bu kararı desteklemiştir. Bu eylem, hükümetin aldığı bazı kararların değiştirilmesini öngören bir yasadışı grevdir. Böyle bir kararı almanın ve uygulamanın bu tarihte yürürlükte bulunan yasalara göre cezası, ilgili sendika ve konfederasyonların kapatılması (2821/58), eyleme katılan işçilerin tazminatsız olarak işten çıkarılması (1475/17/II/g) ve herbirine 6 aydan az olmamak üzere hapis cezası verilmesiydi (2822/73). Ancak hükümet ve işverenler, işbaşında iş durdurma biçiminde uygulanan 20 Temmuz genel eylemi sonrasında bu yetkilerini kullanamadılar. Bu durumu, Sayın Süleyman Demirel'in 3 Ocak 1991 genel eyleminden önce söyledikleri gayet güzel ifade etmektedir: "Yüzbinleri nasıl cezalandıracaksınız? Yüz binlerin bu çeşit harekete kalkması, fiili suç bile sayılsa, bu, yasayı işlemez hale getirir. Yöneticiler, yüz binleri cezalandırmayı düşüneceğine, işçiyi bu noktaya getiren nedenleri ortaya koysun, onlara ilgi göstersin." (Milliyet, 3 Ocak 1991)

Aynı durum kamu çalışanları için de geçerlidir. 657 sayılı Devlet Memurları Yasası'na göre, memurların toplu eylem ve hareketleri (M.26) ve grev yapmaları (M.27) yasaktır. Toplu eylem ve hareketin cezası aylıktan kesme, grevin cezası devlet memurluğundan çıkarmadır (M.125). Memur ve sözleşmeli personelin

grev yapması veya iş yavaşlatmasının cezası ise 4 aydan 1 yıla kadar hapis ve geçici veya sürekii olarak memuriyetten çıkarılmaktır. Bu eylemin dernek veya meslek kuruluşunun aldığı karar sonucunda yapılması durumunda, kararı alanlar 1 yıldan 3 yıla kadar hapisle cezalandırılırken, katılan memurun sürekli olarak memuriyetten çıkarılması öngörülmektedir (Türk Ceza Yasası, M.236).

Türk Ceza Yasası'na göre, "her kim... cebir ve şiddet veya tehdit olmaksızın, işyerini her ne suretle olursa olsun kısmen veya tamamen işgal ederse bir aydan bir seneye kadar hapis cezasıyla" cezalandırılmaktadır (M.201). Ancak bu madde de son yıllarda işletilememiştir.

İşçi sınıfı ile sermayedar sınıf ve hükümet arasında, çok sayıda etmene bağlı olarak her gün değişen bir güç dengesi vardır. Bu güç dengesi, kâğıt üzerine geçirilen hakları ve bu hakların kullanılabilirliğini belirler. İşverenlere ve hükümetlere yasalarda tanınan yetkilerin kullanılabilmesinde de aynı ilkeler geçerlidir.

Günümüzde Türkiye'de hak almada en yaygın biçimde kullanılan araç, toplu iş sözleşmeleridir. Toplu iş sözleşmelerinde, ücret ve parasal ödemeler, çalışma süresi, iş güvencesi, yönetime katılmaya ilişkin kurullar, işçi sağlığı ve iş güvenliği ve diğer konularda önemli düzenlemeler vardır.

Toplu iş sözleşmesi, kapitalist düzen içinde belirli hak ve özgürlükler elde etmenin aracıdır. İşveren, işçilerin isteklerini kendi açısından kabul edilemez bulursa, lokavta gitme veya işyerini bir süre veya sürekii olarak kapatma yetkisine sahiptir. Bu nedenle, bir toplu iş sözleşmesinde ulaşılacak sonucu aşağıdaki etmenler belirler:

- Ülkede, işkolunda, bölgede ve işyerinde sendikalaşma düzeyi, sendikal birlik, sendikaların üye sayısı ve maddi gücü, mücadele geleneği ve gerçekleştirilen mücadele;
- Demokratik ve siyasal haklar;
- Siyasal iktidarın yapısı;
- Kamu kesiminin genişliği;
- Diğer ücretlilerin ve emekçilerin desteği;

•Sermayedar sınıfın örgütlülük düzeyi;
•Ekonominin genel durumu;
•Sektörün ekonomik durumu;
•İşyerinin ekonomik durumu;
•İşçilik giderlerinin işletmenin toplam giderleri içindeki oranı;
•Devletin ücretlere dolaylı katkısı;
•Ülkede, işyerinde ve işyerinin bulunduğu bölgede işgücüne olan gereksinim ve işsizlik düzeyi;
•İşgücünün vasıflılık düzeyi;
•Çocukların ve kadınların çalıştırılması;
•İşçilerin normal ihtiyaç olarak kabul ettikleri mal ve hizmetler (tüketim kalıbı);
•İşçilerin diğer gelir kaynakları ve konut mülkiyeti;
•Teknolojik düzey veya emek üretkenliği düzeyi.

Soru 4: İşçi sınıfı nasıl ortaya çıktı?

Osmanlı İmparatorluğu'nda işçi sınıfı öncelikle inşaat sektöründe, madencilikte ve askerlikte ortaya çıktı. Örneğin, 1550-1557 yıllarında gerçekleştirilen Süleymaniye Camii ve İmareti inşaatında 2,7 milyon işgünü çalışılmıştı. Bu sürenin 1,5 milyon gününü (yüzde 55'ini) ücretli işçiler, 1,1 milyon gününü acemi oğlanlar, 140 bin gününü de köleler gerçekleştirmişti. Ücretlilerin çalıştığı 1,5 milyon işgününün 290 bin günü vasıfsız işçilere aitti. 1631 yılında Musul Kalesi'nin yapımında ücretli olarak çalışanların (ücretli işçilerin) sayısı da 3035 idi. Devlete ait madenlerde de ücretli işçi çalıştırılırdı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda kapıkullarının önemli bir bölümü de ücretli emektir. Örneğin, kapıkullarının acemi oğlanlar kesimi onyedinci yüzyıldan itibaren "özgür emek" niteliği kazanmıştır. Acemi oğlanlar, ücret karşılığında, inşaat sektöründe, kamu imalathanelerinde, kamu gemilerinde, odun ambarlarında, Tophane'de, kamu fırınlarında, su yollarında, bahçelerde, hasta odalarında ve bazı bölgelerde de sultan hanımların hizmetinde çalışırlardı. Yeniçeriler, ücretli savaşçılardı. Kapıkullarının Cebeci Ocağındaki cebeciler, silah yapımı, barut ıslahı ve silah tamiriyle uğraşırlardı. Topçu Ocağı ve Top Arabacıları Ocağı mensupları da ücretli üreticilerdi. Ancak bu ücretliler tarihsel süreç içinde yokoldu; çağdaş bir işçi sınıfına dönüşme olanağından yoksundu.

İşçi sınıfı 19. yüzyılın ilk yarısında Ege Bölgesi'nde yabancılar tarafından kurulan tarım işletmelerinde de ortaya çıktı. Demiryolları inşaatı da, tam olarak mülksüzleşmemiş birçok kişinin işçilik yaparak ek gelir elde etmesini sağladı.

Devlet memurları ise Tanzimat'tan sonra ücretlileşti. Devlet fabrikalarında ve daha sonraki yıllarda kurulan özel sektör fabrikalarında da ücretli işçi istihdamı gelişti.

Dönemin gelişmiş kapitalist ülkelerinden farklı olarak, loncaların sıkı disiplini altındaki küçük üretim yaygın biçimde kapitalist üretime dönüşmedi. Buna koşut olarak, loncalarda örgütlü esnaf (ustalar) kapitalistleşemedi; ustaların yanında ücret karşılığında çalışan kalfa ve çıraklar, çağdaş anlamda bir işçi sınıfına dönüşemedi.

Soru 5: Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde işçi sınıfının nesnel durumu neydi?

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında ülkede bir işgücü yetersizliğinden söz edilebilir. Ülkede nüfus az, küçük bir bedel karşılığında ekilebilir toprak boldu. Devlet, işgücü yetersizliği nedeniyle, yol yapımında, madencilikte ve ulaşımda zorla çalıştırmaya başvuruyordu. Ancak buna karşın, kentlerde düzenli iş olanaklarının sınırlılığına bağlı olarak, işsizlik de vardı. İşsizlik genellikle vasıfsız işçiler arasında yaygındı. Ayrıca, İmparatorluğun dağılma döneminde ülkeye gelen göçmenler de zaten sınırlı olan iş olanaklarının bir bölümünü kullanıyordu. 1854 Kırım savaşı sonrasındaki on yıllık dönemde Kırım ve Kafkasya'dan 595 bin kişi Türkiye'ye göç etti. 1862 yılında Sırbistan'dan çekilme sonrasında çok sayıda Türk, varlıksız ve perişan bir biçimde Anadolu'ya sığındı. 1876-1896 döneminde 850 bin göçmenin geldiği tahmin edilmektedir. Bu insanların büyük bir bölümü, göç nedeniyle mülksüzleşmişlerdi. Ancak Anadolu'nun büyük toprak potansiyeli, bu insanların büyük bir bölümünün yeniden arazi sahibi olmalarını olanaklı kıldı.

Madenlerde çalışanların büyük bir bölümü henüz tam olarak mülksüzleşmemiş yarı-işçiydi. Tarım ve inşaat sektörlerinde de aynı yapı geçerliydi.

İmalat sanayii sınırlı ölçüde gelişmişti. İmalat sanayiinde kamu kesiminin önemli bir yeri vardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1911 yılında çalıştırdığı personel sayısı 1000'in üstünde olan 13 kuruluş vardı: Tütün Rejisi (13.969 kişi), Şark Demiryolları (3758), Anadolu Demiryolları (2850), Aydın Demiryolları (1607), İzmir-Kasaba ve temdidi demiryolları (1983), Seyrisefain İdaresi (1200), İmalatı Harbiye fabrikaları (2733), Ereğli Kömür Şirketi (5185), Balya Karaaydın Madeni (1018), Yorgi ve Rumbaki Kömür Şirketi (1488), Osmanlı Bankası (1216), Ziraat Bankası (1022), Hicaz Demiryolu (1628). Ayrıca, eve-iş-verme sistemi de kunduracılık, halıcılık ve dokuma gibi işlerde oldukça yaygındı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1913 ve 1915 yıllarında sanayi sayımı yapıldı. Bu sayımın kapsamı dışında bırakılanlar ve ayrıca sayımın kapsamı içinde olup da yayınlanmayan bilgiler de eklendiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayi kuruluşlarında 1913 yılında 44 bin ve 1915 yılında da 38,8 bin kişi çalışıyordu.

Savaş öncesindeki dönemde sanayi işçilerinin önemli bir bölümü de yabancı uyrukluydu.

1915 sanayi sayımının yayınlanan sonuçları kapsamında 14,1 bin işçi çalışıyordu. Bunların yalnızca yüzde 15'i Müslüman, yüzde 60'ı Rum, yüzde 15'i Ermeni ve yüzde 10'u Yahudiydi. 1914 yılında Osmanlı Devleti'nin toplam nüfusunun 18,5 milyon ve bunun 15,0 milyonluk bölümünün Müslüman olduğu düşünülürse, sanayi işçilerinin azlığı ortaya çıkacaktır.

Vasıflı işgücünün azlığı, meslek sahibi ücretlilere kendi işyerlerini açma olanağını tanıyordu. Ayrıca, kolayca toprak edinebilme olanağı da, tam olarak mülksüzleşmiş işçilerin bile davranışlarını etkiliyordu.

Donald Quataert, 20. Yüzyılın başında madenlerde çalışan işçi sayısının 15 bin dolayında olduğunu tahmin etmektedir. Vedat Eldem'in 1911 yılına ilişkin tahmini ise 14,8 bindir.

Osmanlı Devleti'nde ayrıca memurlar vardı. Memur sayısının 1910 yılında 138 bin ve 1911 yılında 97 bin olduğu tahmin edilmektedir. Yalnızca Düyun-u Umumiye'de 1912 yılında 9 bin memur çalışıyordu. Ancak memurlar, kendilerini "ameleler"den farklı görüyorlardı.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarındaki savaşlar üretken insangücünü ciddi biçimde tahrip etti. Şevket Süreyya Aydemir'e göre, Birinci Dünya Savaşı yıllarında 2,9 milyon kişi askere alındı; savaşta 325 bin kişi şehit oldu veya hastalıktan öldü. 400 bin kişi yaralandı. 1,6 milyon kişi ise hastalandı veya kayıptı. Ahmet Bedevi Kuran'a göre ise, 550 bin kişi şehit oldu; 891 bin kişi malül kaldı. 104 bin kişi kayboldu. 2,2 milyon kişi yaralandı. 130 bin kişi esir düştü. Birinci Dünya Savaşı ülkedeki işgücünü ciddi biçimde azalttı. Birinci Dünya Savaşı dönemindeki Ermeni tehciri de işgücünün azalmasında etkili oldu.

Osmanlı Devleti'ne karşı ulusal bilincin geliştiği ve ulusal ayaklanmaların yaygınlaştığı dönemde, Osmanlı işçi sınıfında etnik, dinsel ve ulusal kimlik ön plana çıktı ve işçiler arasında sınıf bilincinin gelişmesini olumsuz doğrultuda etkiledi.

İşçi ve memurların sayılarının göreceli olarak azlığına, bunların çoğunun henüz tam olarak mülksüzleşmemiş olmalarına, bir sınıf hareketi geleneğinin bulunmamasına ve gelişen ulusal hareketlerin yaşattığı bölünmelere bağlı olarak, Osmanlı işçi sınıfı zayıftı ve sınıf bilinci yeterince gelişmediğinden sınıf çıkarları doğrultusunda toplumsal ve siyasal gelişmelere ağırlığını koyamıyordu.

Soru 6: İşçi haklarını düzenleyen mevzuat nasıl gelişti?

Bazı çevrelerin, "dünyanın ilk toplu iş sözleşmesi 1700 yılında Kütahya'da fincancı esnafı ile fincan işçileri arasında imzalanmıştır" iddiası kesinlikle yanlıştır. Söz konusu metin, loncanın hakimi olan ustaların loncadaki yöneticilerinin kendi aralarında imzaladıkları bir belgedir. Belgenin altında kalfaların ve çırakların imzası yoktur. Büyük olasılıkla, bazı ustaların daha yüksek ücret vererek birbirinin kalfa ve çıraklarını ayartmasını ve düşük ücretler yoluyla haksız rekabete başvurulmasını önlemek amacıyla düzenlenen bu metin, kesinlikle bir toplu iş sözleşmesi değildir.

Saptayabildiğimiz kadarıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nda doğrudan işçilere yönelik ilk düzenleme, 1834 yılında Mısır Hidi-

vi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın bir süre işgal ettiği Çukurova bölgesinde tarım işçileri için getirdiği kurallardır. Bu düzenlemeyle, işçilere haftada 1,5 gün tatil getiriliyor ve bu sürenin yarım günü için ücret ödenmesi öngörülüyordu.

1845 yılında kabul edilen Polis Nizamnamesi'nin 12. maddesi, polise, greve gitmeyi amaçlayan işçi örgütlenmelerinin ortadan kaldırılması görevini de veriyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk grev yasağı olarak düşünülebilecek düzenleme, 1867 yılında kabul edilen Memaliki Mahsusa Demiryollarının Usulü Zabıtasına Dair Nizamname'de yer almaktadır. Bu nizamnameye göre, "her ne suretle olursa olsun arabaların seyrü hareketine mani olmak" suçunu işleyenler hakkında bir seneden üç seneye kadar hapis cezası öngörülüyordu.

Önemli diğer bir düzenleme, 1865 yılında kabul edilen ve ne ölçüde uygulandığı tartışmalı olan, Dilaver Paşa Nizamnamesi'dir. Ereğli sancağında bulunan 14 ilçe halkına uygulanması öngörülen bu nizamnamenin amacı işçiyi korumak değil, kömür madenlerinde üretimi artırmaktı.

1868-1876 yılları arasında yayınlanan Mecelle, işçiyi "ecir, nefsini kiraya veren kimse" olarak tanımlıyordu.

1876 Anayasası, milletvekili seçilebilmek için "bir kimsenin hizmetkârlığında bulunmama" koşulunu arıyordu. Seçimlere ilişkin diğer bir düzenleme ise, seçilme hakkını, "az çok emlak sahibi bulunma" koşuluna bağlıyordu.

Anayasa, angaryanın yasak olduğunu da belirtiyordu.

1908 yılındaki yaygın grevlerin ardından, Tatil-i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-u Muvakkat yayınlandı. Bu düzenleme, ufak değişikliklerle, 1909 yılında Tatil-i Eşgal Kanunu'na dönüştü. Bu Yasa Cumhuriyet döneminde de yürürlükte kaldı ve bazı maddeleri ancak 1936 yılında kabul edilen 3008 sayılı İş Yasası ile yürürlükten kaldırıldı. Yasa ile, kamuya ilişkin hizmetleri yerine getiren kurumlarda sendikalaşma yasaklandı. Ancak bu yasağı ihlalin yaptırımı, 1 haftadan 6 aya kadar hapis veya 1 liradan 25 liraya kadar para cezasıydı. Kamuya yönelik hizmetlerde greve gidilebilmesi için önce bir uzlaştırma aşamasından geçme ko-

şulu kondu. Bu kurala uymadan greve gitmenin cezası ise 24 saatten 1 haftaya kadar hapis ve 25 kuruştan 100 kuruşa kadar para cezasıydı. Bu yaptırımlar güçlü bir hareketin önünde ciddi engeller oluşturmayacak kadar hafifti.

Osmanlı Devleti döneminde işçiyi koruyucu önemli düzenlemeler yapılmadı. Yapılanlar ise, işçilerin bu doğrultudaki örgütlü mücadeleleri ve eylemlerinin sonucu olmaktan çok, ücretli işgücü yetersizliği koşullarında üretimin sürekliliğini sağlayabilmek amacına yönelikti.

Soru 7: İşçi ve memur örgütlenmeleri nasıl gelişti?

Osmanlı İmparatorluğu'nda işçi örgütlenmelerinin tarihine ilişkin çalışmaların büyük bir bölümünde, ilk örgüt olarak Ameleperver Cemiyeti gösterilmektedir. Gerçek adı Amelperver Cemiyeti olan ve 1 Nisan 1866 tarihinde İstanbul'da kurulmuş olan bu örgüt, bir işçi örgütlenmesi değil, bir yardımseverler derneği veya hayır kuruluşudur. Bugüne kadarki çalışmalarda saptanan ilk örgütlenme, 1894-1895 yıllarında İstanbul'da Tophane fabrikasında gizli olarak kurulmuş olan Amele-i Osmani Cemiyeti'dir. Bu Cemiyet de kurulmasından kısa bir süre sonra ortaya çıkarılmış ve dağıtılmıştır.

1908 darbesinden sonra kısa bir süre burjuva demokratik hak ve özgürlükler kullanılabildi. İşçiler de, sınıf çıkarları veya parçasını oluşturdukları ulusalcı hareketlerin çıkarları doğrultusunda örgütler kurdular.

Bu dönemde kurulan işyeri örgütlenmelerinin bir örneği, Anadolu-Bağdat Demiryolları Memurin ve Müstahdemin Cemiyet-i Uhuvvetkarisi idi. İstanbul, Selanik, İzmir, Zonguldak, Drama, Kavala, Ksanti, Gümülcine ve Gevgeli'de bu nitelikte örgütler oluşturuldu. İttihat ve Terakki de kendi denetimi altında işçi örgütleri oluşturmaya çalıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1913 (1329) Kongresinde kabul edilen nizamnamede şu hüküm vardı (M.73) : "Büyük şehirlerde ayrıca esnaf ve amele kulüpleri küşad edilecektir. Bunlarda da muhitin zihniyet ve ahval-i içtimaiyesine

göre esbab-ı istirahat nazar-ı dikkate alınacaktır." Sosyalist ve komünist hareket ve örgütlenmeler de bu sürece katıldı. Örneğin, Selanik Tütün İşçileri Sendikası, Bulgar komünistlerinin etkinliği altındaydı. A. Benoraya ise Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'nu kurdu. Osmanlı Devleti'ne karşı ulusal bir mücadele içindeki hareketler de işçi sınıfı içinde etkili olmaya çalıştı.

Soru 8: İşçi ve memur mücadeleleri ve eylemleri nasıl gelişti?

Kapıkullarının enflasyon (akçe tağşişi) nedeniyle gerçek ücretlerinin düşmesine tepki olarak, önce çorba kaplarını ayaklarıyla devirmeleri ve sonra da kutsal kabul edilen yemek kazanlarını kaldırmaları ("kazan kaldırma") da bir tür grevdir. Kapıkullarının bu tepkisi bazan kazan kaldırmayı da aşarak, ücretlere zam ve yaklaşık bir yıllık ücrete eşit olan cülus bahşişini alabilmek amacıyla, padişah değiştirmeye kadar gitmekteydi. Kapıkullarının en önemli kesimi olan yeniçerilerin bilinen bu nitelikteki ilk başkaldırısı 1444 yılındadır. Akçenin ayarının düşürülmesi (enflasyon nedeniyle gerçek ücretlerin düşmesi) üzerine yeniçeriler Edirne'de ayaklanmışlar, yevmiyelerine yarım akçe zam yapılmasına karşın ayaklanmayı sürdürmüşler ve padişahı değiştirmişlerdir. Kapıkulu süvarilerinin bilinen ilk ayaklanması ise, yine akçe tağşişine bağlı olarak, 1588 yılında gerçekleşti; eylem amacına ulaştı ve zam alındı.

Kapıkullarının eylemlerinin dışında saptayabildiğimiz ilk grev izi, 1587 yılında İstanbul'da Mehmet Paşa tarafından yaptırılan camide çalışan duvarcı, marangoz ve taşçı ustalarının (işgüçlerinden başka satacak birşeyleri olmayan ücretli işçilerin) 12 akçe olan yevmiyelerinin yetmediğini bildirip 4'er akçe zam istemeleri ve bu zammın verilmesinden sonra da iş durdurmaları olayıdır.

18 Nisan 1845 tarihli Polis Nizamnamesinde polisin görevleri arasında, "işini bırakarak greve gitmeyi amaçlayan işçilerin" derneklerinin ortadan kaldırılması da yer almaktadır. Bazı kişiler,

bu hükmün konmasını, bu dönemdeki çeşitli işçi eylemlerinin yarattığı gereksinim olarak yorumlamaktadır. Ancak söz konusu Polis Nizamnamesi, Fransa'daki bir nizamnamenin çevirisidir. Ayrıca, 1845 yılında Prusya'da kabul edilen bir düzenleme de işçi örgütlerinin oluşturulmasını ve grev yapılmasını yasaklamaktadır. Giderek ağır basan düşünce, Polis Nizamnamesi'ndeki hükmün, Osmanlı Devleti'nde yaşanan bir gereksinimin ürünü olmaktan çok, Fransa ve Almanya gibi ülkelerdeki deneyimler ışığında, bu ülkelerdeki mevzuatın çevrilmesi sırasında yer aldığıdır.

Issawi ise, 1863 yılında Ereğli kömür madenlerinde bir grev yapıldığından söz etmektedir.

Daha ayrıntılı bilinen ilk grev ise, 1872 yılı Şubat ayı içinde Beyoğlu Telgrafhanesi işçileri tarafından gerçekleştirilmiştir. Birçok yayında ilk grev olarak belirtilen Tersane işçileri grevi ise, 11 aydır ücretlerini alamayan işçilerin 1873 yılı Ocak ayında yaptıkları eylemdir. Oya Baydar'ın saptamalarına göre, 1872-1906 döneminde 24 işçi eylemi oldu.

Osmanlı Devleti'nde ilk işçi eylemleri dalgası, burjuva demokratik devrimde bir adım olan 1908 darbesinden sonradır. İşçi hareketlerine ilişkin genel bir kural, hakim sınıflar cephesinde bir gediğin ortaya çıkması ve iç çelişkilerin önem kazanması durumunda, işçi sınıfı hareketinin kendiliğinden geliştiğidir. Ayrıca, 1905 Rus Devriminin de sınırlı da olsa etkisinden söz etmek olanaklıdır. Oya Baydar'a göre, İkinci Meşrutiyet'i izleyen ilk üç aylık sürede, 60 kadar grev yapıldı. Oya Baydar, bu grevlere katılan işçi sayısının 100 bini aştığını tahmin etmektedir. Mesut Gülmez ise 1908 yılında 110 grevin listesini vermektedir. Bu grevlerin çoğundan önce işçiler İttihat ve Terakki Partisi'ne başvurdular. Hükümetler bu grevlere karşı idari ve hukuki engeller geliştirdi. Ancak bu grevler sınırlı bir örgütlülüğe dayanıyordu ve kalıcı örgütlenmelere de yol açmadı. Ayrıca, bu grevlerde Osmanlı Devleti'ne karşı ulusal mücadele içinde olan Rum ve Ermenilerin etkileri de gözönüne alınmalıdır. Grevler 1914 yılı başlarından sonra kesintiye uğradı.

İşçi sınıfının bir parçasını oluşturan memurlar da bu dönemde çeşitli eylemler yaptılar. Eylemlerin ana nedeni, aylıkların zamanında ödenmemesiydi. Örneğin, 1906 yılı Aralık ayında, ücretlerinin ödenmesindeki gecikmeyi ve görev süresinin fazlalığını protesto eden 450 kadar tayfa, Bahriye Komutanı Ahmet Paşa'nın evini bastı, 3 subayını dövdü, ev sahibini yaraladı. Tayfaların aylıkları hemen ödendi.

Soru 9: İşçilerin ve memurların ücretleri ve çalışma koşulları nasıldı?

Geçmiş dönemlerde işçilerin ve memurların ücretlerini ve çalışma koşullarını bugünle değil, o dönemin tüketim kalıpları içinde günün koşullarıyla ve özellikle de ülke nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturan köylülüğün koşullarıyla karşılaştırarak değerlendirme yapmak gereklidir. Bu açıdan bakıldığında, işgücü yetersizliği de düşünüldüğünde, işçi ücretlerinin ve memur aylıklarının günün koşullarında çok da kötü olmadığı görülmektedir. Korkut Boratav, Gündüz Ökçün ve Şevket Pamuk tarafından yapılan bir araştırmaya göre, 1839-1913 döneminde Osmanlı Devleti'nde kentsel bölgelerde parasal işçi ücretleri yılda ortalama yüzde 1,1 oranında arttı. Diğer bir deyişle, 1839 yılından 1913 yılına kadar yüzde 123'lük bir artış yaşandı. Gerçek ücretlerin de benzer bir çizgi izlediği tahmin edilmektedir. Daha da önemlisi, bu dönemde Osmanlı ücretlerinin İngiltere'deki ücretlerin yüzde 40'ının üstünde olmasıdır. 1880-1889 döneminde Osmanlı ücretleri İngiliz ücretlerinin yüzde 46'sına kadar çıkmıştır. Araştırmacıların da belirttiği gibi, İngiltere'de genel fiyat düzeyinin daha yüksek olduğu düşünülürse, iki ülke arasındaki ücret farkı daha da azalmaktadır. Ancak Birinci Dünya Savaşı yıllarında artan fiyatlar nedeniyle gerçek ücretler hızla geriledi. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde memurların en büyük sorunu ise düzenli aylık alamamalarıydı.

III. ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİ

Soru 10: İşçi sınıfının nesnel durumu neydi?

Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında, İstanbul, İzmir, Adana ve Bursa gibi yerler dışında "milli hudutlar içinde" 33 bin işyerinde toplam 76 bin işçi çalışıyordu. Bu işçilerin 35 bini tekstil, 17 bini deri işleme işkolundaydı. Metalurji işkolunda 8 bin, ağaç ve marangozluk işyerlerinde de 6 bin işçi vardı. İşyeri başına düşen ortalama işçi sayısı, 2,3'tü. Diğer bir deyişle, bu işletmeler, gerçek anlamda birer kapitalist işletme olmaktan çok, esnaf ve sanatkâra ait işyerleriydi (kapitalist üretimin önkoşulu olan genişletilmiş yeniden üretim yerine, basit yeniden üretim söz konusuydu).

İşçi-sermayedar çelişkisinin gelişebileceği daha büyük işletmeler ise İstanbul, İzmir, Bursa ve Adana'da bulunuyordu.

Bu dönemde işçilerin önemli bölümü tam olarak mülksüzleşmemiş veya yeniden toprak sahibi olabilme veya kendilerine ait işyeri açabilme olanağına sahip ücretlilerdi.

Soru 11: Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında işçiler lehine herhangi bir düzenleme yapıldı mı?

Ulusal Kurtuluş Savaşı devam ederken, Zonguldak bölgesinde çalışan kömür işçilerini ilgilendiren iki yasa kabul edildi.

9 Mayıs 1337 (1921) gün ve 114 sayılı Yasa, kömür tozlarının "amele heyeti idaresi" tarafından açık artırma ile satılmasını ve satıştan elde edilen gelirin "amele heyeti" adına Ziraat Bankası'na yatırılmasını öngörüyordu.

12 Eylül 1337 (1921) gün ve 151 sayılı Yasa ise, işçiler için koğuş ve hamam yaptırılmasını öngörüyor; işçilerin zorla çalıştı-

rılmasını ve 18 yaşından küçüklerin çalıştırılmasını yasaklıyor; işçilerin kuracağı "ihtiyat ve teavün sandıklarına" işverenlerce işçi ücretinin yüzde 1'inden az olmayacak bir miktarın yatırılmasını zorunlu kılıyor; hastalanan ve kazaya uğrayan işçinin işverenlerce tedavi edilmesi zorunluluğunu getiriyor; işveren hatalarından kaynaklanan iş kazası nedeniyle ölümlerde işçinin ailesine işverence tazminat ödenmesini zorunlu kılıyor; günlük çalışma süresini 8 saatle sınırlıyor; fazla çalışma zorunluluğunu kaldırıyor; fazla çalışma ücretini yüzde 100 zamlı olarak belirliyor; madene iniş ve madenden çıkış sürelerini çalışma süresi içinde kabul ediyor; maden işçileri için asgari ücret düzenlemesi getiriyordu.

Bu dönemde yabancı şirketler tarafından işletilen maden ocaklarında çalışan işçileri korumak amacıyla 1921 yılında kabul edilen bu yasalar, büyük ölçüde toprağa bağımlı yarı-köylü niteliğindeki maden işçilerinin örgütlü ve bilinçli mücadelesiyle değil, başta üretimde süreklilik sağlamak olmak üzere, başka kaygı ve amaçlarla kabul edildi ve, tam mülksüzleşmemiş veya işçileşmemiş maden işçilerinin kararlı bir tavrı gelişmediğinden, büyük ölçüde kâğıt üzerinde kaldı ve uygulanmadı.

Soru 12: İşçi ve memur örgütlenmeleri nasıl gelişti?

Bu yıllar ülkede ciddi bir yoksullaşmanın yaşandığı bir dönemdi. Gerek Anadolu'da, gerek İstanbul'da ücretler düşük, çalışma koşulları kötüydü. Ancak birçok insan, kendi konumunu daha büyük bir yoksulluğun yaşandığı kırsal kesimle karşılaştırdığında, daha büyük tepki göstermek yerine durumuna katlanmayı yeğliyordu. Ayrıca, yıllar süren savaşlar nedeniyle meydana gelen işgücü kaybına bağlı olarak, ücretli işgücünün göreceli bazı avantajları da vardı.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın verildiği dönemde Anadolu'da tüm olanaklar ortak bağımsızlık hedefi için seferber edilmişti. Bu nedenle, bağımsız işçi örgütleri son derece sınırlıdır.

İstanbul ise 1919-1923 yıllarında son derece canlı bir dönem yaşadı. İşgalci güçlerin ülkelerindeki göreceli demokratik ortam, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kurulmasını gerekli kılan siyasal ve toplumsal koşullar ve bu Örgütün kuruluşu (1919), işgalci güçler arasındaki çelişkiler, Bolşevizm korkusu ve ulusalcı güçlerin etkileri, oldukça geniş bir özgürlük ortamında çok çeşitli işçi örgütlenmelerinin doğmasına yol açtı.

Bir tarafta, 1919 yılında kurulan Komünist Enternasyonal'in ve 1921 yılında kurulan Sendikalar Kızıl Enternasyonali'nin (Profintern) etkisi vardı. Örneğin, ağırlıkla Rum ve Ermeni işçilerin üyesi bulunduğu Beynelmilel İşçiler İttihadı, Profintern üyesiydi. 1919 yılında Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası kuruldu. Daha sonra Türkiye Komünist Partisi'nin İstanbul kanadı olan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın işçiler arasındaki çalışması, 1921 yılında kurulan Türkiye İşçi Derneği aracılığıyla yürütülüyordu. Türkiye İşçi Derneği'nin fazla bir varlık gösterememesi üzerine, 1923 yılı başlarında İstanbul İşçi Teşkilatları Heyet-i Müttehidesi oluşturuldu. Bu birliktelik, siyasal partileri ve çeşitli işçi cemiyetlerini birlikte barındırıyordu. İştirakçi Hilmi olarak bilinen Hüseyin Hilmi'nin Türkiye Sosyalist Fırkası ise, İkinci Enternasyonal ile de bağlantılı olarak, yarı-parti yarı-sendika gibi etkinlik gösteriyordu.

Ayrıca, Amele Siyanet Cemiyeti gibi işverenlerin denetiminde örgütlenmeler de doğdu. İstanbul Umum Amele Birliği ise komünizmle savaşmak amacıyla işverenlerin desteğiyle oluşturulmuştu. Aynı grup, daha sonra da Türkiye Amele Birliği'ni kurdu. Türkiye Amele Birliği, 1923-1924 yıllarında İkinci Enternasyonalle bağlantı içine girmeye çalıştı.

Soru 13: İşçi ve memur mücadeleleri ve eylemleri nasıl gelişti?

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın alanı ve destekçisi durumundaki Anadolu'da bu yıllarda önemli işçi eylemi olmadı. 1 Mayıs'larda çeşitli kutlamalar yapıldı.

İstanbul ise önemli grevlere, eylemlere ve gösterilere sahne oldu. Özellikle işgal kuvvetleri arasındaki çıkar farklılıkları bu eylemlerin gelişebilmesi açısından uygun koşullar yarattı. Savaş yıllarının yoksullaşması ve sosyalist-komünist örgütlerin ve çeşitli ulusalcı güçlerin yönlendirmeleri de eylemler için uygun koşulları oluşturuyordu.

1919-1922 döneminde özellikle demiryolu taşımacılığı ve kentiçi raylı taşımacılıkta grevler oldu. Ayrıca Kazlıçeşme deri işçilerinin, hamalların ve temizlik işçilerinin grevleri önemliydi. Grev yapılan yerler içinde yabancı sermayeli işletmeler önemli bir yer tutuyordu. Grevlerin büyük bir çoğunluğu İstanbul'daydı. Grevlerin önemli bir bölümünde Türkiye Sosyalist Fırkası'nın önemli desteği oldu. Ayrıca bu yıllarda 1 Mayıs'lar, oldukça büyük katılımla yapılan gösterilerle kutlandı.

IV. 1923-1946 DÖNEMİ

Soru 14: Ülkedeki genel siyasal, toplumsal ve ekonomik durum nasıldı?

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından, siyasal bağımsızlığı güvence altına alacak endüstrileşmenin gerçekleştirilmesi için büyük bir çaba başladı. Bu amaçla bir sermaye birikiminin gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Ayrıca, on yılı aşkın bir süre sürmüş olan savaşların yıkıntılarının tamiri zorunluydu. Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borçlarının bir bölümü Türkiye Cumhuriyeti'ne devredilmişti. Millileştirmeler, endüstrileşme için gerekli yatırım ve demiryollarının yapımı da büyük kaynakların sağlanmasını ve kullanılmasını gerektiriyordu. Ayrıca, yaklaştığı hissedilen İkinci Dünya Savaşı'na hazırlık da zorunluydu. Emperyalistlere karşı ilk ulusal kurtuluş savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı son ulusal başkaldırı olan Ulusal Kurtuluş Savaşı sonrasında ülke içinde bazı karışıklıklar da yaşandı. Kürt aşiretlerinin isyanları ülkenin kaynaklarının önemli bir bölümünü tüketti. Osmanlı Devleti'nden devralınan ümmetin bir ulusa dönüştürülmesi ve bir aydınlanma sürecinin başlatılması çabaları, dine dayalı bir devlet kurma niyetinde olanların tepkisini çekti. Bütün bunlara, 1927 tarım buhranının, 1929 Büyük Buhranı'nın ve İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri de eklenince, 1923-1946 dönemi, büyük çoğunluğunu köylülüğün oluşturduğu emekçi sınıf ve tabakalar için oldukça ciddi sorunlarla dolu olarak geçti. Bu sıkıntılara karşın, ülkede demokrasinin önkoşulu olan laiklik anlayışının yerleştirilmesi ve aydınlanma doğrultusunda önemli adımlar atıldı. Ancak, gelişkin bir işçi sınıfı olmadığından, demokrasi gelişemedi. Ülke, 1923-1925 yılları ve 1930 yılındaki üç aylık dö-

nem dışında, 1945 yılının sonlarına kadar ülkedeki tek siyasal örgütlenme olan Cumhuriyet Halk Partisi tarafından yönetildi. CHP, Hükümet ve Devlet içiçe geçmişti. Yaşanan baskılar ve ekonomik sıkıntılar ve özellikle vergi toplanmasında uygulanan yöntemler, emekçi sınıf ve tabakalarda CHP'ye karşı önemli bir muhalefet oluşturdu. Çok partili düzene geçilmesiyle birlikte, bu tepki seçimlerde kullanılan oylar aracılığıyla ifade edildi.

Soru 15: İşçi sınıfının nesnel durumu neydi?

1923 ve sonrasında Türkiye'de mülksüzleşme değil, bir mülklüleşme dönemi yaşandı. Ülkeyi terkeden Ermeni ve Rumların arazileri, işyerleri ve binaları birçok insana yeni olanaklar sağladı. On yılı aşkın süredir devam eden savaşlar nedeniyle ülkenin üretken insangücü ciddi biçimde zarar görmüştü. Toprak işleyebilecek durumda olanlar oldukça kolay biçimde arazi edinebiliyordu. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ülkedeki vasıflı işgücünün büyük bölümünü oluşturan Ermeni ve Rumların artık büyük ölçüde bulunmamasına bağlı olarak, bir meslek edinen ve bir parça vasıf kazanan kişilerin kendilerine ait dükkan açma olanakları vardı. Bu dönemde birçok eğitimli devlet memuru, memuriyetten sağladıkları birikim ve iş deneyimiyle, sınıf değiştirebildi ve taşeronluk-müteahhitiik süreciyle veya doğrudan fabrikatör bile olabildi. Vasıflı işgücünün azlığına bağlı olarak, ücretli olarak işyerlerinde çalışan vasıflı işçilere ve memurlara göreceli olarak iyi ücretler ve çalışma koşulları sağlandı ve bir işçi aristokrasisi yaratıldı. Sendikacılık hareketinin başını genellikle vasıflı işçilerin çektiği düşünülürse, bu durumun sendikacılık hareketinin gelişimini (yasaklardan çok daha etkili olarak) nasıl etkilediği görülecektir.

1927 yılında bir sanayi sayımı yapıldı. Bu sayımın sonuçlarına göre, Türkiye'de 65 bin işletmede 257 bin kişi çalışıyordu. Bu işletmelerin yüzde 36'sı tek kişilikti, yalnızca işyerinin sahibi çalışıyordu. İşletmelerin yüzde 8'inde ise, yalnızca işyeri sahibi ve aile üyeleri bulunuyordu. İşletmelerin diğer yüzde 36'lık bölü-

münde, işyeri sahibi dahil, 2-3 kişi çalışıyordu. 4 ve daha fazla sayıda kişinin çalıştığı işyerlerindeki 166 bin kişiden 11 bini patron, geri kalanı işçi ve memurdu. Tüm Türkiye'de, çalışan kişi sayısının 100'ün üstünde olduğu işyeri sayısı 155 idi.

1932 yılında Teşvik-i Sanayi Yasası kapsamındaki işletmelerde çalışan işçi ve ustabaşıların sayısı 52,2 bin, memurların sayısı 3,1 bindi. 1934 yılında bu işletmelerde 66,2 bin işçi ve ustabaşı ile 2,9 bin memur çalışıyordu.

1936 yılında 3008 sayılı İş Yasası kabul edildi. Bu yasa, 10 ve daha fazla sayıda işçi çalıştıran işyerlerinde uygulanacağından, bir durum saptamasına gidildi. 1937 yılında 5 ve daha fazla sayıda işçinin çalıştığı 6,2 bin işyerinde 281 bin işçi istihdam ediliyordu. 1943 yılında ise 10 ve daha fazla sayıda işçi çalıştıran 3,2 bin işyerinde 301 bin işçi çalışıyordu. Bu işçilerin önemli bir bölümü de tam olarak mülksüzleşmemişti. Tarımda işgücü gereksiniminin arttığı aylarda birçok işçi işini bırakıp köyüne gidiyordu.

Bu yıllarda kamu kesiminde sistemli bir biçimde başlatılan sanayileşme çabaları, becerili işgücü gereksinimini artırdı; becerili işgücü açığı yaşandı. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında işgücü açığı, nüfusu artırma çabaları, çalışma yükümlülüğü, hükümlülerin ve askerlerin çalıştırılması, bazı işkollarında çalışan işçilere vergi ayrıcalıklarının tanınması yoluyla kapatılmaya çalışıldı.

Bu dönemde yaşanan yoksulluk ve yoksullaşma, hükümetlerin uyguladıkları politikalara, sanayileşmenin sınırlılığına, kırsal kesimde ortakçılığın yeniden yaygınlaşmasına ve geçici ücretli iş olanaklarının bulunmasına bağlı olarak, yaygın ve kitlesel bir mülksüzleşmeye dönüşmedi ve milyonlarca köylünün yerleşmek amacıyla kentlere akmasına yol açmadı.

Devlet memuru sayısı ise 1938 yılında 88 bin iken, 1941 yılında 87 bine indi ve 1946 yılında 152 bine çıktı.

Becerili veya vasıflı işçiler açısından işsizlik sorunu yoktu. Vasıfsız işçiler ve özellikle vergi ödeyebilmek ve temel gereksinimlerini karşılayabilmek için gerekli olan nakit geliri kazanabil-

mek amacıyla belirli mevsimlerde kentlere gurbete çıkan köylüler arasında ise işsizlik yaygındı.

Soru 16: İşçi ve memur haklarını düzenleyen mevzuat nasıl gelişti?

Bu yıllarda işçilerle ilgili yasalar işçi-işveren ilişkilerini feodal kalıntılardan kurtararak kapitalist düzene özgü hukuksal bir çerçeve içine aldı. Bu konudaki en önemli adım, 22 Nisan 1926 tarihinde kabul edilen Borçlar Yasası'dır. Borçlar Yasası, hanefi hukuk anlayışına göre hazırlanmış ve 1868-1876 yılları arasında yayınlanmış olan Mecelle'nin yerini aldı. Borçlar Yasası, işçilerin veya örgütlerinin, işverenler veya örgütleriyle umumi mukavele imzalamasına olanak veren bir düzenleme getirdi. Bu hükme dayanılarak, daha sonraki yıllarda, umumi mukaveleler (bazan da toplu iş sözleşmeleri) imzalandı.

1923 yılında 2608 sayılı Amele Birliği İhtiyat Teavün Sandıkları Talimatnamesi ile bugün de varlığını sürdüren Amele Birliği kuruldu.

15 Ocak 1924 gün ve 394 sayılı Yasayla, 10 bin ve daha fazla nüfuslu yerlerdeki işyerlerinde haftada bir gün ücretsiz izin hakkı tanındı.

1924 Anayasası cemiyet kurma hakkını tanıyor, angaryayı yasaklıyordu.

17 Mart 1925 gün ve 578 sayılı Takrir-i Sükun Yasası doğrudan sendikalara ilişkin bir düzenleme getirmiyordu. Ancak bu yasada verilen yetki kullanılarak, bazı işçi örgütleri kapatıldı.

6 Mayıs 1930 gün ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Yasası ile 12 yaşın altındaki çocukların çalıştırılmalarına kısıtlamalar getirildi; 50 ve daha fazla sayıda işçi çalıştıran işyerlerinde doktor bulundurma zorunluluğu kondu.

1 Haziran 1935 gün ve 2739 sayılı Yasa ile ücretsiz genel tatil günleri düzenlendi.

1 Mart 1926 gün ve 765 sayılı Türk Ceza Yasası'na, "ihafe veya tehdit veya cebr-ü şiddet veya başka suretlerle sınaat ve ti-

caret serbestisini men" edenlere karşı bir aydan iki seneye kadar hapis cezası getirildi. Bu hükümle tanımlanan eylem "grev" değildi. Nitekim, 1933 yılında 201. madde yeniden düzenlendiğinde ikinci fıkrada "grev" açıkça tanımlandı. 8 Haziran 1933 gün ve 2275 sayılı yasanın ikinci fıkrası şöyleydi: "Her kim cebr-ü şiddet veya tehdit ile gerek ameleyi ve gerek ticaret ve sanat sahiplerini veya müteahhitleri yevmiyeleri azaltıp çoğaltmaya veyahut evvelce kabul edilen şartlardan başka şartlar altında mukaveleler kabulüne icbar etmek maksadiyle bir işin tatiline veya nihayet bulmasına sebebiyet verir veya tatilin devamına amil olursa, altı aydan beş seneye kadar hapis ile cezalandırılır." Dikkat edileceği gibi, bu düzenleme her türlü grevi yasaklamadı ve cezalandırmadı; "cebr-ü şiddet ve tehdit" unsurunu aradı.

1.6.1932 gün ve 2007 sayılı Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen San'at ve Hizmetler Hakkında Yasa ile, birçok meslekte yabancı işçilerin Türklerle rekabeti önlendi. 27.12.1937 gün ve 3293 sayılı Sınai Müesseselerle Sigorta Şirketlerinde Kullanılan Ecnebilere Mukabil Türk Memur ve Müstahdemi Yetiştirilmesi Hakkında Yasa kabul edilerek, Türk işgücünün eğitimi ve istihdamı teşvik edildi.

31 Kânunuevvel 1935 günü Ereğli Kömür Havzası Maden Ocaklarında Çalışan Amelenin Sıhhi İhtiyaçlarının Teminine Dair Nizamname yayınlandı.

İlk İş Yasası (No.3008) 1936 yılında kabul edildi ve 1937 yılında yürürlüğe girdi. 1967 yılına kadar yürürlükte kalan bu yasada grev yasaklanıyordu. Ancak grev yasağını ihlal etmenin cezası, on liradan yüz liraya kadar hafif para cezasıydı. Grevin, kamu hizmeti gören kuruluşlarda yapılması durumunda, ayrıca bir aydan altı aya kadar hafif hapis cezası öngörülüyordu. Grevin, siyasal kararları etkilemek amacıyla yapılması durumunda, cezalar ağırlaşıyordu. İş Yasası temel bazı hakları düzenledi ve kıdem tazminatı uygulamasını getirdi. Çeşitli koşullarda işten çıkarılan işçinin 5 yıldan fazla her kıdem yılı için 15 günlük ücreti tutarında tazminat öngörülüyordu. Yasada öngörülen hakların önemli bir bölümü yalnızca kamu işletmelerinde uygulanabildi.

1946 yılından itibaren kurulan sendikaların önemli faaliyet alanlarından biri, 3008 sayılı İş Yasası ve bağlantılı mevzuatın işçi lehine getirdiği bazı hükümlerin uygulanmasını sağlamaktı. 18.1.1940 gün ve 3780 sayılı Milli Korunma Yasası ile İş Yasası'nda yeralan bazı haklar askıya alındı ve ücret karşılığında çalışma yükümlülüğü ("ücretli iş mükellefiyeti") getirildi. İş Yasası, "mahiyeti itibariyle yolunda işleyebilmesi için günde en az 10 işçi çalıştırmağı icap ettiren işyerlerine" uygulanıyordu. Bu kapsam ancak 1950 yılından başlayarak Bakanlar Kurulu kararlarıyla genişletildi.

17.6.1938 gün ve 3457 sayılı Sınai Müesseselerde ve Maden Ocaklarında Mesleki Kurslar Açılmasına Dair Yasa ile işgücünün eğitimine önem verildi. Sınai Müesseselerde ve Maden Ocaklarında Mesleki Kurslar Açılması Hakkında Nizamname de 6.5.1939 günü kabul edildi.

24 Mart 1939 günü İş İhtilaflarını Uzlaştırma ve Tahkim Nizamnamesi yayınlandı.

Bakanlar Kurulu, İkinci Dünya Savaşı yıllarında kabul ettiği bazı kararnamelerle, önemli bazı düzenlemeleri mevzuata kattı. Bakanlar Kurulu, 27.10.1939 günlü kararıyla Fazla Saatlerle Çalışma Nizamnamesini, 6.11.1940 günlü kararıyla Günde Ancak Sekiz Saat Veya Daha Az Çalışılması İcabeden İşler Hakkında Nizamnameyi, 5.2.1941 günlü kararıyla İşçilerin Sağlığını Koruma ve İş Emniyeti Nizamnamesini, 11.10.1943 günlü kararıyla İş Müddetleri Nizamnamesini, aynı günlü kararıyla Hazırlama, Tamamlama Veya Temizlik İşleri ile Aralı İşler Nizamnamesini kabul etti. 11.8.1942 günü ise Ereğli Kömür Havzası Maden Ocaklarında Çalışan İşçilerin Sıhhi İhtiyaçlarının Teminine Dair Nizamname kabul edildi.

Tatil-i Eşgal Yasası kamuya yönelik hizmetlerde çalışan şirketlerde sendikalaşma yasağı getiriyordu. Ancak bu yasak genellikle uygulanmadı.

28.6.1938 gün ve 3512 sayılı Cemiyetler Yasası ise sınıf esasına dayalı cemiyet kurmayı yasakladı. Ancak bu yasak, meslek sendikalarını kapsamıyordu. Öngörülen ceza ise bir se-

neye kadar hafif hapisti. İşçi sınıfında güçlü bir örgütlenme eğilimi olmadığından, bu sınırlı yasağın aşılması doğrultusunda önemli bir çaba yaşanmadı.

Devlet ve hükümetler, sanayileşmeyi sağlayacak teknik işgücünü ve Osmanlı'dan devralınan ümmeti çağdaş bir ulusa dönüştürecek eğitimli kadroları "memur" statüsünde istihdam etti. 1926 yılında kabul edilen 788 sayılı Memurin Yasası ve 1927 yılında kabul edilen 1108 sayılı Maaş Yasası ile memurlara önemli haklar tanındı. Bunlarla ve daha sonra çıkarılan ek mevzuatla, memurların iş güvencesi ve sosyal güvenlik hakları sağlandı. Memurların İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki sıkıntıları da, getirilen yeni düzenlemeler ve sağlanan ek ödemelerle azaltıldı.

Bu dönemde memurlara yasalarla, kamu kurum ve kuruluşlarındaki işçilerin bir bölümüne de yasalar, tüzükler ve işyeri yönetmelikleri ile tanınan göreceli olarak daha iyi koşullarla bir işçi aristokrasisi yaratılarak, bir taraftan Devlete bağımlı bir tabaka oluşturuldu, diğer taraftan daha sonraki yıllarda güçleneceği bilinen işçi sınıfı içindeki çeşitli tabakalar arasında önemli çelişkiler yaratıldı. Bu uygulamalar, Türkiye'deki sınırlı sosyal devletin çekirdeklerini de oluşturdu. Devletin, işgücü ve özellikle becerili işgücü gereksinimini sağlamak ve işçi sınıfının sendikal mücadelede geleneksel olarak başını çekmiş olan becerili önder kadrolarını yanına alabilmek için getirdiği uygulamalar, 1950'li yıllarda arttı, 1960'lı ve 1970'li yıllarda da toplu iş sözleşmeleri aracılığıyla sınıfın bütününe yaygınlaştı.

1923-1946 döneminde yasalar ve yönetmeliklerle işçiler lehine getirilen düzenlemeler, işçi sınıfının örgütlü ve bilinçli bir mücadelesinin ürünü olmaktan çok, işgücü ve özellikle becerili işgücü yetersizliğine çözüm bulma ve işçi sınıfının en nitelikli unsurlarından bir işçi aristokrasisi yaratarak çıkabilecek toplumsal sorunları önleme çabalarının ve uluslararası ilişkilerin sonucuydu. Ayrıca, işçiyi koruyucu mevzuat, işçiler lehine hiçbir ciddi düzenleme yapmamış olan Osmanlı döneminden farklılığın sunulduğu alanlardan biri olarak da düşünülmüş olabilir. Bu dönemin

dürüst ve vatansever bürokratlarının da bu mevzuatta işçiler lehine düzenlemeler getirilmesinde önemli katkıları olmuştur.

Soru 17: İşçilerin sendikasız olduğu yıllarda işyerinde hak almada kullanılan başka yollar var mıydı?

Evet. 3008 sayılı İş Yasası, on kişiden az olmamak üzere işçilerin en az beşte birinin birlikte başvurması durumunda toplulukla iş uyuşmazlığının çıkarılabilmesine olanak veriyordu İşverene yapılan başvuruda bir sonuç alınamazsa, durum resmi makamlara bildiriliyordu. Bu uzlaştırma sürecinden de sonuç alınamazsa, Vali, "İş İhtilafları Hakem Kurulu"nu topluyordu. Bu kurulun kararına itiraz edilmesi durumunda ise, konu "İş İhtilafları Yüksek Hakem Kurulu"nda kesin karara bağlanıyordu. Yüksek Hakem Kurulu'na yansıyan ve Kurulun karara bağladığı ilk uyuşmazlık, İzmir Tramvay ve Elektrik T.A.Ş. işçilerinin başvurusu üzerine 5 Kasım 1939 tarihinde gerçekleşti. 1941-1946 döneminde İstanbul ve İzmir'deki çeşitli işyerlerindeki işçilerin yaptıkları başvurular konusunda Yüksek Hakem Kurulu kararları yayınlandı ve uygulandı.

Soru 18: İşçi ve memur örgütlenmeleri nasıl gelişti?

Türkiye işçi sınıfı, Osmanlı dönemindeki örgütlülükten fazla bir miras devralmadı. 1923 yılında İstanbul yöresinde 1919-1923 döneminin örgütlülüğü vardı. En önemli örgütlenme, işveren denetiminde doğan ve daha sonra reformist bir sendikal çizgiye geçen Türkiye Amele Birliği idi. Bu örgütün zayıflama sürecinde ise Amele Teali Cemiyeti doğdu ve güçlendi. 12 Ağustos 1924 günü çeşitli işçi örgütlenmelerinin biraraya gelmesiyle oluşan ve içinde TKP kadrolarının da bulunduğu Amele Teali Cemiyeti, kısa bir süre içinde etkisini artırdı. 1925 yılında yabancı destekli şeriatçı ve Kürt milliyetçisi bir ayaklanma olan Şeyh Sait isyanı nedeniyle çıkarılan Takrir-i Sükun Yasası'nın verdiği yetkiler kullanılarak, mevcut işçi örgütleri kapatıldı. Cumhuriyet Halk Fırkası, bundan

sonraki 20 yıllık dönemde işçi sınıfını ya kendi denetimi altında örgütledi, ya da tümüyle örgütsüz bıraktı. Amele Teali Cemiyeti de 1925 darbesinden etkilendi; faaliyeti durduruldu. Ancak Amele Teali Cemiyeti 1927 yılına kadar çalışmalarını sürdürdü. Cemiyette TKP üyeleri hakim konumdaydı. 1927 TKP Tevkifatı sırasında Amele Teali Cemiyeti kapatıldı. Örgütün faaliyetine 1928 yılı Şubat ayında yeniden izin verildiyse de, aynı yıl içinde bir daha açılmamak üzere yeniden kapatıldı.

1932 yılında İzmir yöresinde CHP tarafından işçi dernekleri oluşturuldu. Bülent Varlık'ın araştırmasına göre, 1923 yılında İzmir'de kurulmuş bulunan Emekçiler Derneği, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yönlendiriciliğinde 1932 yılı sonunda yaptığı genel kurulunda İzmir Sanayi İşçileri Birliği'ne dönüştü. Bu tarihte, İzmir'de çeşitli imalathane ve fabrikalarda çalışan 1000-1500 dolayında işçi bu örgütte örgütlenmişti. Bu sayının 1935 yılında 2146'ya ve 1941 yılında da 5000'e ulaştığı tahmin edilmektedir.

Cumhuriyet Halk Fırkası, oluşturduğu İş Bürosu ve Esnaf ve İşçi Birlikleri Teşekkülleri Bürosu aracılığıyla bu kesimleri kontrol altına almaya çalıştı. Daha sonra da, İzmir Valisi General Kâzım Dirik'in girişimleri sonucunda 1934 yılında çeşitli meslek ve işkollarındaki işçileri örgütleyen 31 kuruluş oluşturuldu. Bu örgütler 1935 yılında İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği'ni kurdular. Bu arada, işçilerin bu örgütlere üye olma zorunluluğu ve bu örgütlere üye olmayan işçileri çalıştırma yasağı getirildi. Bu dönemde uygulanan başka politikalarla işçilerin tepkileri kontrol altına alınabildiğinden, bir ölçüde İtalya ve Almanya'dan esinlenen bu politikanın uygulanmasına fazla gerek kalmadı.

Bu yıllarda işçiler ve memurlar halkodaları ve halkevleri aracılığıyla örgütlendi. Çeşitli yörelerde memur cemiyetleri ve kulüpleri kuruldu.

İşçi sınıfının bir kesimini oluşturan memurlar Cumhuriyet Halk Partisi ile bütünleşmişti. Esasında, bu dönemde devlet-hükümet-CHP bütünleşmesi vardı ve memurlar da bu yapının parçasıydı.

Bağımsız sendikalar kurma doğrultusundaki birkaç girişim ise ezildi. Bu yıllarda TKP'nin bu alandaki çalışmaları son derece sınırlıydı. Diğer girişimler de, koşulların uygun olmaması nedeniyle, başarısızlıkla sonuçlandı.

Bu yıllarda yardımlaşma sandığı, dernek ve kulüp biçiminde oldukça çok sayıda işçi ve memur örgütü vardı. Bunların bir bölümü 1946 yılından başlayarak sendikaya dönüştü veya sendikaların oluşması için gerekli maddi, manevi ve insani desteği sağladı.

Soru 19: İşçi ve memur mücadeleleri ve eylemleri nasıl gelişti?

1923-1946 döneminde, işçi sınıfının sayıca azlığına ve mülksüzleşme düzeyinin geriliğine, kamu kesiminde çalışan işçilere ve memurlara tanınan ve emekçi halkın diğer kesimlerine göre daha iyi olan haklara, tek parti yönetimine ve örgütlenme geleneğinin yaratılamamış olmasına bağlı olarak, çok büyük işçi ve memur eylemleri olmadı. Özellikle 1925 yılından sonra eylemler iyice azaldı. Gerçekleştirilen eylemler de genellikle bir örgütlülüğün yansıması değildi veya kalıcı bir örgütlülüğe dönüşmedi. Eylemlerin bir bölümü, tam mülksüzleşmemiş işçilerin haksızlıklara duyduklar: geçici tepkiydi. Bir bölümünde ise iktidarda bulunan CHP'nin uyguladığı ekonomik politikalara karşı halkın duyduğu tepkiyle işçilerin tepkisi birbirine karışmıştı (örneğin, 1930 İzmir olayları). Bu dönemde, yükselen bir işçi sınıfı hareketinden söz etmek olanaklı değildir. Bazı kaynaklarda bu dönemde gerçekleştirildiği ileri sürülen büyük ve yaygın eylemler gerçekdışıdır.

Soru 20: İşçilerin ve memurların ücretleri ve çalışma koşulları nasıldı?

1923-1946 döneminde işçi aristokrasisi konumundaki vasıflı işçilerin ve memurların ücretleri ve aylıkları, toplumun diğer ke-

simlerine göre oldukça yüksekti. Vasıflı işçilerin çoğu da memur statüsünde istihdam ediliyordu. Örneğin, memurlar 1931 yılında faal işgücünün yüzde 1,2'sini oluştururken, ulusal gelirden yüzde 7,1 oranında bir pay alıyorlardı. Hükümet, kamu kurum ve kuruluşlarında daimi işçi bulmak amacıyla, çıkarılan yönetmelikler aracılığıyla, günün koşullarında oldukça iyi ücretler veriyor, başka işyerlerinde görülmeyen haklar tanıyor, lojman uygulamasını yaygınlaştırıyordu. 1927 yılından itibaren tarımda bir bunalımın yaşandığı, 1929 dünya bunalımının öncelikle tarımda ciddi bir yoksullaşmaya yol açtığı ve İkinci Dünya Savaşı koşullarının özellikle köylülerin yaşam koşullarını daha da kötüleştirdiği düşünülürse, bu dönemde kamu kesiminde gelir güvencesiyle çalışan işçilerin ve memurların tepkisizliği anlaşılabilir. Tepkiyi önleyen, genellikle zannedildiği gibi mevzuattaki kısıtlamalar değil, bu koşullardır.

Hükümetler, işçi sınıfının potansiyel gücünü bildiğinden, farklı kesimlere farklı ücret politikaları uygulayarak ve kamu kesiminde çalışanların gelirlerini düzenli olarak elde etmelerini sağlayarak, sınıfı böldü ve pasifleştirdi. Özellikle İkinci Dünya Savaşı döneminde kamu kesimindeki ücretlilerin bir bölümüne verilen parasal ve malsal yardımlar, onların göreceli konumunu daha da geliştirdi.

Özel sektördeki işçilerin sorunları büyüktü. Ancak, işçiliğin alternatifi olan köylülüğün koşullarıyla kıyaslandığında, yine de göreceli bir iyilikten söz etmek olanaklıdır. Ücretli işgücünün yetersizliği de, işçilerin çalışma koşullarını düzeltici bir etki yapıyordu.

Savaş döneminde enflasyon nedeniyle gerçek ücretler geriledi; çalışma ve yaşama koşulları kötüleşti. Ancak bu sıkıntılara, "elle gelen düğün bayram" anlayışıyla katlanıldı.

V. 1946-1961 DÖNEMİ

Soru 21: Ülkedeki genel siyasal, toplumsal ve ekonomik durum nasıldı?

Bu dönem, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısında çok önemli değişikliklerin yaşandığı yıllardır.

1945 yılının sonlarında çokpartili parlamenter düzene geçildi; köylünün ve işçinin "oyu para etmeye başladı." Dünyada Soğuk Savaş rüzgarları eserken, Türkiye, daha önceki dönemlerin dış politikasında köklü bir değişikliğe giderek, anti-Sovyet bir çizgi benimsedi. Devletin iç politikasında da benzer değişiklikler yapıldı; anti-komünist strateji çerçevesinde şeriatçı güçlerin gelişmesinin önündeki engeller kaldırıldı; kontrol altında bir sendikacılık hareketi geliştirilmeye çalışıldı.

Bu yıllarda, İşçi Sigortaları Kurumu ilk kez geniş işçi kitlelerini, günümüz ölçütlerine göre yetersiz de olsa, sosyal güvenlik şemsiyesi altına aldı.

Dünyada yaşanan ekonomik canlılıkla da bağlantılı bir ekonomik büyüme oldu. Marshall yardımının da etkisiyle, karayolu taşımacılığı hızla yayıldı; tarımda hızlı bir mekanizasyon yaşandı, köylünün yaşamının her alanında olumlu etkiler yapan traktör hızla yaygınlaştı; önemli yatırımlar gerçekleşti. Halkın tüketim kalıbında önemli değişiklikler oldu. Çarıktan kara lastiğe ve kunduraya geçildi. DDT, köylünün yaşamında önemli bir sorun olan haşerata karşı etkili bir araç olarak kullanılmaya başlandı. Penicilin kullanıma girdi ve verem ve frengiyle mücadelede önemli başarılar elde edildi. Radyo yaygınlaştı. Tereyağı alamayan margarin yiyebilmeye başladı. Mangalın yerini gazocağı aldı. Köylere elektrik ve yol gitti. Montaj biçiminde başlayan ithal ikameci

sanayileşmeyle birlikte, bazı dayanıklı tüketim mallarının üretimi başladı ve yaygınlaştı.

Tarımdaki mekanizasyon, tam olarak mülksüzleşmemiş bazı köylüleri kente itti; kentlerin olanakları bu insanları kente çekti. Gecekondular hızla büyümeye başladı. İnsanlar, bugünkü ölçütlere göre çok geri olan bazı olanaklardan kentlerde yararlanabildiklerinde, kendilerini köylerine göre çok daha rahat hissettiler. Kentin yetersiz eğitim, sağlık, iş, eğlence olanakları bile, "nisbi bir refah" sağladı. Köyden kente göçle birlikte kentler bir ölçüde köylüleşti ama televizyonun olmadığı koşullarda insanların dünyasında bu yolla büyük bir değişim yaşandı.

Bu dönemde Türkiye daha politize oldu. Bireysel siyasal ilişkiler ve etkinlik, kişiler için önemli bir güç kaynağı oluşturdu. Sendikacılık hareketi ilk kez yaygın ve kalıcı bir biçimde gelişti. 27 Mayıs 1960 İhtilali ise, ilk kez devlet ile hükümet arasındaki çelişkilerin devlete zarar verme tehdidi boyutuna gelmesine karşı, halkın bir bölümünün desteğiyle Türk Silahlı Kuvvetleri'nin müdahalesiydi. Bu ihtilalin sonucunda ülkedeki ilerici güçlerin etkisiyle ortaya çıkan 1961 Anayasası, daha sonraki dönemde ülkedeki toplumsal ve siyasal gelişmeler üzerinde belirleyici bir etki yaptı.

Soru 22: İşçi sınıfının nesnel durumu neydi?

1945 yılında kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Yasası, bir toprak reformu aracılığıyla büyük toprak sahiplerinin siyasal gücünü kırarken, topraksız köylülüğün mülksüzleşmiş bir işçi sınıfına dönüşerek farklı siyasal eğilimlere kapılmasını da önlemeye çalışıyordu. Ancak bu Yasa, kamunun elindeki toprakların bir bölümünün dağıtılmasıyla sonuçlandı.

1946-1961 döneminde hızlanan iç göç, tam mülksüzleşmemiş ve köyünde toprak mülkiyetiyle bağı kopmamış köylülerin işçilik yapmasını getirdi. Bu yıllarda küçük üretici köylülerin veya az topraklı köylülerin gelirinin oldukça üstünde olan işçilik geliri, işçilik yapan kişilerce köyde yeni arazilerin alınması gibi bir eği-

lime de yol açtı. Özellikle madencilik ve inşaat sektörlerinde bu eğilim oldukça güçlüydü. Bu da, işçilerin sayısal olarak arttığı koşullarda bile işçilerin örgütlenmelerinin ve eylemlerinin beklenen düzeyin gerisinde kalmasına yol açtı.

1950 yılında yapılan nüfus sayımında vatandaşların çalıştıkları işyerindeki konumuna ilişkin bilgi toplandı. 5 bin ve daha fazla nüfuslu yerlerde gelir getirici bir işte çalışan 1 milyon 685 bin kişinin yüzde 53,4'ü ücretli ve aylıklıydı. Bu insanların yüzde 32,4'ü kendi hesabına çalışanlar ve işverenler, yüzde 14,1'i ise ailesine ait bir işletmede ücretsiz olarak çalışanlardı.

1950 yılında yapılan sanayi ve işyerleri sayımı sonuçlarına göre, 501 ve daha fazla nüfuslu yerlerde imalat sanayiinde 98,8 bin işyeri vardı ve buralardaki personel sayısı 354 bindi.

1955 nüfus sayımı sonuçlarına göre, gelir getirici bir işte çalışan 11,6 milyon kişinin yalnızca yüzde 14'ü (1,6 milyon kişi) ücretliydi. İşverenler, 39,5 bin kişiydi (yüzde 0,3). Kendi hesabına çalışanlar 3,3 milyon kişi (yüzde 28,3) ve ücretsiz aile çalışanları da 6,7 milyon kişiydi (yüzde 57,4).

Soru 23: İşçi ve memur haklarını düzenleyen mevzuat nasıl gelişti?

1945 yılında, 22.6.1945 gün ve 4763 sayılı Yasa uyarınca Çalışma Bakanlığı kuruldu. 27.6.1945 günü 4772 sayılı İş Kazalariyle Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Yasası, 9.7.1945 günü de 4792 sayılı İşçi Sigortaları Yasası kabul edildi. İş ve İşçi Bulma Kurumu ise, 25.1.1946 günü kabul edilen 4837 sayılı Yasa ile kuruldu (İş ve İşçi Bulma Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yasa).

İşçileri ilgilendiren önemli değişiklik, 5.6.1946 günü 4919 sayılı Yasa ile gerçekleşti. Cemiyetler Yasası'nın bazı maddeleri değiştirilerek, sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağı kaldırıldı. Ancak, bu yasa değişikliğiyle gelen özgürlük ortamında kurulan örgütlerin denetim dışına çıkabileceği görülünce, 20.2.1947 günü 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikle-

ri Hakkında Yasa kabul edildi. Dönemin Çalışma Bakanı Sadi Irmak, 5018 sayılı Yasa'nın çıkarılma gerekçesini şöyle anlatıyordu:

> **"Bir taraftan milli şuuruna ve istiklal ülküsüne bağlı olan Türk işçisini zararlı temayüllerden korumak, diğer taraftan sadece meslek menfaatlerine hizmet etmesi gereken bu dernekleri her türlü siyasi cereyanların dışında tutmak ve bu arada milli ve mesleki menfaatlere gerçekten yararlı teşekkülleri yardımlaşma ve ortak menfaatleri koruma bakımından geniş imkanlarla cihazlandırmak amaçlariyle 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Kanunu tedvin edilmiştir."**

18.6.1947 gün ve 5109 sayılı Yasayla, maden ocaklarında yeraltında çalışan işçiler kazanç, buhran, muvazene ve Hava Kuvvetlerine yardım vergileriyle damga resminden muaf tutuldu.

22.7.1948 tarihinde Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü çıktı. 2.6.1949 günü 5417 sayılı İhtiyarlık Sigortası Yasası kabul edildi ve 1.4.1950 tarihinde yürürlüğe girdi. 4.1.1950 günü ise 5502 sayılı Hastalık ve Analık Sigortası Yasası kabul edildi. Bu sigorta kolları da 1.3.1951 tarihinde kuruldu. 1950'li yıllarda işçi temsilcilerinin de hakimlik yapmasına olanak veren 5521 sayılı İş Mahkemeleri Yasası ise 30.1.1950 günü yasalaştı. İş Mahkemelerinde Görev Alacak İşçi ve İşveren Temsilcilerinin Seçimleriyle Kendilerine Verilecek Ödenek Hakkında Yönetmelik ise 4.8.1950 günü yürürlüğe girdi.

25.4.1949 gün ve 5373 sayılı Esnaf Dernekleri ve Esnaf Dernekleri Birlikleri Yasası ile, "esnafın ve bunların yanında çalışanların" birlikte örgütlenmeleri öngörüldü.

23.5.1949 gün ve 5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar hakkında Yasa ile, yetiştirme yurtlarında kalan çocukların işyerlerinde çırak olarak çalıştırılmaları düzenlendi.

8.6.1949 gün ve 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Yasası ile Emekli Sandığı kurularak, memurların sosyal güvenliği tek bir çatı altında toplandı.

25.1.1950 gün ve 5518 sayılı Yasa ile kıdem tazminatı hakkında önemli bir iyileştirme sağlandı. 3 yıldan fazla çalışmış olan işçilere çalıştıkları tüm yıllar için her yıl karşılığında 15 günlük üc-

ret tutarında kıdem tazminatı ödenmesi düzenlemesi getirildi. Bu düzenleme yasalarda 1975 yılına kadar aynen kaldı.

Demokrat Parti döneminde özellikle 1954 sonrasında sendikalar üzerinde baskı uygulanırken, işçilerin oylarının alınabilmesi amacıyla işçiler lehine önemli düzenlemeler yapıldı. İşçilerin DP'ye sempatiyle bakmasının bir nedeni, DP'nin alternatifi olan CHP'nin 1923-1946 döneminde köylülüğe karşı uyguladığı politikalara eski köylü ve yeni işçi kitlelerin duyduğu tepki iken, diğer neden, DP'nin işçiler lehine yaptığı yasa değişiklikleri, işçilerin gönlünü alıcı davranışları ve işçilerin talebi üzerine veya çıkarılan iş uyuşmazlıklarında işçiler lehine kararlar vermesi ve önemli zamlar uygulamasıydı. Ancak DP grev hakkının tanınması konusunda verdiği sözü tutmadı. Ayrıca 1955 ve 1957 yıllarında TÜRK-İŞ'in ve bağlı sendika birliklerinin üzerine gitti, CHP'lilerin yönetiminde bulunduğu bazı sendikalar ve sendikacılar üzerinde baskılar uyguladı. Ancak tüm bunlara karşın, bu yıllarda işçilerin DP yanlısı tavrı, kısa vadeli çıkarlar açısından mantıklıydı.

İşçilerin çok da farkında olmadıkları oy güçleri sayesinde elde edilen bu haklar, 1961 yılında Anayasa'ya konulan sosyal devlet anlayışına da katkıda bulundu. Bu mevzuat değişiklikleriyle, bir dönem yalnızca işçi aristokratlarına tanınmış bazı haklar işçi sınıfının geniş kesimlerine yaygınlaştırıldı.

Bu dönemde işçiler lehine yapılan mevzuat değişiklikleri ve diğer uygulamaların en önemlileri şöyle özetlenebilir.

İş Yasası ilk çıktığında 10 ve daha fazla sayıda işçi çalıştıran işyerlerinde uygulanıyordu. 25.1.1950 gün ve 5518 sayılı Yasa ile yapılan değişiklikle, daha küçük işyerlerinin de İş Yasası kapsamına alınması konusunda Bakanlar Kurulu'na yetki verildi. Bu yetki DP döneminde etkili bir biçimde kullanıldı.

30.11.1951 tarihinde İş Uyuşmazlıklarını Uzlaştırma ve Tahkim Tüzüğü çıkarıldı ve İş Yasası'nda yer alan toplulukla iş ihtilafı çıkarma süreci yaygın bir biçimde kullanılmaya başlandı.

O tarihlerde fazla bir etkisi olmamakla birlikte, 8.8.1951 tarihinde 5834 sayılı Yasa ile Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 98

sayılı Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı İlkelerinin Uygulanmasına ilişkin Sözleşmesi'nin onaylanması, 1990 yılında kamu çalışanları sendikalarının kurulmasında önemli bir hukuksal dayanak sağladı. Bu yıllarda iç mevzuat üzerinde fazla etki yapmayan bazı ILO Sözleşmeleri daha onaylandı.

Deniz işlerinde çalışan işçilerin çalışma koşullarını düzenleyen bir yasa yoktu. 10.3.1954 tarihinde 6379 sayılı Deniz İş Yasası kabul edildi.

Otel, lokanda, gazino gibi işyerlerinde çalışan garsonların ve benzeri işçilerin ücretleri, aldıkları bahşişler ve yüzdeleri konusunda çalışanları koruyucu bir yasal düzenleme yoktu. 1953 yılında çıkarılan bir yasayla bu haklar düzenlendi ve güvence altına alındı (28.1.1953 gün ve 6032 sayılı Garson ve Benzeri İşçilerin Hizmet Karşılıkları Hakkında Yasa). 4.5.1953 tarihinde de Garson ve Benzeri İşçilerin Hizmet Karşılıkları Hakkında Nizamname kabul edildi.

İşçi Sigortaları Kurumu konut kredisi vermeye başladı. Ayrıca, 2.7.1953 gün ve 6096 sayılı Askeri Fabrikalar Tekaüt ve Muavenet Sandığına Bağlı İşçilere Mesken Yaptırmaları İçin Borç Para Verilmesine Dair Yasa ile yeni bir olanak yaratıldı.

Tarım işçilerinin ücretleri hiçbir esasa bağlı değildi. Çalışma Bakanlığı, tarım işçilerine en az ne kadar ücret verilebileceğini düzenlemeye başladı.

18.1.1954 günlü İş ve İşçi Bulma Kurumu Mahalli Danışma Komisyonları Hakkında Nizamname ile, işçilerin de Kurum çalışmalarına katılması sağlandı.

Açık havada çalışan ve yılın bir bölümünde çalışan işçilerle, mevsimlik işçiler hafta tatili hakkından yararlanamıyordu. 1956 yılında çıkarılan bir yasayla, açık havada ve yılın bir bölümünde çalışan işçilerle mevsimlik işçilere hafta tatili hakkı tanındı.

İş Yasası kapsamı dışındaki işyerlerinde yemek ve dinlenme paydosları konusunda bir düzenleme yoktu. 1954 yılında kabul edilen bir yasayla, tüm ücretliler için öğle dinlenmesi hakkı getirildi (2.3.1954 gün ve 6301 sayılı Yasa).

Basın İş Yasası ilk kez 13.6.1952 tarihinde çıkarıldı (5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi hakkında Yasa).

9.8.1951 tarihinde kabul edilen 5837 sayılı İşçilere Hafta Tatili ve Genel Tatil Günlerinde Ücret Ödenmesi Hakkında Yasa ile, işçinin çalışmadığı hafta tatili ve genel tatil günlerinde yarım gün ücret alması sağlandı. 8.6.1956 gün ve 6734 sayılı Yasayla da, işçiye bu günlerde çalışmadan tam ücret verilmeye başlandı.

Eskiden birçok işyerinde haftanın yedi günü çalışılıyor, işçiye hafta tatili de hafta arasında bir gün veriliyordu. Haftanın yedi günü çalışmak zorunda olmayan işyerlerinde hafta tatilinde çalışılmasına izin verilmedi. Böylece işçilerin Pazar günü hafta tatili yapabilmesi sağlandı.

Eskiden kamu kurum ve kuruluşlarında ve belediyelerde çalışan işçilere ikramiye verilmezdi. 28.12.1953 gün ve 6212 sayılı Yasa ile İktisadi Devlet Teşekküllerinde çalışan işçilere "ilave tediye" adı altında 26 yevmiye tutarında ikramiye ödenmeye başlandı. 26.1.1955 gün ve 6452 sayılı Yasayla da, İktisadi Devlet Teşekkülleri dışında kalan kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan işçilere yılda 26 yevmiye ilave tediye uygulaması getirildi. 4.7.1956 gün ve 6772 sayılı Yasa ile kamu kesimindeki tüm işyerlerinde çalışan işçilere yılda 52 yevmiye tutarında ikramiye ("ilave tediye") verilmeye başlandı. Madenlerde yeraltında çalışanlara ödenen ikramiye ise 78 günlük ücret tutarına çıkarıldı.

Asgari Ücret Yönetmeliği çıkarıldı (onama tarihi: 8.1.1951) ve yerel asgari ücretlerin saptanmasına başlandı. Gazetecilerin asgari ücretlerinin saptanmasına ilişkin talimatname 29.1.1955 günlü Resmi Gazete'de, gemiadamlarının asgari ücretinin saptanmasına ilişkin talimatname de 16.6.1955 günlü Resmi Gazete'de yayınlandı.

Eskiden yaşlılık aylığına hak kazanan bir işçi emeklilik nedeniyle işten ayrılırsa, kıdem tazminatı alamazdı. Yapılan değişiklikle, yaşlılık aylığına hak kazanan işçinin emeklilik nedeniyle işten ayrılmasında kıdem tazminatı hakkı tanındı. İşçinin hastalığı veya elinde olmayan bir takım mazeretler nedeniyle bir haftadan

fazla bir süre işine devam edememesi durumunda işverenin işçiyi işten çıkarması durumunda, işçinin kıdem tazminatına hakkı doğmazdı. Hastalık nedeniyle işini göremeyecek duruma düşen işçi işten ayrılırsa, kıdem tazminatı alamazdı. İlk askerliğini yapmak için işten ayrılan işçiye kıdem tazminatı ödenmezdi. 8.2.1952 gün ve 5868 sayılı Yasayla, bu durumlarda kıdem tazminatı hakkı sağlandı.

5.8.1953 tarihinde çıkarılan bir nizamname ile, gebe ve emzikli kadınlar için çeşitli tedbirlerin alınması, birçok işyerinde emzirme odalarının ve kreşlerin açılması zorunluluğu getirildi (Gebe ve Emzikli Kadınların Çalıştırılma Şartlariyle Emzirme Odaları ve Kreşler Hakkında Nizamname).

CHP döneminde işçilerle işverenler arasında çıkan toplu iş uyuşmazlıklarını karara bağlayan Vilayet Hakem Kurullarında ve Yüksek Hakem Kurulu'nda işçilerin ve işverenlerin temsilcileri yoktu. 1954 yılında İş Yasası'nda yapılan bir değişiklikle, Vilayet Hakem Kurulları ile Yüksek Hakem Kurulu'na işçilerin temsilcilerinin katılması sağlandı (2.3.1954 gün ve 6298 sayılı Yasa).

Asgari Ücret Tespit Komisyonlarında sendikaların temsili sağlandı. İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun mahalli Danışma Kurulları'na sendikaların katılması sağlandı (18.1.1954 gün ve 4/2253 sayılı Nizamname).

11.7.1956 gün ve 6794 sayılı yasayla, Zonguldak Ereğli Kömürleri İşletmesi Müessesesi, Devlet Linyit İşletmeleri ve Devlete ait diğer maden ocaklarında çalışan genç işçilerin askere gitmeleri durumunda, kıtada altı ay askerlik yaptıktan sonra, istedikleri takdirde eski işlerine dönerek, askerliğin geri kalan kısmını madende askere alınmamış gibi geçirme imkânı tanındı. Ücretleri eskisi gibi verildi, bu süre kıdemlerinden sayıldı, sigortalılıkları sürdü.

1952 ve 1953 yıllarında çıkarılan iki nizamname ile, parlayıcı, patlayıcı ve tehlikeli maddelerden işçilerin korunması ve madenlerde işçilerin emniyetinin sağlanması düzenlendi (12.8.1952 günlü Parlayıcı, Patlayıcı ve Tehlikeli ve Zararlı Maddelerle Çalışılan İş Yerlerinde Alınacak Tedbirler Hakkında Tüzük;

28.5.1953 günlü Maden İşletmelerinde Alınacak Emniyet Tedbirleri Hakkında Nizamname).

DP döneminde gerçekleştirilen yasa değişiklikleriyle sigortalılara çeşitli alanlarda önemli haklar sağlandı. 4.2.1957 gün ve 6900 sayılı Maluliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortaları Yasası ile sigorta kolları yeniden düzenlendi ve yararlanma kapsamı genişletildi.

İş ve İşçi Bulma Kurumu 1950'li yıllarda daha etkin bir çalışma gerçekleştirdi.

25.5.1959 gün ve 7285 sayılı Yasayla İş Yasası değiştirilerek, temsilcilik görevini yapması nedeniyle işten çıkarılan işçiye bir yıllık ücreti tutarında tazminat ve diğer işçilerin kötü niyetle işten çıkarılması durumunda önellere ilişkin ücretin üç katı tutarında tazminat uygulaması getirildi.

25.5.1959 gün ve 7286 sayılı Yasayla 5018 sayılı Yasa değiştirilerek, sendika özgürlüğünün işverence ihlali durumunda bir yıllık ücret tutarında tazminat getirildi.

11.4.1960 gün ve 7467 sayılı Yasayla da yıllık ücretli izin hakkı getirildi.

27 Mayıs sonrasında gazeteciler lehine önemli bir düzenleme yapıldı. 4.1.1961 gün ve 212 sayılı Yasa ile gazetecilerin hakları genişletildi.

1961 Anayasası ise sosyal devlet anlayışını kabul etti ve anayasal koruma altına aldı, işçilerin grev hakkını ve memurların sendikalaşma hakkını tanıdı.

1946-1961 döneminde mevzuatta işçi lehinde değişiklikler yapılmasında belirleyici etmen, ekonomik büyüme, artan işgücü gereksinimi ve Soğuk Savaş koşullarında, parlamenter düzen içinde işçinin artan oy gücüydü.

Soru 24: Toplu iş sözleşmeleri imzalandı mı?

Genellikle zannedildiğinin aksine, Türkiye'de toplu iş sözleşmeleri 1963 yılından önce de imzalandı. Bu dönemde Borçlar Yasası'nın 316. ve 317. maddelerine dayanılarak imzalanan top-

lu iş sözleşmeleri vardır. Bunların bir örneği, daha sonra DİSK'in kurucularından olacak olan Maden-İş'in 11 Haziran 1958 günü Dümeks Ticaret T.A.O. ile şirketin Eğmir İşletmesinde çalışan işçiler adına imzaladığı ve 1 Haziran 1958 tarihinden itibaren 3 ay süreyle yürürlükte kalan kollektif akittir. Bu toplu iş sözleşmesi ile işyerinde eşit sayıda işçi ve işveren temsilcilerinden oluşan bir inzibat kurulu oluşturuldu; işçi ücretlerine zam yapıldı; işçilere günde üç öğün yemek ve iş elbisesi, muşamba ve pabuç verilmesi kararlaştırıldı.

Soru 25: İşçi ve memur örgütlenmeleri nasıl gelişti?

Türkiye'de sendikacılığın yeniden ortaya çıkışı 1946 yılındadır. Bu yıllar, daha sonraki 30-40 yıllık dönemde dünyada ve Türkiye'de sendikaların yapı ve işleyişlerinin biçimlenmesi açısından son derece önemlidir.

Dünyada 1941 sonrasının anti-faşist ittifakı sendikacılık hareketinde de birleşmeleri getirmişti. 1946 yılı sonlarından itibaren Soğuk Savaş'ın başlaması ise uluslararası sendikacılık hareketinde ve çeşitli ülkelerde sendikal alanda bölünmelere ve yeni politikalara yol açtı. Sendikacılığın köklü bir geleneğe sahip olduğu ülkelerde de, sendikacılığın yeni geliştiği ülkelerde de, işçi örgütlenmeleri benzer koşullarda biçimlendi. Bu koşullar, kapitalizmin bunalımsız altın çağı, düşük oranlı işsizlik ve Soğuk Savaş'tı. Sendikal yapı ve politikaları biçimlendiren bu temel koşullar, ehlileşmiş veya ehlileştirilmiş bir kapitalizmi, sosyal devleti veya refah devletini yarattı. Sermayedar sınıf, Soğuk Savaş koşullarında bir müttefik olarak gereksinim duyduğu sendikaların önünde bir engel oluşturmadı; aksine onlara destek verdi. Ekonomik büyüme de, işçilerin bazı temel taleplerinin kapitalist düzen içinde karşılanabilmesini olanaklı kıldı. Düşük oranlı işsizlik ise işçilerin ve sendikaların pazarlık gücünü artırdı.

Bu durum Türkiye'ye de yansıdı. 1946 yılında sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağının kalkmasında dış dinamikler belirleyiciydi. Dünyada 1941-1945 döneminde yaşanan gelişim,

Türkiye'ye ancak 1946 yılında yansıdı. 1946 yılı sonlarında başlayan Soğuk Savaş koşulları ise, 16 Aralık 1946 tarihinde sendikaların bir bölümünün kapatılması, 1947 yılında 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Yasa'nın kabul edilmesi ve CHP'nin 1947 yılından itibaren işçi örgütlenmelerine yeniden önem vermesiyle gündeme geldi. Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, sendikacılık hareketini biçimlendirmeye ve yönlendirmeye, A.B.D. ise etkilemeye çalışmaya başladı.

1946 yılında, sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağının kalkmasından sonra çeşitli türde sendikalar kuruldu. Bazı işyerlerinde ve bölgelerde, işçilerin dış destek ve yönlendirme olmadan oluşturdukları sendikalar ortaya çıktı. Bunların çok küçük bir bölümü, daha önceden kurulmuş derneklerin yeni koşullarda sendikalara dönüştürülmesiydi. Örneğin, İzmir'de 1926 yılında kurulan ve yirmi yıl bir yardımlaşma derneği ve sağlık sigortası kurumu gibi işleyen İzmir Tütüncüler Cemiyeti, 1947 yılında İzmir Tütün İşçileri Sendikası'na dönüştü. 1946 yılında kurulan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin, Türkiye Sosyalist Partisi'nin ve bazı partilerin ve bağımsız sosyalistlerin öncülüğünde sendikalar oluşturuldu. Bu sendikalar ülke çapında bölge birlikleri kurmaya başladı. Ayrıca, işçilerin gücünden yararlanmak isteyen bazı örgütlenmeler de ortaya çıktı. Bunların bir örneği, 9 Temmuz 1946 tarihinde kurulan ve işçilerin haklarını koruma iddiasının ötesinde, Çalışma Bakanlığı'na ve teşkilatına yardımcı olacağını ve "işverenlerin işçiler hakkındaki şikayetlerini dinleyip bertaraf edeceğini" belirten ve 1947 yılı Ocak ayında faaliyeti sona eren Türkiye İşçiler Derneği'dir.

Soğuk Savaş koşullarının 1946 yılı sonlarında belirginleşmesi üzerine, 16 Aralık 1946 tarihinde bu sendikaların sosyalist-komünist örgütlenmelerle bağlantılı olanları kapatıldı. Bunun ardından, 1947 yılında CHP'nin veya devletin doğrudan denetimi altında sendikalar oluşturulmaya başlandı. 1947 yılının ikinci yarısında Türkiye'nin en büyük sendikası, 17.873 üyeli Ereğli Kömür Havzası Maden İşçileri Sendikası idi. İzmir Tütün İşçileri Sendikası'nın 4316 üyesi, Tekel İstanbul Yaprak Tütün Bakım ve

İşletme Sendikası'nın 2500 üyesi, İstanbul Un ve Unlu Mamulat İşçileri Sendikası'nın 2138 üyesi, İzmir Mensucat İşçileri Sendikası'nın 1550 üyesi ve Samsun Tekel Tütün İşçileri Sendikası'nın da 1051 üyesi vardı.

Bu yıllarda çok sayıda işyeri sendikası kuruldu. Bu sendikalar ya bölge birlikleri, ya federasyonlar kurdular; ya da birleşerek daha büyük sendikalar oluşturmaya çalıştılar. Bu süreçlerden birer örnek aşağıda sunulmaktadır:

Eskişehir Devlet Demiryolları Sanayi İşçileri Sendikası 19.11.1948 tarihinde kuruldu. Ardından, 18.5.1949 tarihinde Sivas Devlet Demiryolları Sanayii İşçileri Sendikası, 2.7.1949 günü İzmir Devlet Demiryolları Sanayii İşçileri Sendikası oluşturuldu. 1951 yılında Haydarpaşa Devlet Demiryolları I. İşletme Sanayi İşçileri Sendikası ve 1.8.1952 tarihinde Adapazarı Devlet Demiryolları Vagon Atelyesi İşçileri Müstakil Sendikası'nın da kurulmasından sonra, bu beş yerel sendika, 15.12.1952 tarihinde Türkiye Demiryolları İşçi Sendikaları Federasyonu'nu kurdular. TCDD'nin diğer işyerlerinde de yerel sendikaların kurulmasıyla ve Federasyon'a katılmasıyla güçlenen ve uzun yıllar DYF-İŞ olarak devam eden bu örgütlenme, 21.7.1983 tarihinde, günümüzdeki Demiryol-İş Sendikası'na dönüştü.

21.3.1948 tarihinde İstanbul İşçi Sendikaları Birliği kuruldu. Birlik doğrudan CHP'nin veya devletin denetimi altındaydı. Bu örgüt, 1952 yılında TÜRK-İŞ'in kurulmasına kadar bir ulusal merkez gibi hareket etti. Daha sonraki yıllarda da, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ile TÜRK-İŞ Genel Merkezi arasında gizli bir rekabet yaşandı. 1940'lı ve 1950'li yıllarda Adana İşçi Sendikaları Birliği, Ankara İşçi Sendikaları Birliği, Bursa İşçi Sendikaları Birliği, Çukurova İşçi Sendikaları Federasyonu, Diyarbakır Bölgesi İşçi Sendikaları Birliği, Ege İşçi Sendikaları Federasyonu, Gaziantep İşçi Sendikaları Federasyonu, Güney Bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonu, Hatay Bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonu, İzmir İşçi Sendikaları Birliği, Karadeniz İşçi Sendikaları Federasyonu, Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği, Sakarya İşçi Sendikaları Federasyonu gibi yerel örgütlenmeler oluşturuldu.

Bazı sendikalar ise birleşmeyi yeğledi. Örneğin, günümüzdeki Tekgıda-İş Sendikası, 1968 yılında Tütün Müskirat Federasyonu ile Tümgıda-İş'in birleşmesinden oluştu. Tütün Müskirat Federasyonu'na, örneğin, 1961 yılında 33 sendika üyeydi. Tümgıda-İş uzun bir birleşmeler süreci yaşadı. 14.11.1962 tarihinde Ege Bölgesindeki 11 sendikanın biraraya gelmesiyle Ege Tütün, Müskirat, Gıda ve Yardımcı İşçileri Sendikası oluştu. 1963 ve 1964 yıllarında bu örgüte 6 sendika daha katıldı. Bu örgüt ise bir süre sonra TOMİS'e katıldı. TOMİS de adını Tümgıda-İş olarak değiştirdi. Diğer bir deyişle, Tütün Müskirat Federasyonu'nu oluşturan sendikaların da bazı birleşmeler yaşadığı düşünülürse, bugünkü Tekgıda-İş Sendikası, 1946-1947 yıllarından başlayarak herhalde 100'e yakın sendikanm birleşmesinden ortaya çıktı.

TÜRK-İŞ ise, 1952 yılında, 6 yıllık sendikal çalışmaların sonucunda, kuruldu.

Devlet, gerek CHP, gerek DP hükümetleri döneminde, sendikacılık hareketini sıkı biçimde denetim altında tuttu. Hükümetler de, sendikacılık hareketinden siyasal amaçlarla yararlanmaya çalıştı. Devletin belirlediği sınırların dışına çıkan sendikalar kapatılırken, hükümetlerin çıkarlarına uygun olmayan davranışlara giren sendikalar çeşitli baskılarla karşılaştı. CHP'nin iktidarda bulunduğu dönemde DP'li sendikacılar, DP'nin iktidarda bulunduğu dönemde ise CHP'li sendikacılar baskı gördü. Grev hakkının bulunmadığı ve umumi mukavele adı altında toplu iş sözleşmesi imzalama olanaklarının sınırlı bulunduğu koşullarda, sendikalar, üyelerine başka hizmetler sunarak onları hoşnut etmeye çalıştı. Bazı sendikalar bir yardımlaşma derneği gibi görevler üstlendi. Bazı sendikalar, üyelerine halıcılık kursları açtı ve halı tezgahlarının sağlanmasında yardımcı oldu. Bazı sendikalar yalnızca vasıflı işçileri örgütledi. Yıllardır sendikacılığın komünistlikle özdeşleştirilmiş olmasına, 1946 yılı sonunda bazı sendikaların kapatılmasına ve yöneticilerin kovuşturmaya uğramasına, sendikaların sağlayabildiği yararların sınırlılığına, işçilerin önemli bir bölümünün tam mülksüzleşmemiş ücretliler veya ilk kuşak işçiler olmasına ve bu yıllarda ülkede yaşanan göreceli re-

fah koşullarına bağlı olarak, sendikalara fazla ilgi gösterilmedi. Sendikalar, çok düşük aidatlarla ve sendikacıların büyük özverisiyle ayakta kalabildiler. Birçok sendikanın genel merkezi, bir kahve köşesindeki bir masa veya kamu kuruluşunun verdiği bir odaydı. Sendikacıların çok büyük bir bölümü hem işyerinde çalışıyor, hem de sendikacılık yapıyordu. Sendikaların ellerindeki olanaklar son derece sınırlıydı. İşçi sınıfı hareketinin ve devralınan mirasın zayıflığına bağlı olarak, bu dönemin sendikacılarının eksiklikleri ve hataları vardı; ancak bu insanlar, sendikacılık kavramını ve sendikaları Türkiye'de yeniden meşrulaştırdılar, tanıttılar, ilk kez işçilik yapmaya başlayan tam mülksüzleşmemiş bir kitleyi sendikalarda örgütlediler.

TÜRK-İŞ 1954 yılından sonra DP hükümetlerinin önemli baskısıyla karşılaştı. 6-7 Eylül 1955 olayları bahane edilerek TÜRK-İŞ'in faaliyetlerine geçici bir süre son verildi. 1957 yılında bazı mahalli birlikler kapatıldı. Hükümetler, TÜRK-İŞ'in Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na üyeliğini 27 Mayıs'a kadar engelledi. Hükümetler, diğer taraftan, ellerindeki mali olanakları kullanarak, TÜRK-İŞ'i ve bağlı sendikaları kendi çizgilerinde kullanmaya çalıştılar.

Bu dönemde Çalışma Bakanlığı'nın sendikalar ve sendikaların üye sayılarına ilişkin verileri güvenilirdir. Bakanlık verilerine göre, 1948 yılında 73 sendikada 52 bin işçi örgütlüydü. Sendika üyelerinin sayısı 1949 yılında 72 bine, 1 Mayıs 1950 tarihinde ise 76 bine yükseldi. DP'nin ilk yıllarında bu sayı hızla arttı. Sendikalı işçi sayısı 1954 yılı ortalarında 180 bine ulaşmıştı. Bu işçiler 323 sendikada örgütlüydü. 1 Eylül 1960 tarihinde Türkiye'de 432 sendikada örgütlü 282 bin işçi vardı.

Bu dönemde memurlar genellikle derneklerde örgütlüydü. En önemli örgütlenmeler ise öğretmenlerindi.

Soru 26: "1946 Sendikacılığı" Nedir?

"1946 Sendikacılığı", dünyada anti-faşist cephenin henüz Soğuk Savaş'la parçalanmasının Türkiye'ye yansımadığı günler-

de sosyalist-komünist kadroların oluşturdukları sendikalar ve örgütlenme anlayışıdır. Soğuk Savaş'ın Türkiye'ye yansımasıyla birlikte bu örgütlenmeler dağıtılmıştır.

Türkiye 1945 yılı sonlarından başlayarak, ağırlıkla dış dinamiklere bağlı bir demokratikleşme sürecine girdi. Bunun üzerine, TKP dışındaki sosyalistlerin bir bölümü 14.5.1946 günü Türkiye Sosyalist Partisi'ni kurdular. TKP ise 20.6.1946 günü oluşturulan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile legalite olanaklarını kullanmaya çalıştı. Her iki örgüt de, varolan göreceli demokratik ortamda sendikalar örgütlemeye başladı.

Türkiye Sosyalist Partisi, işkolu esasına göre milli tip sendikalar kurmaya başladı. Bu anlayış çerçevesinde Türkiye Tekel İşçileri Sendikası, Türkiye Deniz İşçileri Sendikası, Türkiye Mensucat İşçileri Sendikası, Türkiye Demir ve Çelik İşçileri Sendikası ve Türkiye Basın ve Basın Makinistleri Sendikası kuruldu. Bu 5 sendikanın Türkiye İşçi Sendikaları Federasyonu'nu kurdukları da 14 Aralık 1946 günü ilan edildi. Ancak Türkiye İşçi Sendikaları Federasyonu bir etkinlik gösteremeden kapatıldı.

Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ise her işyerinde ayrı bir sendika kurulmasını savunuyordu. Tüm işkollarındaki bu sendikalar, 16 bölgede sendika birliklerini oluşturacaktı. Ayrıca her işyeri sendikası, kendi işkolundaki sendikalarla birlikte ulusal düzeyde bir federasyonun üyesi olacaktı. Bölge birlikleri ve işkolu federasyonları da Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu oluşturacaktı. Bu örgütlenme anlayışında bölge birliklerine ağırlık veriliyordu. Bu çerçevede, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, Ankara İşçi Sendikaları Birliği, İzmir İşçi Sendikaları Birliği, Adana İşçi Sendikaları Birliği ve Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği kuruldu. Bu örgütlerin başlarında TKP'nin deneyimli kadroları yer alıyordu.

Bu örgütlerin tümü 16 Aralık 1946 tarihinde İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldı. Bu sendikaları kuranların bir bölümü de daha sonraları başka sendikalarda kurucu ve yönetici olarak görev yaptı.

1946 Sendikacılığı, Soğuk Savaş başlamamış olsaydı, Türkiye sendikacılık hareketinin farklı bir çizgide gelişmesine katkıda bulunabilecek önemli bir girişimdi. Dönemin TKP yöneticilerinin İtalya'da CGIL ve Fransa'da CGT ve uluslararası düzeyde de Dünya Sendikalar Federasyonu bünyesinde işçi sınıfının tüm kesimlerinin biraraya gelmesi deneyimlerini yakından izledikleri tahmin edilebilir. Ancak Türkiye işçi sınıfı bu dönemde yaygın sendikal örgütlenmelere hazır değildi. Ayrıca Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin kendi denetimlerinde ve bölünmüş örgütler kurmaları da dönemin uluslararası pratiğine ters düşüyordu. Dönemin TSP ve TSEKP yöneticilerinin, başka sendikaların yokluğunda kendi denetimlerinde örgütler oluşturabilmek için uluslararası ve ülke içi koşulların uygun olduğu biçiminde bir yanlış hesap yapmış olmasından söz edilebilir. Bu girişimler, işçi sınıfının kendisi için sınıf olma sürecindeki yetersizliklere bağlı olarak, kitleler içinde kalıcı yankılar uyandırmadı ve Soğuk Savaş koşullarında bu örgütler yokolup gitti. "1946 Sendikacılığı"nın bazı izleri ise daha sonraki yıllarda bazı sendikalarda dönem dönem gözlenebildi.

Soru 27: TÜRK-İŞ nasıl kuruldu? TÜRK-İŞ'i Amerikalılar mı kurdurttu?

TÜRK-İŞ, 1946-1952 döneminde doğan ve gelişen sendikaların doğal birleşme sürecinin doğal sonucudur; Türkiye tarihinde ülke çapında hemen hemen tüm işkollarını kapsayan ilk örgütlenmedir. Sendikal örgütlenmelerin yaygınlaşmasıyla birlikte merkezi bir yapıya duyulan gereksinim daha da arttı. Çeşitli görüşmelerin ardından, Bursa'da Nisan ayında yapılan bir toplantıda bir konfederasyonun kurulması kararlaştırıldı. TÜRK-İŞ adını Kemal Sülker önerdi. Konfederasyon, 31 Temmuz 1952 tarihinde Ankara'da resmen kuruldu. TÜRK-İŞ'i Amerikalılar kurdurtmadı. TKP'nin en büyük tevkifatının sürdüğü dönemde kurulan TÜRK-İŞ'in ilk tüzüğünde "işçi sınıfı" kavramı yer alıyordu. ABD bu yıllarda Türkiye'de toplumsal gelişmeleri belirleyebilecek bir güce sahip değildi. Bu ta-

rihte ABD'de sendikacılık hareketinin AFL ve CIO olarak bölünmüş olması da, bu müdahale olanaklarını sınırlıyordu. CIA ajanı olduğu bilinen Irving Brown'un birkaç temasıyla ve 1952 yılına kadar yurtdışına geziye götürülen birkaç sendikacının etkilenmesiyle Konfederasyon kurdurtmak olanaklı değildir. TÜRK-İŞ'in kuruluşu, gelişen işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin çok karmaşık ilişkiler ve devletin, hükümetlerin ve siyasal partilerin ayrı ayrı etkileri çerçevesinde ele alınmalı ve incelenmelidir. Sendikaların kuruluşu ve yönetilmesinde son derece karmaşık ilişkiler vardır. Devletin, hükümetlerin ve siyasal partilerin denetime alma ve dış güçlerin yönlendirme çabaları önemlidir. Ancak, sendikacılar arasında etnik köken, hemşehrilik, siyasal görüş ve mezhep bağları ve sendikaların yanı sıra sendikacıların kısa ve uzun dönemli çıkarları ve hatta kişisel ilişkileri de bu süreçte etkilidir. Bu nedenle, sendikalardaki gelişmeleri yalnızca veya ağırlıkla bir dış etmene bağlı olarak açıklamaya çalışmak son derece yanlıştır.

Soru 28: TÜRK-İŞ'in 1952-1960 döneminde siyasal tavrı nasıldı?

1947 yılında kabul edilen 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Yasa'nın 5. maddesi, sendikaların siyasal faaliyeti konusunda çok katı yasaklar getiriyordu:

> **"İşçi ve işveren sendikaları, sendika olarak, siyasetle, siyasi propaganda ve siyasi yayın faaliyetleriyle iştigal edemezler ve herhangi bir siyasi teşekkülün faaliyetlerine vasıta olamazlar."**

Bu yasağın ihlali durumunda uygulanacak yaptırım da 7. maddede düzenlenmişti:

> **"5nci... maddelerdeki hükümlere aykırı hareket olunması... hallerinde, ...sendika, mahkeme kararıyle, üç aydan bir seneye kadar geçici veya devamlı olarak kapatılır.**
>
> **"Sorgu yargıcı veya mahkeme, soruşturma ve yargılamanın her safhasında hükümden önce dahi bu gibi sendikaların faaliyetlerini menedebilir; Cumhuriyet Savcıları da mahkemeden ve yargıçtan men isteyebilirler...**

"Haklarında kapatılma hükmü verilen sendikaların yönetim kurulu üyeleriyle bu fiillere teşebbüs ve iştirak edenler, bir sene müddetle başka bir sendikaya üye olamazlar."

TÜRK-İŞ böyle bir ortamda 31 Temmuz 1952 tarihinde kuruldu. TÜRK-İŞ'i oluşturan örgütlerin yöneticileri, ülkedeki parti saflaşmalarının sendikacılık hareketi için yaratacağı sakıncalardan ürkerek, TÜRK-İŞ tüzüğünde ilginç bir yasaklama getirdiler; TÜRK-İŞ yöneticilerinin siyasal partilerde görev almasını yasakladılar. Tüzüğün 41. maddesi şöyleydi:

"TÜRK-İŞ kademelerinde vazife almış olan sendikacılar, siyasi parti seçimlerinde, dini ve ticari gayeler için, TÜRK-İŞ'teki ünvan ve salahiyetlerini kullanamazlar, aynı zamanda siyasi teşekküllerde vazife alamazlar ve ünvanlarını propaganda vasıtası yapamazlar. Yaptıkları takdirde Konfederasyon'daki vazifelerinden müstafi sayılırlar."

Bu yıllardaki bazı siyasal gelişmeler, TÜRK-İŞ içinde siyasal faaliyet ve parti kurma tartışmalarını gündeme getirmiş olsa gerektir.

TÜRK-İŞ içinde siyasal parti tartışmalarına yol açmış olması gereken gelişmelerden biri, 1950 yılında Demokrat İşçi Partisi'nin kurulmasıdır. Demokrat İşçi Partisi'nin kurucuları arasında, Üzeyir Kuran ve başka işçiler de vardı.

2 Mayıs 1954 genel seçimleri öncesinde 10 sendika önderi tarafından "İşçi ve İşçi Dostu Milletvekillerini Destekleme Komitesi" hareketi oluşturuldu. Ancak sendikaların değil ama sendikacıların bu girişimi başarılı olamadan dağıtıldı.

TÜRK-İŞ ve bağlı sendikaların yöneticilerinin bu dönemdeki genel eğilimi, ağırlıkla Demokrat Parti ve bir ölçüde de Cumhuriyet Halk Partisi ile bireysel ilişkiler geliştirmek, onların politikalarını etkilemeye ve bu siyasal partilerin listelerinden milletvekili seçilmeye çalışmaktı. İşçilerin çok büyük bir bölümü Demokrat Parti'yi tutuyordu. Demokrat Parti işçilerin desteğini alabilmek amacıyla yasalar aracılığıyla önemli haklar veriyordu. Ayrıca, sendikaların örgütlü bulunduğu kamu kesimi işyerlerindeki işçiler, Hükümetle ilişkiler aracılığıyla, ücret zamları da alabiliyorlardı. İşçilerin büyük bir bölümü ya tam mülksüzleşmemiş ve köyle

bağları kopmamış yarı-işçilerdi, ya da ilk kuşak işçilerdi. Ayrıca, işçi sınıfının farklı kesimlerini oluşturan işçilerle memurlar arasında da önemli sorunlar yaşanıyordu. İşçiler arasında sınıf bilinci yeterince gelişmemişti. Bu koşullarda, bir işçi partisinin veya çalışanlar partisinin geniş işçi kitlesinin desteğini alabilmesi olanaklı değildi. Sosyalist nitelikli bir programı benimseyen ve "işçi," "çalışan" veya "emekçi" kimliğini öne çıkaran siyasal örgütlenmeler ise işçiler tarafından benimsenmedi, desteklenmedi.

Soru 29: İşçi ve memur mücadeleleri ve eylemleri nasıl gelişti?

1946-1961 döneminde işçi sınıfının hak almadaki ana aracı, oy gücüydü. İşçiler, özellikle kendilerinin "adam yerine konmasında" büyük katkıları olan Demokrat Parti döneminde, alışık olmadıkları ve Soğuk Savaş koşullarında genellikle kamuoyu desteği de sağlayamayan eylemlere pek başvurmadılar. Grev yapılmamasının ana nedeni, yasadışı grevde çok küçük olan yaptırım değil, bu etmenlerdi. Bu dönemde, bu nedenle, işçi ve memur eylemleri çok azdır.

Soru 30: İşçilerin ve memurların ücretleri ve çalışma koşulları nasıldı?

1946 sonrasında ve özellikle 1950-1957 döneminde işçilerin gerçek ücretleri arttı, çalışma ve yaşama koşullarında bir iyileşme gerçekleşti.

Özellikle 1950-54 yılları arasında işçi ücretleri artırıldı. Bu konuda DP'nin 1954 yılında yayınlanmış bir propaganda kitabında şöyle deniliyordu:

> **"1952 yılından beri asgari ücret esası İstanbul, Hatay, İçel, Bursa, Seyhan ve İzmir'de tütün, çırçır, pamuk ve mensucat iş kollarında tatbik edilmeğe başlanmış ve işçilerin maişet şartları üzerinde derhal tesiri görülmüştür.**
>
> **"İşveren ile işçi arasındaki ücret ihtilafları Yüksek Hakem Kurulunda halledilmektedir. 1950'den bu güne kadar Yüksek Ha-**

kem Kurulu'na intikal eden 238 ücretlere zam talebinin 149'u işçi lehine karara bağlanmıştır.

"İş Kanununun tatbiki neticesinde 2nci Cihan Harbinden evvel 50-100 Kr. ücretle çalışan san'atsız amelenin bugün aldığı ücret 400-500 Kr. civarındadır. Ve bu artış aynı devreler arasındaki geçim şartları tereffüünün üstündedir. Bilhassa 1950-54 seneleri arasında ücretler yükselmiş ve hususi işyerlerinde vasati % 31, Sümerbank'ta % 48, Etibank'ta % 30, Makina-Kimya Kurumu'nda % 30 gibi bir nisbete varmıştır."

Aynı kitapta işçilerin ve memurların satınalma gücündeki gelişmelere ilişkin değerlendirmeler de şöyleydi:

"İşçilerin gelir vergisi rejimi sayesinde, ücretlerinden daha az para kesilmesi temin edilmiştir... 1950-54 arasında işçi sınıfının global iştira kuvveti vasati olarak % 70 nisbetinde yükseltilmiştir.

"Memurlara gelir vergisi rejimi takriben % 15 bir istifade sağlamıştır. Ayrıca 1953-1954 arasındaki 13 ay zarfında 4 maaş tutarında ikramiye verilmesi için kanun çıkarılmıştır. Yalnız bu iki tedbir, memurların global iştira kuvvetini vasati olarak % 40 nisbetinde yükseltmiştir."

3008 sayılı İş Yasası'nın 29. Maddesi ve İktisat Vekâleti İş Dairesi Reisliğinin resmi tebliği uyarınca bu yıllarda kabul edilen iç yönetmelikler özellikle kamu kesiminde çalışma koşullarında önemli iyileşmeler sağladı.

Aynı kitaba göre, 1950-1954 döneminde memur maaşlarındaki gelişmenin ayrıntıları da şöyleydi:

"Son dört sene zarfında, memur ve mütekaitlerin vaziyetini ferahlatmak üzere iki mühim tedbir alınmıştır. Bunlardan birincisi, hizmet erbabına gelir vergisinin tatbik edilmesidir. 1951 Martına kadar, hizmet erbabının maaşlarından kazanç, buhran, muvazene ve hava kuvvetlerine yardım vergileri kesilmekte idi. 1951 bütçesinde, devlet 150 milyon liralık bir mali fedakarlığı göze alarak bu dört vergiyi kaldırmış ve yerine gelir mükellefiyetini ikame etmiştir. Bu suretle, hizmet erbabının eline geçen para miktarı, vasati % 15 nisbetinde artmıştır.

"İkinci tedbir, 1953 nihayetinde çıkarılan ikramiyeler kanunudur. Kanun mucibince, bir tanesi 1953 nihayetinde ve üç tanesi 1954 esnasında olmak üzere dört maaş ikramiye verilecektir.

Bu suretle, memur sınıfının önümüzdeki yıl alacağı maaş tutarında % 25 nisbetinde bir fazlalık husule gelecektir. Mütekaitler, ücretli müstahdemler, İktisadi Devlet Teşekkülleri memur ve işçileri de ikramiyelerden faideleneceklerdir."

1946-1961 döneminde hemen hemen tüm halk kesimlerinin yaşama ve çalışma koşullarında önemli gelişmeler oldu. Memurlara tanınmış olan ayrıcalıkların (iş güvencesi dışında) tüm işçilere yaygınlaştırılmasıyla, memurların işçi aristokrasisi konumu sona erdi. Yevmiyeli teknik personel statüsünde istihdam edilen teknik personele ise, 4/10195 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile önemli ücret artışları sağlandı. Sendikalar ve hatta doğrudan işçi grupları, toplulukla iş uyuşmazlığı çıkararak ve siyasal alandaki ilişkilerini ve güçlerini kullanarak zam aldılar. Özel sektör işverenleri de, ekonomik canlılık ve vasıflı işgücü açığı koşullarında, gerçek ücretlerin artışı talebine fazla direnmedi.

Özetle; 1946-1961 döneminde, bazı yıllar dışında, gerçek ücretler yükseldi, iş olanakları arttı, çalışma ve yaşama koşulları gelişti.

Soru 31: İşçi Sigortaları Kurumu nasıl kuruldu?

Günümüzdeki Sosyal Sigortalar Kurumu'nun eski adı olan İşçi Sigortaları Kurumu, 27.6.1945 tarihinde kabul edilen 4772 sayılı İş Kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Yasası'nın kabul edilmesinden kısa bir süre sonra, 9.7.1945 tarihinde kabul edilen 4792 sayılı İşçi Sigortaları Kurumu Yasası ile kuruldu. Daha önceki yıllarda çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan işçiler bazı yardımlaşma sandıklarına bağlıydılar. Bu sandıklar bir süreç içinde İşçi Sigortaları Kurumu'na katıldı. 1936 yılında kabul edilen 3008 sayılı İş Yasası'nın 100. Maddesi, "İş hayatında, iş kazalariyle mesleki hastalıkları, analık, ihtiyarlık, işten kalma, hastalık ve ölüm hallerine karşı yapılacak sosyal yardımlar, Devlet tarafından tanzim ve idare edilir," hükmünü getirdikten sonra, "Bu vazifenin ifası için, işbu kanunun meriyete girdiği tarihten bir yıl sonra, Devlet müessesesi olmak üzere bir İş-

çi Sigorta İdaresi kurulur," düzenlemesini yapıyordu. İş Yasası 15.6.1936 tarihinde yayınlandı ve 15.6.1937 tarihinde yürürlüğe girdi. İşçi Sigorta İdaresi'nin kurulması ise 1938 değil, 1945 yılında gerçekleşebildi. İşçi Sigortaları Kurumu, bir dönem yalnızca işçi sınıfının bazı kesimlerinin yararlanabildiği önemli bir hakkı tüm sınıfa yaydı. İşçi Sigortaları Kurumu ve daha sonra Sosyal Sigortalar Kurumu, Türkiye'de sosyal devlet doğrultusundaki çabaların en önemli dayanaklarından birini oluşturdu. İşçi Sigortaları Kurumu'nun 1946 yılında yapılan ilk genel kurulunda alınan kararlar arasında, primlerin işveren, işçi ve devlet tarafından ödenmesi ve sigorta fon ve ihtiyatlarının işçi yararına uygun şartlarla nemalandırılması da bulunuyordu. Bunlar hala gerçekleştirilemedi. İşçilerin ve ailelerinin hastalık, doğum ve bakım ihtiyaçları için gerekli sağlık müesseselerinin kurulması kararı gerçekleşti ve SSK, dünyada az ülkede görülen bir yapıya kavuşarak, sigortacılığı ve sağlık hizmetlerini aynı çatı altında vermeye başladı.

Soru 32: Türkiye'de işçi konut kooperatifçiliği nasıl gelişti?

Devlet, 1930'lu yıllarda kurulan kamu fabrikalarında çok sayıda lojman yaparak, kamuda çalışmayı çekici kılmaya çalıştı. 1940'lı yıllarda da işçi ve memur konut kooperatifleri başladı. Örneğin, Ankara Demiryolcuları Ev Yapı Kooperatifi 22.3.1943 tarihinde kuruldu ve 285 üyesi vardı. Ancak işçi konut kooperatifçiliği İşçi Sigortaları Kurumu'nun konut kredisi vermesiyle yaygınlaştı. Bu konudaki ilk girişim, Kayseri Sümer Yapı Kooperatifidir. Bu kooperatif 1951 yılında 34 işçi ortak tarafından kuruldu. Aynı kooperatif, 1952 yılında 53 konut, 1953 yılında 173 konut ve 1954 yılında da 72 konutun temelini attı. İşçi Sigortaları Kurumu'nun verdiği konut kredileriyle, 1956 yılı sonuna kadar on bin dolayında işçi ev sahibi yapıldı. İşçi konut kooperatifçiliği, 1960'lı ve 1970'li yıllarda daha da yaygınlaştı. Ayrıca, bazı kamu kurum ve kuruluşlarının kredi vermesini sağlayıcı düzenlemeler geldi.

Örneğin, 2.7.1953 gün ve 6096 sayılı Askeri Fabrikalar Tekaüt ve Muavenet Sandığına Bağlı İşçilere Mesken Yaptırmaları İçin Borç Para Verilmesine Dair Yasa bu nitelikte bir adımdır.

Soru 33: Cumhuriyet Türkiyesi'nde 1 Mayıs'ı "işçi bayramı" olarak kutlayan ilk başbakan kimdi?

Başbakan Adnan Menderes, bir askeri darbenin yaklaşmakta olduğunu sezdiğinde, işçilerden destek aradı. İşçilerin önemli bir bölümü bu yıllarda Demokrat Parti'yi tutuyordu. Adnan Menderes, 1 Mayıs 1960 günü radyoda yaptığı konuşmada şunları söyledi: "Bugün 1 Mayıs İşçi Bayramı, işçi kardeşlerimize elemsiz, kedersiz bir çok bayramlar idrak etmelerini ve onların refah ve saadetini temenni ederken, bu gayede kendilerine her zaman yardımcı olmanın en aziz emelimi teşkil ettiğini ifade etmek isterim."

Soru 34: 27 Mayıs'ta TÜRK-İŞ'in tavrı ne oldu?

27 Mayıs 1960 günü ihtilalin işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi ve ülke açısından getirecekleri açık bir program olarak bilinmiyordu. Diğer bir deyişle, 1961 Anayasası'nın getirdiği demokratik düzenlemeler 27 Mayıs sabahı açık değildi. TÜRK-İŞ, buna karşın, 27 Mayıs'ı hemen ve tam olarak destekledi.

TÜRK-İŞ'in 19-21 Haziran 1957 günleri Ankara'da toplanan üçüncü genel kurulunda genel başkanlığa seçilen Nuri Beşer, Başbakan Adnan Menderes'in yakın arkadaşıydı. TÜRK-İŞ İdare Heyeti 28 Mayıs 1960 günü olağanüstü olarak toplandı. İdare Heyeti üyeleri, Nuri Beşer'in istifasını sağlamak amacıyla imza topladılar ve 18 Haziran günü toplanıp konuyu görüşmeye karar verdiler. Nuri Beşer, 3 Haziran 1960 günü görevinden istifa etti. İdare Heyeti, 13 Haziran günü toplanarak Nuri Beşer'in istifasını kabul etti ve Nuri Beşer'i Haysiyet Divanına verdi. Nuri Beşer, 18 Haziran günü toplanan Haysiyet Divanınca TÜRK-İŞ'ten ihraç edildi. Genel Sekreter Mehmet Ali Sarı'ya ise, 11 Mayıs gü-

nü Adnan Menderes'e çekilen bağlılık mesajı nedeniyle, zorunlu izin verdi. Nuri Beşer'e ilişkin karar, TÜRK-İŞ'in 1960 yılı Kasım ayında toplanan 4. Genel Kurulu'nda kaldırıldı. Nuri Beşer 4. Kongreye katıldı ve 2,5 saatlik bir konuşmayla suçlamaları cevaplandırdı.

VI. 1961-1980 DÖNEMİ

Soru 35: Ülkedeki genel siyasal, toplumsal ve ekonomik durum nasıldı?

1961-1980 dönemi, 1946-1961 döneminde başlayan siyasal ve toplumsal çeşitliliğin ve hareketliliğin hızlandığı yıllardı.

Bu yıllarda sosyalist-komünist hareket ilk kez yaygın legal ve illegal örgütlenmeler oluşturdu. Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kuruluşundan kısa bir süre sonra girdiği yol, Türkiye'de demokratik sosyalist hareketin kitlelerin gözünde meşruluk kazanmasına büyük katkılarda bulundu. Kürtçü hareketler, uzun bir aradan sonra, bu kez sosyalist solla ittifak halinde yeniden ortaya çıktı ve kitle tabanı oluşturmaya çalıştı. Devlet ve hükümetler, Soğuk Savaş koşullarında, Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığına ve bütünlüğüne karşı en büyük tehdit olarak gördükleri Sovyetler Birliği ve sosyalist-komünist harekete ve Kürtçülüğe karşı, şeriatçı ve ırkçı hareketleri destekledi. Bunların yetersiz kaldığı dönemlerde ise, ulusötesi sermayenin çıkar ve talepleri de dikkate alınarak, 12 Mart 1971 darbesi ve 12 Eylül 1980 darbesi geldi. Bu gerginlik ortamında, sınıfsal kimlikler birçok durumda ikinci plana itilerek, gerçek çıkarları yansıtmayan bir "sağ" - "sol" kavgası yaratıldı; alevi-sünni saflaşmaları körüklendi. Türkiye, enerjisinin ve gücünün önemli bir bölümünü, herkes için büyük acılar yaratan bu saflaşmalarda harcadı. Bu saflaşma ve kavgalar, işçi sınıfı hareketinin kendi sınıf çıkarları doğrultusunda gelişimini de olumsuz doğrultuda etkiledi. Özellikle 1978 yılında Malatya, Sivas, Elazığ ve Kahramanmaraş ve 1980 yılında Çorum olayları, halkı böldü ve çatışmalardan yıldırdı. 6 Eylül 1980 günü Konya'da düzenlenen Kudüs'ü Kurtarma Günü

Mitingi ise 12 Eylül darbesini birçok insanın gözünde meşrulaştırdı.

Ülkede önemli bir sermaye birikimi ve kapitalistleşme yaşandı. Endüstrileşmede önemli başarılar elde edildi. Köyden kente göç hızlandı. Köylerde yaşayanların da toplumsal ve siyasal gelişmeleri izlemelerini kolaylaştıran radyo ve televizyon yaygınlaştı. İşçi sınıfı ve sendikacılık hareketi büyük ölçüde bağımsız ve etkili bir güç halini aldı. Ancak bölünmelerden de olumsuz biçimde etkilendi. Özellikle toplu iş sözleşmeleri aracılığıyla gerçek ücretler artırıldı, yeni haklar elde edildi.

Soru 36: İşçi sınıfının nesnel durumu neydi?

1961-1980 döneminde işçi sınıfının sayısı önemli ölçüde arttı. 1965 yılında Türkiye'de gelir getirici bir işte çalışan ücretlilerin toplam sayısı 3,0 milyon iken, 1970 yılında 4,2 milyon, 1975 yılında 5,4 milyon ve 1980 yılında da 6,2 milyona çıktı.

Ücretlilerin gelir getirici bir işte çalışanlara oranı 1965 yılında yüzde 22,5 idi. Bu oran 1970 yılında yüzde 27,6'ya, 1975 yılında yüzde 31'e, 1980 yılında da yüzde 33,4'e yükseldi.

Hanehalkı reislerinin sımfsal konumuna bakıldığında, ücretlilerin payının daha da yüksek olduğu görülmektedir. 1970 yılında hanehalkı reislerinin yüzde 35'i ücretliyken, bu oran 1975 yılında yüzde 39'a ve 1980 yılında da yüzde 42,1'e yükseldi.

1961-1980 döneminde ücretlilerin sayısı ve gelir getirici bir işte çalışanlar içindeki oranı artarken, ücretlilerin üretim araçları mülkiyetiyle olan bağlarında önemli bir kopma yaşanmadı. Diğer bir deyişle, mülksüzleşme süreci hızlı bir biçimde gelişmedi. Avrupa ülkelerine çalışmaya gidenlerin gönderdikleri paralara ve toplu iş sözleşmeleri ile gerçek ücretlerde meydana gelen artışlara bağlı olarak, bazı bölgelerde bu sürecin sınırlı bir ölçüde tersine işlediği bile söylenebilir.

1970 yılında 4,2 milyon ücretlinin yüzde 34'ü toplumsal ve kişisel hizmetlerde, yüzde 20'si imalat sanayiinde ve yüzde 14'ü

tarım ve ormancılık sektöründe, yüzde 10'u inşaat sektöründe çalışıyordu. 1980 yılına gelindiğinde, 6,2 milyon ücretlinin yüzde 36,5'i toplumsal ve kişisel hizmetlerde, yüzde 24'ü imalat sanayiinde, yüzde 10'u da tarım ve ormancılıkta ve yüzde 12'si de inşaat sektöründe çalışıyordu.

1970 yılında ücretli olarak çalışan 4,2 milyon kişinin yüzde 19'u okuma yazma bilmiyordu; yüzde 10'u ise okuma yazma bilmekle birlikte, herhangi bir okuldan mezun değildi. İlkokul mezunlarının oranı yüzde 49'du. Ortaokul ve dengi okul mezunlarının oranı yüzde 7, lise ve dengi okul mezunlarının oranı yüzde 10'du.

Ücretlilerin büyük bir bölümü erkekti. Erkeklerin tüm ücretliler içindeki payı 1965 yılında yüzde 90 iken, 1980 yılında yüzde 85'ti.

Soru 37: İşçi ve memur haklarını düzenleyen mevzuat nasıl gelişti?

1961 Anayasasında oldukça geniş olarak tanınmış bulunan sendikal hak ve özgürlükler, 24 Temmuz 1963 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 274 sayılı Sendikalar Yasası ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasası ile önemli ölçüde kısıtlandı. Özellikle grev hakkına getirilen kısıtlamalar ve Anayasa'da yer almayan lokavt yetkisinin işverenlere tanınması, önemli hak kayıplarıydı. Bu yasalar, bazı değişikliklerle, 1983 yılına kadar yürürlükte kaldı.

17.7.1964 gün ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Yasası ile farklı sigorta kolları tek bir Yasayla düzenlendi.

624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Yasası ile kamu çalışanlarına sınırlı bir sendikalaşma hakkı tanındı. Ancak toplu pazarlık ve grev hakları verilmedi.

657 sayılı Devlet Memurları Yasası ile personel rejimi yeniden düzenlendi. Bu Yasada memurların grev yapması yasaklanıyordu. 657 sayılı Yasanın mali konulara ilişkin düzenlemeleri 1970 yılında yürürlüğe girdi.

20.4.1967 gün ve 854 sayılı Deniz İş Yasası, 10.3.1954 gün ve 6379 sayılı Deniz İş Yasası'nın yerini aldı ve gemiadamlarının haklarında iyileştirme sağladı.

28.7.1967 gün ve 931 sayılı İş Yasası ile 1936 yılında kabul edilmiş olan 3008 sayılı İş Yasası ve bundan değişiklik yapan yasalar yenilendi ve bazı yeni haklar elde edildi. Bu Yasa, Türkiye İşçi Partisi'nin başvurusu üzerine, şekli yönden, Anayasa Mahkemesi tarafından 12.11.1970 gününden geçerli olmak üzere iptal edildi. Bunun üzerine, 25.7.1971 gün ve 1475 sayılı İş Yasası kabul edildi. Bu Yasa, bazı değişikliklerle, günümüzde de yürürlüktedir.

23.10.1969 gün ve 1186 sayılı Yasayla 506 sayılı Sosyal Sigortalar Yasası değiştirilerek, 25 yıldır sigortalı olup 5000 gün prim ödeyen sigortalıların yaşlılık aylığına hak kazanabilmesinde yaş sınırı kaldırıldı. Böylece, erken yaşlarda emeklilik hakkı doğdu.

4.7.1970 gün ve 1317 sayılı Yasayla 274 sayılı Sendikalar Yasası değiştirilerek, sendika bölge birlikleri yasaklandı, noter aracılığıyla sendika üyeliğinden istifa uygulaması getirildi ve yeni bazı başka düzenlemelerle DİSK'in faaliyetleri sona erdirilmeye çalışıldı.

20.9.1971 gün ve 1488 sayılı Yasayla 1961 Anayasası değiştirilerek, memurların sendikalaşma hakkı kaldırıldı ve memurların sendika kurmaları ve kurulu sendikalara üye olmaları açık bir biçimde yasaklandı.

4.7.1975 gün ve 1927 sayılı Yasayla, birçok toplu iş sözleşmesinde elde edilmiş olan bir hak yasalaştırılarak tüm işçilere uygulandı. Kıdem tazminatına hak kazanabilmek için çalışılması gereken süre 3 yıldan 1 yıla indirildi. Her yıl için ödenecek kıdem tazminatı miktarı da 15 günlük ücretten 30 günlük ücret tutarına yükseltildi.

1961-1980 döneminde aşağıda belirtilen tüzük ve yönetmelikler yoluyla da bazı hakların kullanımı düzenlendi (Resmi Gazete'de yayın tarihleri): İşçi Çalışma ve Kimlik Karnesi Tüzüğü (24.5.1973), İşyerlerinde Açılacak Kantinler Hakkında Yönetmelik

(19.6.1972), Sakatların ve Eski Hükümlülerin Çalıştırılmaları Hakkında Yönetmelik (21.1.1972), İşçi Ücretlerinden Ceza Olarak Kesilen Paraları Kullanmaya Yetkili Kurulun Kuruluşu ve Çalışma Esasları Hakkında Tüzük (19.3.1973), Asgari Ücret Yönetmeliği (12.2.1972), Fazla Çalışma Tüzüğü (4.4.1973), Yıllık Ücretli İzin Yönetmeliği (19.6.1972), İş Süreleri Tüzüğü (12.3.1973), İşyerlerinde İşin Durdurulmasına veya İşyerlerinin Kapatılmasına İlişkin Tüzük (19.2.1973), Hazırlama, Tamamlama, Temizleme İşleri Tüzüğü (12.3.1973), Kadın İşçilerin Sanayie Ait İşlerde Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Tüzük (22.8.1973), Haftalık İşgünlerine Bölünemeyen Çalışma Süreleri Tüzüğü (17.3.1973), Postalar Halinde İşçi Çalıştırılarak Yürütülen İşlerde Çalışanlara İlişkin Bazı Özel Usül ve Kurallar Hakkında Tüzük (4.4.1973), İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü (11.1.1974), Parlayıcı, Patlayıcı, Tehlikeli ve Zararlı Maddelerle Çalışılan İşyerlerinde ve İşlerde Alınacak Tedbirler Hakkında Tüzük (24.12.1973), Sağlık Kuralları Bakımından Günde Ancak Sekiz Saat veya Daha Az Çalışılması Gereken İşler Hakkında Tüzük (19.2.1973), İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kurulları Hakkında Tüzük (19.2.1973), Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü (9.4.1973), Gebe ve Emzikli Kadınların Çalıştırılma Koşullarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtları (Kreş) Hakkında Tüzük (11.8.1973), İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun Ödevlerinin Yapılış Şekilleri Hakkında Tüzük, İşveren İşçi İsteklerini İş ve İşçi Bulma Kurumu'na Bildirmeleri Hakkında Tüzük (16.8.1973), Askeri İşyerleriyle Yurt Emniyeti İçin Gerekli Maddeler İmal Olunan İşyerlerinin Denetim ve Teftişi Hakkında Tüzük (10.12.1973).

1961-1980 döneminde işçi haklarının geliştirilmesinde ana alan, toplu pazarlık süreciydi. Mevzuatta yapılan değişikliklerde, işçi sınıfının oy gücü etkili oldu. Toplu iş sözleşmeleri aracılığıyla elde edilen kazanımlarda ise, bir yanıyla ithal ikameci sanayileşme modeli içinde hızla büyüyen iç pazarın sağladığı olanaklar, Soğuk Savaş koşulları ve işçi sınıfının oy gücü, diğer taraftan işçi hak ve özgürlükleri için verilen mücadeleler, yapılan grevler ve diğer eylemler etkiliydi.

Soru 38: 24 Temmuz işçi bayramı mıdır?

1961 Anayasası ile oldukça geniş işçi hak ve özgürlükleri tanındı. Ancak, 24 Temmuz 1963 günlü Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 274 sayılı Sendikalar Yasası ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası ile bu hakların kullanımı düzenlenirken, önemli kısıtlamalara gidildi. 24 Temmuz'un 1 Mayıs'ın alternatifi olarak işçi bayramı olarak kutlanması, bu nedenle, doğru değildir.

Soru 39: İşçi ve memur örgütlenmeleri nasıl gelişti?

1961 ve özellikle 1963 sonrasında Türkiye'de sendika üye sayısında bir sıçrama yaşandı. Çalışma Bakanlığı verilerine göre, 1961 yılında 511 sendikada örgütlü 298 bin üye bulunuyordu. Bakanlık verilerine göre, 1966 yılında sendika sayısı 704 ve sendikaların üye sayısı 374 bindi. 1967 yılında sendika üye sayısı 835 bine, 1969 yılında 1 milyon 194 bine ve 1970 yılında da 2 milyon 88 bine fırladı. Bakanlık verilerine göre sendikaların üye sayısı özellikle 1975-1980 döneminde büyük artışlar gösterdi. 1975 yılında 3,3 milyon olan bu sayı, 1977 yılında 3,8 milyona, 1978 yılında 3,9 milyona, 1979 yılında 5,5 milyona ve 1980 yılında da 5,7 milyona yükseldi. 1967 yılından itibaren bu resmi verilerin tümü yanlıştır. Özellikle 1970 sonrasında gerçek durum ile Bakanlığın resmi verileri arasındaki fark daha da artmıştır. 1980 yılında sendikaların gerçek üye sayısı, Bakanlık verilerinde ileri sürüldüğü gibi 5,7 milyon değil, 1,5 - 2,0 milyon dolaylarındaydı.

Bakanlık verilerinin gerçek durumdan bu kadar sapmasının nedeni, bu yıllarda birden fazla sendikaya aynı anda üyeliğin olanaklı olması, sendika üyeliğinde noter aracılığının aranmaması, istifaların, ölümlerin ve işten ayrılmaların kayda geçirilmemesi ve Bakanlığın, kendisine sendikalar tarafından bildirilen çok abartılı üye sayısını doğru kabul ederek yayınlamasıdır. 1967 yılında DİSK'in kurulması, 1970 yılında 1317 sayılı Yasa'nın çıkarılarak ülke çapında faaliyet gösterebilmek için belirli barajların getiril-

mesi ve 1975 sonrasında sendikal rekabetin artmasına bağlı olarak, üye sayıları sendikalarca olağanüstü biçimde şişirilmiştir.

1963 yılında grev haklı toplu pazarlık düzenine geçilmesiyle ve sendikaların üye sayısının artmasıyla birlikte sendikaların maddi olanakları önemli ölçüde arttı. 1946-1961 döneminde sendikacılığın külfeti çok, nimeti azken, 1963 sonrasında külfet azaldı, nimet çoğaldı. Bu da iç sorunların daha da artmasında önemli rol oynadı. Türkiye sendikacılık hareketi bir taraftan hızla büyür ve güçlenirken, diğer taraftan önemli bölünmeler yaşadı. Sendikacılık hareketi kitleselleşti ve siyasallaştı; yeni mücadele araçları geliştirildi.

1975-1980 döneminde Engels'in "yapay proletarya" olarak nitelendirdiği olgu Türkiye'de yaygınlaştı. Siyasal iktidarlar, kendi yandaşlarını kitlesel biçimde işyerlerine yerleştirdiler ve bunlar aracılığıyla sendikalarda etkili olmaya ve sendikaları kullanmaya çalıştılar. Kamu kesiminde siyasal amaçlı istihdamda 1975 yılından başlayarak görülen büyük artışa bağlı olarak, işyerlerinde işçiler ve sendikalar arasında "sağ" - "sol" saflaşmaları ve kavgaları arttı. Toplumsal ilişkilerde ortaya çıkan bu saflaşma ve çatışma sendikal alana da yansıdı. Özellikle Kemal Türkler, Sadık Özkan, Aslan Sivri ve diğer bazı sendikacıların silahlı saldırılar sonucunda öldürülmesi, bu gerginlikleri, saflaşmaları ve kavgaları daha da artırdı. Seydişehir Alüminyum, İskenderun Demir Çelik, Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu gibi büyük kamu işyerlerinde sendikal mücadele silahlı biçimler bile aldı.

1948 ve sonrasında kurulan il ve bölge birlikleri, 1962 yılından başlayarak kapatıldı. 1970 yılında kabul edilen 1317 sayılı Yasa ile bu nitelikteki birliklerin kurulması yasaklandı. Bu tavır, sendikacılık hareketinin bir boyutunun güdük kalmasına neden oldu. Birçok ülkede sendikal örgütlenme dikey (işyeri örgütlenmesi - işkolu örgütlenmesi - merkezi örgüt) ve yatay (işyeri örgütlenmesi - değişik işkollarındaki işçilerin ortak bölge örgütlenmesi-merkezi örgüt) biçimlerle güç sağlarken, 1960'lı yıllardan başlayarak yatay örgütlenmelerin kaldırılması ve daha sonra yasaklanması, önemli bir eksiklik oldu.

Bu dönemde Türkiye sendikacılık hareketi çeşitli bölünmeler yaşadı. Bölünmelerin bir bölümü geçici nitelikteyken, DİSK, HAK-İŞ ve MİSK'in doğuşu, kalıcı nitelikte bir bölünmeye yol açtı.

İşçi sınıfının memur statüsünde istihdam edilen kesimi 1961 Anayasasında kendisine tanınan sendikalaşma hakkını 1965 yılından başlayarak kullandı. 1965-1971 döneminde 658 memur sendikası kuruldu. Ancak memurların sendikalaşmasının 1971 yılında yasaklanmasının ardından, memurların siyasal görüşlere göre bölünmüş dernekleşme dönemi başladı. 1971-1980 döneminde memurlar siyasal görüşlere göre daha sert bir bölünme ve saflaşma yaşadı.

1965-1971 döneminde kurulan memur sendikaları, 16.7.1968 günü Türkiye Kamu Personeli Sendikaları Konfederasyonu'nu (TÜRKPERSEN) ve 24.4.1968 günü de Türkiye İktisadi Devlet Teşekkül ve Teşebbüsleri Personel Sendikaları Konfederasyonu'nu kurdu. Ayrıca, 1968 yılı sonlarına kadar 16 tane de federasyon kurulmuştu. Ancak o yıllarda adı en fazla duyulan memur sendikaları, 10.7.1965 günü kurulan Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) ve 12.7.1965 günü kurulan Türkiye İlkokul Öğretmenleri Sendikası'dır (İLK-SEN). Memur sendikalarının önemli bir bölümü, toplu pazarlık ve grev haklarının bulunmadığı koşullarda, yardımlaşma sandığı kurarak; yazlık kamp, gezi ve eğlenceler düzenleyerek; üyelere konut kredisi olanağı sağlayarak; üyelere doğum, hastalık, evlenme ve benzeri durumlarda yardım ederek; lokal açarak; üyelerin mesleki gelişimine yardımcı olarak; hizmetiçi eğitimlere katkıda bulunarak, üye çekmeye ve tutmaya çalıştı. Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi tarihinde çok önemli yeri olan 1965-1971 dönemi memur sendikacılığının bütünü konusunda hemen hemen hiç araştırma yapılmamıştır.

1971-1980 döneminde ise çok sayıda memur, memur derneklerine üye oldu. Bu derneklerin bir bölümü işyeri örgütlenmesini esas aldı (EGO-DER, DDY-DER, TRT-DER, TÜM PTT-DER, GENEL-DER, TEK-DER, TÜM ZERBANK-DER, SAYIŞ-

TAY-DER). Bir bölümünün örgütlenmesi işkolu esasına göreydi (TÖB-DER, TÜTED, TÜS-DER, ÜLKÜ-BİR-ÖĞRET, ÜLKÜ-TEK, HÜR-ÖĞRET, HÜR-TEK). Bir bölümü ise tüm memurları aynı çatı altında örgütlemeyi temel almıştı (TÜM-DER, MEM-DER, ÜLKÜM, AK-MEM).

TÖB-DER'in üye sayısı 200 bin dolayındaydı. TÜM-DER yaklaşık 100 bin memuru temsil ediyordu. POL-DER'in ve TÜ-TED'in yaklaşık 15 bin, TÜS-DER'in 8 bin, ÜLKÜ-TEK'in 5 bin, TÜMAS'ın 3 bin, ÜLKÜ-BİR-ÖĞRET'in de 40 bin dolayında üyesi vardı. TÖB-DER'in şube sayısı 650 idi. TÜM-DER'in 196 yerde, TÜTED'in 48 yerde, TÜS-DER'in 91 yerde, POL-DER'in 45 yerde, MEM-DER'in 30 yerde, TÜM SAĞLIK-DER'in 8 yerde, ÜLKÜM'ün 120 yerde şubesi vardı.

Türkiye sendikacılık hareketi 1961-1980 döneminde Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yaşamında önemli bir güç olarak yer aldı.

Soru 40: İşkolları Yönetmeliği nedir?

1963-1983 döneminde sendikaların hangi işyerlerinde çalışan işçileri örgütleyebileceğini belirleyen beige, İşkolları Yönetmeliği idi. 20.2.1947 tarihinde kabul edilen 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Yasa'nın 1. Maddesi, "Aynı iş kolunda veya bu iş kolu ile ilgili işlerde çalışanların yardımlaşmaları ve ortak menfaatlerini korumaları ve temsil etmeleri amaçlariyle kendi aralarında kurabilecekleri dernekler işçi sendikalarıdır," düzenlemesini getiriyordu. 24.7.1963 günlü Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 274 sayılı Sendikalar Yasası ise bir İşkolları Yönetmeliği'nin çıkarılmasını öngörüyordu.

22.8.1963 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan ve işyerlerini 36 işkoluna göre dağıtan ilk yönetmelik, 28.2.1964 tarihinde Danıştay Dava Dairelerince iptal edildi. 11.8.1964 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan ve 1967 yılındaki bir değişiklikle 1971 yılına kadar yürürlükte kalan İşkolları Yönetmeliği de işyerlerini 36 iş-

kolunda sınıflandırıyordu. 17.10.1971 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan ve 1983 yılına kadar yürürlükte kalan İşkolları Yönetmeliği ise işyerlerini 33 işkoluna bölüyordu. Bu Yönetmelikte 1972, 1974 ve 1975 yıllarında tartışmalı değişiklikler oldu. Ayrıca Danıştay'ın çeşitli kararları da Yönetmelikte değişiklikler yaptı.

1971 yılında kabul edilen İşkolları Yönetmeliğinde aşağıdaki işkolları vardı: 1. Tarım ve ormancılık, 2. Avcılık ve balıkçılık, 3. Madencilik, 4. Petrol, 5. Gıda sanayii, 6. Şeker, 7. Dokuma, 8. Deri, 9. Ağaç, 10. Kâğıt, 11. Basın, 12. Lastik, 13. Kimya, 14. Çimento ve toprak, 15. Cam, 16. Metal, 17. Gemi, 18. Yapı, 19. Yol, 20. Enerji, 21.Ticaret, büro ve eğitim, 22. Banka ve sigorta, 23. Kara taşıtmacılığı, 24. Demiryolu taşıtmacılığı, 25. Deniz taşıtmacılığı, 26. Hava taşıtmacılığı, 27. Ardiye ve antrepoculuk, 28. Haberleşme, 29. Sağlık, 30. Konaklama ve eğlence yerleri, 31. Güzel sanatlar, 32. Milli savunma, 33. Genel işler.

Soru 41: 12 Mart 1971 darbesinde TÜRK-İŞ'in ve DİSK'in tavrı ne oldu?

Süleyman Demirel'in azınlık hükümeti, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından verilen bir muhtıra sonucunda istifa etti. Bu dönemde bazı yetkililer sosyal gelişmenin ekonomik gelişmeyi aştığını ileri sürüyorlardı. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri içinde bir grubun 9 Mart tarihinde bir girişimde bulunmasını bekleyen kesimler de vardı. 12 Mart muhtırası verildiğinde, sol örgütlerin bazıları da bu girişimi destekledi. TÜRK-İŞ'in ve DİSK'in tavrı da benzer nitelikte oldu.

TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu 12 Mart muhtırası sonrasında şu değerlendirmeyi yaptı:

> **"Bugüne kadar, Anayasa düzenine, dolayısıyla demokratik rejime bağlılığın en güzel örneklerini vermiş bulunan Türk Silahlı Kuvvetlerinin, duruma, ortada hiçbir sebep yokken müdahale ettiğini söylemek mümkün değildir; çünkü, muhtıranın verilmesine yol açan olaylar ve ortamın gerçek bir demokratik düzenle yakından uzaktan hiçbir ilintisi yoktur...**

"TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu, Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının muhtırasının birinci maddesinde yer alan hususların gerçeğin tam ifadesi olduğunda görüş birliği halinde bulunmaktadırlar...

"Bu durum karşısında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kardeş kavgasına varan ve devlet bütünlüğünü tehlikeye atan bir anarşi ortamı içinde sessiz kalmasını beklemek, O'nun varoluş nedenini, varlığının temel felsefesini inkâr etmesini istemek demektir... Çağımızda, ülkelerin bütünlüğü ve bağımsızlığı dışardan gelecek saldırılarla değil, içerde yaratılan bölünmelerle tehlikeye düşürülüp, yok edilmektedir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin muhtırası, 1 ve 2nci maddeleriyle Anayasa ve demokratik rejime bağlılığın örneğini vermekte, parlamento ve siyasi partiler en iyi niyetle uyarılıp, göreve çağrılmaktadır..."

Ancak, 26 Nisan 1971 tarihinde sıkıyönetim ilan edilmesinin ardından, TÜRK-İŞ Genel Sekreteri Halil Tunç şu açıklamayı yaptı:

"Endişemiz hükümetin anarşik olayların sınırını hangi çerçevede tutacağının ya da değerlendireceğinin açıklıkla bilinmeyişinden ileri gelmektedir... 'Anarşik olayları önleyeceğiz' gerekçesiyle Anayasanın işçiye sağladığı hak ve hürriyetlerin en ufak bir kısıntıya uğraması, işçi hareketinin çok sert tepkisi ile karşılaşacaktır. Bu sert tepki belki bir genel grev dahi olabilecektir."

DİSK Yürütme Kurulu ise 12 Mart 1971 tarihinde aşağıdaki açıklamayı yaptı:

"DİSK, Atatürk devrimlerinin ve Anayasa ilkelerinin korunmasında, uygulanmasında ve geliştirilmesinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yanında olduğunu belirtmekten kıvanç duyar.

"Parlamentodan çıkarılan Anayasaya aykırı kanunlar ve hükümetin ısrarla yürüttüğü Anayasa-dışı uygulamalar, sosyal patlamalara yol açan tutum ve davranışlar memleketi bir kardeş kavgasının eşiğine getirmiştir.

"İşte böyle bir ortamda memleketin beceriksiz ellerde emekçi halkımızın da perişanlığını artıracak bir yuvarlanmayı gören ve Türk milletinin bağrından oluşan Silahlı Kuvvetlerin bu vahim durum karşısında aldığı kararlar işçi sınıfımızın devrimci kesiminde büyük bir ferahlık yaratmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa-

sı'nın tanıdığı hakları en cesur şekilde kullanan Türk Silahlı Kuvvetlerinin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak, Atatürk devrimlerini hakim kılmak ve Anayasanın öngördüğü reformları gerçekleştirmek, özellikle Anayasamızın temel ilkelerine yürekten bağlı kılmak yolunda görev başında olduğunu radyolardan ilanı karanlık ufukları aydınlığa kavuşturmuştur."

DİSK yöneticileri sıkıyönetim ilan edilmesinden sonra kısa bir süre gözaltında tutuldular. Ancak, daha sonraları, bu süre içinde işkence veya kötü muamele ile karşılaşmadıklarını ifade ettiler.

Soru 42: 12 Eylül 1980 darbesinde TÜRK–İŞ'in, DİSK'in ve HAK-İŞ'in tavrı ne oldu?

12 Eylül 1980 askeri darbesinin hemen ardından, TÜRK-İŞ Genel Başkanı İbrahim Denizcier, Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren'e aşağıdaki mesajı gönderdi:

"TÜRK-İŞ topluluğu, zat-ı devletlerinizin bildirisinde de açıkça yer aldığı üzere, ülkemizin huzuru, devletimizin bütünlüğü ve milletimizin bölünmezliğini sağlamak amacıyla Türk Silahlı Kuvvetlerimizi yönetime bütünü ile el koyma mecburiyetinde bırakan bir gerçekle karşı karşıya bırakıldığının bilinci içindedir.

Atatürk ideallerini kendisine şaşmaz rehber olarak kabul eden Türk işçi hareketi kısa zamanda Anayasa ve ilgili kanunlarda değişiklik yapılarak demokrasiye geçişin sağlanacağı, işçi haklarının korunacağı yolundaki teminatınızı memnuniyetle karşılamış bulunmaktadır.

Milletin bağrından çıkan ordumuzun tam bir bütünlük içinde milletimize huzur ve güven veren bu davranışının milletimiz ve memleketimiz için hayırlı olmasını temenni ile TÜRK-İŞ topluluğu adına saygılarımı arzederim."

TÜRK-İŞ Yönetim Kurulu da benzer bir tavır benimsedi. Yapılan açıklamada şöyle deniliyordu:

"Milli Güvenlik Konseyi adına Sayın Devlet Başkanının ifade ettiği gibi, ülkemizde devlet otoritesini yeniden hakim kılabilmek, ülkeyi yaşanılır hale getirmek, can ve mal güvenliğini korumak ve Türk demokrasisini gerçek ve sağlam temeller üzerine

oturtmak hiç şüphesiz büyük vatandaş topluluğunun da ciddi özlemi haline gelmiştir.

TÜRK-İŞ Yönetim Kurulu..., 12 Eylül'den sonra, yurdumuzun en büyük işçi kuruluşu olarak Milli Güvenlik Konseyi'ne yardımcı ve destek olmayı bir vatanperverlik saymakta"dır.

TÜRK-İŞ Genel Sekreteri Sadık Şide de, askeri yönetim döneminde sosyal güvenlik bakanlığı görevini kabullendi ve sürdürdü.

İbrahim Denizcier, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1982 yılında toplanan Uluslararası Çalışma Konferansı'nda yaptığı konuşmada şunları söyledi:

"12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye'de olan şey bir darbe değildir; ülkenin Anayasasında belirttiği gibi, Türk Silahlı Kuvvetlerinin, normal komuta zinciri içinde ve bütünüyle birlikte, ülkedeki demokrasiyi korumak için meşru biçimde müdahale etmesidir...Ülkenin yeni Anayasası, TÜRK-İŞ'in de aktif katkılarıyla hazırlanmaktadır... Askerler, çeşitli vesilelerle, işçi haklarından asla geriye gitme olmayacağını açıkça belirtmişler ve söz vermişlerdir."

TÜRK-İŞ İcra Kurulu 4 Kasım 1982 tarihinde yaptığı açıklamada, 7 Kasım 1982 günü yapılacak olan Anayasa Referandumunda "evet" oyu kullanın anlamına gelen bir açıklama yaptı. Genel Başkanı Şevket Yılmaz, 4 Kasım 1982 günü radyo ve televizyonlarda yaptığı konuşmada aynı çizgiyi sürdürdü.

Bu dönemde TÜRK-İŞ'e bağlı bazı sendikalar da sıkıyönetim komutanlıklarınca faaliyetten alıkondu. Bunların bir bölümü hakkında davalar da açıldı. TÜRK-İŞ'e bağlı YOL-İŞ Federasyonu üyesi İzmir Yol-İş, Ankara Yol-İş, Diyarbakır Yol-İş ve İstanbul Yol-İş Sendikaları ile Petrol-İş ve Deri-İş gibi sendikalar bu sorunları yaşadı. Sıkıyönetim mahkemelerince kapatılan ilk önemli sendika, tüzüğünde yer alan "işçi sınıfı bilimine dayalı genel eğitimi yaygınlaştırmayı, ... sömürü ve soygunun ortadan kalkması için çalışmayı ve emekçi halkımızın ülkenin yönetimini ele almasını sağlamayı temel amaç edinir," hükmü nedeniyle, Ankara Yol-İş'ti. Ankara Yol-İş, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 3 Numaralı Askeri Mah-

kemesi tarafından 20.5.1981 günü kapatıldı; ancak daha sonra beraat etti.

TÜRK-İŞ Anayasa değişikliklerini ancak 1986 yılında gündeme getirmeye başladı. Yürürlükteki mevzuatın ILO'da eleştirilmeye başlandığı yıl da 1986'dır.1987 yılından itibaren ise hükümetler karşısında açık tavır alındı. Daha sonra da 12 Eylül darbesi eleştirilmeye başlandı.

1992 yılı Aralık ayında Bayram Meral'in genel başkanlığa seçildiği Genel Kurul'da askeri darbeler konusunda aşağıdaki karar kabul edildi:

"TÜRK-İŞ 16. Olağan Genel Kurulu, Türkiye Sendikacılık Hareketinin parlamenter demokrasinin yılmaz ve kararlı savunucusu olduğunu ve amacı ne olursa olsun, milletin iradesini hiçe sayan her türlü askeri darbe girişimi karşısında parlamenter demokrasiyi namusu gibi koruyacağını ifade eder."

DİSK ve bağlı sendikalar 12 Eylül darbesinin mağdurudur. DİSK Genel Merkez yönetimi 12 Eylül'den birkaç gün önce bir darbe yapılacağını öğrenmişti. Ancak bu bilgiyi kamuoyuna açıklama yolunu seçmedi. DİSK'in o tarihteki iç kavgaları ve kamuoyunun terörden yılmış olması nedeniyle, genel bir direnişin örgütlenme olanağı yoktu. DİSK yöneticileri, büyük olasılıkla, direnmenin mümkün ve sonuç alıcı olmadığını düşünerek ve 12 Mart döneminin çok da zarar verici olmayan deneyiminin yineleneceği umuduyla, darbeyi açıklama ve direnme örgütleme yerine, seslerini çıkarmamayı yeğlediler. Yüzlerce insan teslim olabilmek için Selimiye Kışlası önünde sıraya girdi. DİSK tabanı ise, bir bütün olarak bakıldığında, DİSK ve bağlı sendikaların yöneticilerinin yargılanma sürecinde hapisteki yöneticilerine ve ailelerine sahip çıkmadı, mahkeme salonlarını doldurmadı.

12 Eylül'den sonra kısa bir süre faaliyetten alıkonan HAK-İŞ ise darbeyi onayladı. HAK-İŞ'in 1981 yılında toplanan 3. Genel Kuruluna sunulan Çalışma Raporu'nda şunlar yazıyordu:

"12 Eylül öncesi günlerde, iller, ilçeler, köyler, mahalleler işgal edilmiş, rahatça Enternasyonal Marşı söylenmiş, Komünizm şiddet derecesine varmıştı. Sanayi tesisleri, fabrikalar çalışamaz hale gelmiş, yabancı ideolojiye bağlı işçi teşekkülleri ve bundan

yararlanan sendika ağaları türemişti. Bu işçi örgütleri büyük şehirlerde kanlı meydanlar oluşturmuşlar ve bazı politikacılar bile hareketlere katılmışlardır.

"Bu durumlar karşısında TÜRK ordusu ülke yönetimine tümüyle el koymuş, 12 Eylül 1980 tarihi yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur."

HAK-İŞ'in 19-20 Aralık 1981 günleri toplanan 3. Genel Kurulu, Genel Başkan Aziz Yılmaz'ın konuşmasıyla açıldı. Aziz Yılmaz şunları söyledi:

"12 Eylül yönetiminin gerek ülkemiz içinde ve gerekse uluslararası münasebetlerdeki keskin ve kararlı tavrını gönülden destekliyoruz."

HAK-İŞ'in 1986 yılında toplanan 5. Genel Kuruluna sunulan Çalışma Raporunda bile şunlar yazıyordu: "12 Eylül harekâtı ne denli haklı bulunmuş ise, getirdikleri de o denli tartışma konusudur."

HAK-İŞ bu tavrını 1989 yılında değiştirdi. HAK-İŞ'in 1989 yılında toplanan 6. Genel Kuruluna sunulan Çalışma Raporu'nda şöyle deniliyordu:

"HAK-İŞ'in 12 Eylül'le yıldızı bir türlü barışmadı. Çünkü herşeyden önce HAK-İŞ 12 Eylül'ün gerekçelerine katılmıyor, ayrıca askeri idarelerin demokratik hakları geriye götürücü amaç taşıdığını bilerek her fırsatta kaygılarını dile getiriyordu."

Soru 43: AAFLI nedir?

AAFLI (Asya Amerika Özgür Emek Enstitüsü), Amerikan Sendikalar Federasyonu'nun (AFL-CIO: Amerikan Emek Federasyonu - Endüstriyel Örgütler Kongresi) büyük ölçüde A.B.D. Devleti'nden aldığı parayla Asya ülkelerindeki sendikacılık hareketini A.B.D. dış politikasının gereklerine uygun biçimde biçimlendirmeye çalışırken kullandığı bir araçtır. AAFLI'nin gerek genel merkezinde, gerek Türkiye bürosunda çalışanların en azından bir bölümünün Amerikan Merkezi İstihbarat Örgütü (CIA) ile yakından bağlantılı oldukları yolunda ciddi iddialar vardır. 1968 yılında kurulan AAFLI, 1971 yılında TÜRK-İŞ ile

ilişkiye geçmiş ve yapılan anlaşma uyarınca birçok ortak etkinlik düzenlemiştir. AAFLI, Amerikan istihbarat örgütlerinin ülkemizde işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi ve toplumsal yapı konusunda istihbarat toplamasında ve işleyişi yönlendirebilme girişimlerinde bir araç olarak kullanılmıştır. Ülkemizdeki bazı aydınlar da AAFLI'nin seminerlerine katılmışlardır. TÜRK-İŞ içinde AAFLI'ye karşı 12 Eylül öncesinde Türkiye Gazeteciler Sendikası tarafından başlatılan muhalefet, 1986 yılında Türkiye YOL-İŞ Sendikası tarafından yeniden gündeme getirilmiş ve 1986 ve 1989 yıllarında TÜRK-İŞ genel kurullarında muhalefetin temel taleplerinden biri, AAFLI ile ilişkilerin kesilmesi olmuştur. TÜRK-İŞ'in 1992 yılındaki genel kurulunda alınan kararlardan biri uyarınca, AAFLI ile ilişkiler kesilmiştir. Dünyadaki bazı gelişmelere de bağlı olarak, AAFLI'nin faaliyetleri sona erdirilmiştir.

Soru 44: Türk Hür-İş Konfederasyonu nasıl kuruldu ve kapandı?

TÜRK HÜR-İŞ (Türkiye Demokratik, Toplumcu ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) 12 Mayıs 1964 tarihinde kuruldu. Bu örgütün ortaya çıkmasındaki ana neden, Türk Ulaş-İş Sendikası'nın, üyesi bulunduğu TÜRK-İŞ'in yönetimi ile anlaşmazlığa düşmesiydi. TÜRK HÜR-İŞ'in Genel Başkanı Feridun Şakir Öğünç'tü. TÜRK HÜR-İŞ'in kurulma gerekçesi olarak, sendikacılık hareketinde eski samimiyet, bağlılık ve idealizmin yıkılmış ve sendikacılar arasında yakışıksız husumet tohumlarının ekilmiş olması gösteriliyordu. Ayrıca, TÜRK-İŞ içinde "Demirsoy-Tunç'tan kurulu ikili bir cunta" oluştuğu ileri sürülüyordu. Demirsoy ve Tunç, sendikacılık ilkelerini çiğnemekle, sendikalar ve sendikacılar arasına fesat ve nifak sokmakla; çömez sendikalar ve çömez liderler yaratmakla suçlanıyordu. Yapılan açıklamada, "Türk Sendikacılığında son zamanlarda bir ağa sendikacı zümresi yaratmış bulunmaktadır," deniliyordu.

Ancak bir süre sonra Türk Ulaş-İş'in TÜRK-İŞ'le olan sorunu çözümlendi ve Türk Ulaş-İş TÜRK-İŞ'e geri döndü. Bu gelişmeden sonra, Konfederasyon Genel Başkanlığına İsmail Aras, İkinci Başkanlığına Mehmet Alpdündar, Genel Sekreterliğine'de de Tuncer Kocamanoğlu getirildi. TÜRK HÜR-İŞ 1966 yılı başlarında bağımsız sendikaları örgütleyerek bir atılım yapmaya çalıştı. 448 sendikayı bir toplantıya davet etti. Bu toplantı, 118 sendikanın temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşti ve Konfederasyon Genel Başkanlığına Mehmet Alpdündar getirildi. TÜRK HÜR-İŞ, 1967 yılı başında DİSK'in kuruluş çalışmalarına katıldı ve Mehmet Alpdündar DİSK'in kurucularından oldu.

Soru 45: Türkiye İşçi Sendikaları Dayanışma Konseyi nasıl oluştu ve dağıldı? ÖZ-İŞ Konfederasyonu nedir?

T.Pancar-İş, T.İl-İş, T.Sağlık-İş, T.Motor-İş, T.Koop-İş, T.Petrol-İş ve T.Tesisat-İş Sendikaları 1965 yılının ilk aylarında Türkiye İşçi Sendikaları Dayanışma Konseyi'ni oluşturdular. Konsey Başkanlığına Mehmet Kılınç getirildi. Konsey tarafından yapılan açıklamalarda, TÜRK-İŞ, işçi kitlesini parçalamakla, tepeden sendikalar oluşturmakla, haklı grevlerin karşısında tavır almakla, Kozlu'da işçilerin kurşunlanması karşısında seyirci kalmakla, "kökü yüzde yüz dışarda olan kaynaklardan nemalanmakla," Amerikan Hükümetinin kurmuş olduğu kuruluştan kaynak almakla, yasayı çiğnemekle suçlandı.

Bazı yayın organları, Konsey'i Türkiye İşçi Partisi'nin bir girişimi olmakla suçladı. Konsey tarafından yapılan açıklamada bu iddia reddedildi.

Türkiye İşçi Sendikaları Dayanışma Konseyi'ni oluşturan sendikaların 17 tanesi 10 Aralık 1968 tarihinde ÖZ-İŞ'i kurdu (Türkiye Özgür İşçi Sendikaları Konfederasyonu). Konfederasyon Genel Başkanlığı'na Mehmet Kılınç getirildi. ÖZ-İŞ, hem TÜRK-İŞ ve hem de DİSK karşısında bir tavır takındı; DİSK'i de bir parti organı haline gelmekle suçladı. Ancak bu girişim de başarısız kaldı.

Bu süreçte bulunan sendikaların da içinde bulunduğu bir grup bağımsız sendika (Tekstil, Petkim-İş, Sosyal-İş, Teknik-İş ve Karayol-İş Sendikaları) 1970 yılında 274 sayılı Sendikalar Yasası'nın değiştirilmek istenmesi sürecinde biraraya gelerek Türkiye Bağımsız İşçi Sendikaları Genel Direniş Komitesi'ni oluşturdular. Bu sendikaların ilk dördü de daha sonra DİSK'e katıldı. ÖZ-İŞ Genel Başkanı Mehmet Kılınç'ın sendikası Petkim-İş de 1975 yılı Mart ayında DİSK'e üye oldu. Mehmet Kılınç, 1975-1977 döneminde DİSK Yürütme Kurulu üyesiydi.

Soru 46: SADA nedir?

Sendikalararası Dayanışma Anlaşması (SADA), 1966 yılı Temmuz ayında Maden-İş, Basın-İş, Lastik-İş ve Türkiye Gıda-İş Sendikaları tarafından imzalandı. TÜRK-İŞ, Paşabahçe grevi sırasında Kristal-İş Sendikası'na destek vermedi. TÜRK-İŞ'in kararı dışında bir destek veren sendikalar da onur kuruluna verildi ve geçici ihraçla cezalandırıldı. Bu ve benzeri tavırlar, TÜRK-İŞ'in TİP'le ilişkilerinin sertleşmesi, başka bazı alanlarda belirli sendikaların TÜRK-İŞ'ten dışlanması ve TİP'te ayrı bir örgütlenmeye gitme doğrultusundaki bazı eğilimler, sözkonusu dört sendikanın aralarında örgütlenme, eğitim, toplu iş sözleşmesi, grev, hukuk, araştırma, basın ve yayın gibi mesleki ve sendikal konularda maddi ve manevi yardımlaşmaya gitmelerini gündeme getirdi. Örneğin, sendikalardan birinin greve gitmesi durumunda, karşılıklı bilgilendirme ve yardımlaşma yapılacaktı. SADA, görünüşte yalnızca bir yardımlaşma ve işbirliği anlaşmasıydı; ancak yeni bir Konfederasyonun hazırlık aşamasını oluşturdu.

Soru 47: DİSK nasıl kuruldu? Faaliyetleri nasıldı?

Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), 13 Şubat 1967 tarihinde, Türkiye Maden-İş, Lastik-İş, Basın-İş, Türkiye Gıda-İş ve Türk Maden-İş Sendikaları tarafından kuruldu. Türk Hür-İş Konfederasyonu ve Türkiye İşçi Sendikaları Da-

yanışma Konseyi de TÜRK-İŞ'e benzer eleştiriler yönelterek kurulmuşlar; ancak başarısız kalmışlardır. DİSK'in durumu farklı oldu.

15 Ocak 1967 tarihinde İstanbul'da Şafak Sinemasında 17 sendikanın katıldığı bir toplantı yapıldı (Bank-İş, İstanbul Basın-İş, Ankara Basın-İş, Türkiye Gıda-İş, Deniz-İş, Maden-İş, Zonguldak Maden-İş, Lastik-İş, Kimya-İş, Petkim-İş, Pancar-İş, Tekstil, T.Genel-İş, Toprak Su, T.Taşıt-İş, İstanbul Yapı-İş, Ankara Yapı-İş). Bu toplantıda, DİSK'in kurulması kararı alındı. Toplantıda kabul edilen ortak bildiride şunlar belirtildi:

> **"Bütün bunlar ve TÜRK-İŞ'in bağımlı duruma gelmesi, bu örgütün içinde kalarak düzeltilmesini, doğru yola getirilmesini imkânsızlaştırmıştır. TÜRK-İŞ Konfederasyonu bir işçi örgütü olmaktan çıkmıştır. TÜRK-İŞ Amerikan hükümetinin para yardımları ile ayakta durmaktadır. TÜRK-İŞ işçi haklarını ayaklar altına almıştır. TÜRK-İŞ partilerüstü politika diyerek, işçi davalarını savsaklamıştır."**

DİSK'in kurucu 5 sendikasından 4'ünün Genel Başkanları (Maden-İş Genel Başkanı Kemal Türkler, Lastik-İş Genel Başkanı Rıza Kuas, Basın-İş Genel Başkanı İbrahim Güzelce ve Türkiye Gıda-İş Genel Başkanı Kemal Nebioğlu) 1961 yılında TİP'i kuran 12 sendikacı arasındaydı. Lastik-İş Genel Başkanı Rıza Kuas, TİP Genel Sekreteri ve Ankara milletvekili, Türkiye Gıda-İş Genel Başkanı Kemal Nebioğlu, TİP Merkez Yürütme Kurulu üyesi ve Tekirdağ milletvekili idi.

DİSK'in "devrimciliği" ihtilalcilik değildi. DİSK'in kuruluş bildirisinde "devrimcilik" anlayışı şöyle ifade ediliyordu:

> **"İşte biz, devrimciliği; bugünkü tutucu, gerici ekonomik, sosyal ve politik ilişkilerin Anayasa uyarınca değiştirilmesi ve yukarıdan beri özetlediğimiz ilkelerin hayata uygulanması anlamına alıyoruz. Devrimcilik, hepimizin mülk sahibi olmasını ve uygarlık nimetlerinden eşitçe yararlanma olanağı sağlayacağı için bizim sendikacılık çalışmalarımızın özünü kapsayacaktır."**

DİSK kurucuları, TÜRK-İŞ'in 1962 yılından sonraki tutum ve davranışlarını eleştirdiler. DİSK'in kuruluşunda temel vurgu, TÜRK-İŞ'ten ayrılmayı haklı kılacak eleştirilerdeydi. Bu nedenle,

TÜRK-İŞ, DİSK'in 1 No.lu yayını olan **TÜRK-İŞ Çıkmazı** kitabından aktarılan aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi, eleştirildi:

"Türk-İş, uzun süre, sendikalı Türk işçilerinin ekonomik, sosyal ve kültürel menfaatlerini koruma yolunda türlü mücadele vermiştir. Fakat 1962'den bu yana her gün, biraz daha gerilemiş ve para gücü arttıkça, işçi haklarını savunma yeterliğini yitirmiştir. O kadar ki, artık bugün Türk-İş için rahatlıkla şöyle denebilir: Türk-İş, bir işçi örgütü olmaktan çıkmıştır. İşçilerin kanuni haklarına karşı çıkanlar arasında Türk-İş de yer almıştır. İşçilerin menfaatleri için çırpınanlara karşı cephe birliği kuranlar arasında Türk-İş de yer almıştır. İşçilerin aileleriyle birlikte açlığa mahkum edilmelerini savunanların en önünde gelenler ne yazık ki Türk-İş yöneticileri olmuştur."

"DİSK'in yardım alma görüşü: DİSK, hiç bir işçi sendikasının devletten, hele yabancı bir devletten yardım almasını kesin olarak reddeder. İşçi sendikalarına yapılacak yardım şu nitelikte olabilir: (1) Yardımı bir işçi örgütü yapabilir. (2) Yapılan yardım eğitim ve teknik yardım şeklinde olabilir. (3) Yardımı yapanın, yardımı alana kendi şartlarını dayatmaması lazımdır. (4) Yapılan yardım miktarının, yardım alan teşkilatın bütçesinde ağır basmaması, yani yardım kesilince o işçi örgütünün kendi normal çalışmalarını aksatmadan devam ettirebilmesi zorunludur."

"Türk-İş, AID'den doğrudan doğruya yardım alarak, Amerikan politikasına uygun bir yola girmiştir."

Türk-İş Üyeliğinden Ayrılma Hakkında Rapor'da da gerekçeler şu şekilde sıralanıyordu:

"Niçin Türk-İş'ten ayrılmak istiyoruz?

"1) Çünkü Türk-İş, Anatüzüğünde yazılı ilkeleri ve kongrelerinde alınan kararları artık uygulama gücünü yitirmiştir...

2) Sendikalar Kanununa göre çıkarılan işkolu yönetmeliğinin hazırlanışında uluslararası normlar kasten bir kenara itilmiş, işkolları, işçi örgütlerinin başında bulunanların politik görüşlerine göre düzenlenmiştir. Bunun sonucu olarak da ana işkolları parçalanmış, işçiler güçsüz bırakılmıştır.

3) Türk-İş, bütün bu sayılanlarla yetinmiyerek, Anatüzüğündeki hükümleri açıkça ve hiçbir sakınca duymadan savsaklamış, böylece kanun önünde gayrimeşru bir örgüt durumuna düşme tehlikesini bile göze almıştır: Öte yandan Türk-İş yöneticileri, kendi kişisel çıkarlarına uygun

bir yaşantının içinde, sendikalararası dayanışma ruhuna aldırış etmez olmuşlardır...

4) Türk-İş, hangi iktidar işbaşında ise, onun paralelinde bir yol izlemeyi kendisi için baş ilke saymış, bu yüzden önemli hiçbir işçi sorununu çözümleyememiştir....

5) Türk-İş, toplum gerçeklerine aykırı düşen bir politika izlemiştir. Böylece, işçi haklarının sağlanması yolunu açıklıkla tıkamıştır...

6) Türk-İş, birbirleriyle çelişen ve birbirleriyle sahte dostluklar kuran bir yönetici kadrosunun elindedir. Bu kadro samimiyetsiz kişilerden kurulu bir kadrodur...

7) Türk-İş milli bir kuruluş olmaktan çıkmış, Amerikan yardımlarıyla ayakta duran bir kuruluş olmuştur...

8) Türk-İş kendi bütçesiyle ve kendi aidat geliri ile memurlarının aylıklarını veremez hale düşmüştür...

9) Türk-İş, Yurt gerçeklerine ve Türkiye şartlarına aykırı bir eğitim politikası gütmekte, Amerikan Hükümetinin Türkiye'de uygulatmak istediği sendikacılık politikasına göre hareket etmektedir...

10) Türk-İş, tam bağımsız, kişiliği olan, onurlu bir politika izlenmesini isteyenlere karşı, yalnız Amerikalıların çıkarına göre ayarlanan bir düzeni kurma eğilimindedir...

11) Türk-İş, işçileri uyutucu ve işçi haklarının alınmasını güçleştirici bir oyalama politikası içindedir...

12) Türk-İş bütün haklı grevlere karşı çıkmıştır...

13) Türk-İş, kanunları işçiler aleyhine yorumlamış, kanunsuz işler peşine düşmüştür...

14) Türk-İş yöneticileri, işçilerin yaşama mücadelesinde topluca işten çıkarılmalarını ve sefaletin kucağına bırakılmalarını insanı hayrette bırakacak bir şekilde savunmuşlardır...

15) Türk-İş, Maden-İş'in gelişmesini önlemeye, Maden-İş'e karşı sarı sendikalar kurulmasına ve işçi gücünü parçalamaya büyük önem vermiştir."

DİSK'in kuruluşunun ayrıntılı öyküsü henüz yazılmamıştır. Ancak bazı noktalara değinilebilir.

TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalar 1950'li yıllarda devletle sürtüşmeye girmeden, hükümetlerle iyi ilişkiler kurarak ve siyasal gücü kullanarak çeşitli haklar elde ettiler. 1964 yılından itibaren kamu kesiminde imzalanan toplu iş sözleşmelerinde de aynı yöntem kullanıldı. İlk dönem toplu iş sözleşmelerinin bir kısmı da işyerle-

rinde uygulanmakta olan işyeri yönetmeliklerinin geliştirilmiş biçimiydi. 1964 yılında kamu kesiminde imzalanan başarılı toplu iş sözleşmeleri özel sektör işçileri üzerinde de özendirici bir etki yaptı. Ancak, o tarihlerde TÜRK-İŞ'te hakim olan anlayışla özel sektörde başarılı sendikacılık yapmaya çalışmak bazı ciddi sorunlar yaratıyordu. Bu koşullarda sendikal anlayış farklılıkları oluştu. Bu anlayış farklılığı, belirli tarihsel koşullarda, iki ayrı örgütlenmeyi gündeme getirdi.

TÜRK-İŞ'ten daha önceleri de ayrılmalar olmuştu. Ancak DİSK'in kuruluşunda hem bir ayrılma niyeti, hem de bir dışlanma vardır. TİP'in 1965 seçimlerindeki başarısının ardından yükseltilen anti-komünist dalga, TÜRK-İŞ'in 1966 yılında yapılan genel kurulunda TİP'li sendikacıların Yönetim Kurulu'ndan dışlanmalarını doğurdu. TİP'li sendikacılar TÜRK-İŞ içinde yönetime gelebilme umutlarını yitirdiler. TÜRK-İŞ yönetimi, işkollarının biçimlendirilmesinde ve yeni sendikaların oluşturulmasında da TİP'lilerin yönetiminde bulunduğu sendikalara karşı bir tutum izledi.

Bu dışlanmanın diğer boyutu ise, ayrılma isteğiydi. TİP'in 1965 seçimlerindeki başarısı, bazı sendikacılarda geleceğe ilişkin büyük umutlar doğurdu. Bazı sendikacılar, gücünü artıracağa benzeyen bir TİP'in desteğiyle işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinde büyük başarılar elde edebilecekleri umuduna kapıldılar. 1965 yılında kurulan bazı memur sendikalarında TİP'lilerin gücü, bu umutları daha da artırdı. TİP'lilerin en azından bir bölümü de, ilişkilerde ciddi sorunlar yaşadıkları TÜRK-İŞ'e karşı kendi kontrollarında olacağını umdukları bir sendikal merkezden yanaydılar. TİP'in 20-24 Kasım 1966 günleri Malatya'da yapılan 2. Büyük Kongresinin resmi kararları arasında DİSK'in kurulmasına ilişkin bir bölüm yoktur. Ancak, bu konuda gayriresmi bir kararın alındığı iddiası da oldukça yaygındır. Nitekim, TİP'in 13 Şubat 1961 ve DİSK'in 13 Şubat 1967 günü kurulması, Sadun Aren'in de belirttiği gibi, rastlantı değildir.

DİSK'in kuruluşunda olası diğer bir etmen, bir dönem İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ile TÜRK-İŞ arasında yaşanan gerginliktir.

DİSK'in 1980'e kadarki dönemde belirleyici ve en önemli özelliği, devletten bağımsızlığı ve dönem dönem hükümetlerin ötesinde devletle de kavgaya girmesi veya girmeye zorlanmasıydı. DİSK, 1967-1970 döneminde devletten bağımsız bir biçimde hükümetlerle ve sermayeyle mücadele etti; 1971-1974 döneminde devletle uyum içinde çalıştı; 1975-1980 döneminde ise devlet tarafından ciddi bir tehlike olarak algılandı.

DİSK'in 1967-1970 dönemindeki temel talebi, 1961 Anayasasının uygulanmasıydı; DİSK devletten bağımsızdı, ancak devlete karşı bir tavır içinde de değildi. Nitekim, Kemal Türkler'in 15-16 Haziran olaylarıyla ilgili olarak 16 Haziran 1970 günü yaptığı açıklama ve 12 Mart 1971 müdahalesi karşısındaki tavır, bu anlayışın yansımasıdır. DİSK'in TİP'le ilişkisini sınırlı tutma konusunda gösterilen duyarlılık, TİP'in bu dönemdeki parlamenter demokrat tavrı ("güleryüzlü sosyalizm") ve Sovyetler Birliği'nden özenle korunan bağımsızlığı, DİSK'in devlet tarafından bir tehdit olarak algılanmasını engelledi. 12 Mart döneminde Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 3 Numaralı Askeri Mahkemesinde TÖS hakkında dava açılmışken, DİSK hakkında benzer bir dava açılmadı. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 27 Nisan 1971 günü TÖS'ün faaliyetini durdururken, DİSK'e dokunmadı.

DİSK, 1971-1974 döneminde devletle uyum içinde çalıştı. 1974 Kıbrıs Barış Harekatı konusunda takınılan tavır, bu dönemdeki anlayışı yansıtmaktadır. DİSK, Kıbrıs olaylarıyla ilgili olarak yayınladığı bildiride, bağlı sendikalara üye tüm işçileri devletin savaş fonuna asgari bir yevmiye ile katılmaya çağırdı; bütün çalışanların günde bir saat fazla çalışarak devletin savaş fonuna katkıda bulunmasını önerdi; tüm uyuşmazlıkların anlaşma ile sonuçlandırılmasını istedi.

DİSK, 1975-1980 döneminde devlet tarafından ciddi bir tehlike olarak algılandı. DİSK ilk kez bu dönemde devletin temel düzenini değiştirmeye yönelik bir çizgi izledi ve bu doğrultuda çeşitli siyasal örgütlerle içiçe geçti; Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 1946 sonrasında yeniden biçimlendirilmiş temel politikalarının dışına çıktı.

DİSK'in hemen hemen tüm dönemlerde büyümesinde ana yol, yeni sendikaların DİSK'e katılmasıydı. Birçok sendika DİSK'e veya kendisini feshederek DİSK'e bağlı bir sendikaya katıldı. DİSK'in kuruluşundan kısa bir süre sonra, Turizm-İş, Kimya-İş, Bank-İş, Ege Bölgesi Mensucat İşçileri Sendikası, Gaziantep Tekstil İşçileri Sendikası, Serçip-İş ve Tahlis de DİSK'e üye oldu. 1973-1975 döneminde Devrimci Yapı-İş, Tümka-İş, Sosyal-İş, ASİS, Baysen, Devrimci Toprak-İş, Özgür Haber-İş, Tek-İş, Has-İş, Ziraat-İş, Çapa-İş, Petkim-İş, Tekstil, Yeni Haber-İş, Tek Bank-İş, Kapfer Genel-İş Sendikaları DİSK'e katıldı. 1975-1977 döneminde üye olan sendikalar da Aster-İş, Bank-Sen, Genel-İş, Ges-İş, İlerici Deri-İş, Nakliyat-İş, Tarım İşçileri Sendikası, Teknik-İş, Oleyis, Mab-İş, Çağdaş Maden-İş, Besin-İş, Gam-Sen ve Çağdaş Gıda-İş idi. 1978-1980 yıllarında ise Yeraltı Maden-İş, Limter-İş, Fındık-İş, Devrimci Yapı-İş (üyelikten düşmüştü), Sosyal-İş (üyelikten düşmüştü), Sine-Sen, TFİS, Taper-İş ve Nakliyat-İş DİSK'e katıldı.

Soru 48: 1975-1980 döneminde DİSK içinde ne tür sorunlar yaşandı? DİSK'in siyasal tavrı nasıldı?

DİSK'in tarihinde birçok açıdan dönüm noktası, 21-24 Mayıs 1975 günleri toplanan 5. Genel Kuruludur.

DİSK, 1967-1971 döneminde TİP'i destekledi; ama bu destek son derece sınırlı kaldı. DİSK Yönetim Kurulu, 19 Eylül 1969 günü yaptığı toplantısında, 12 Ekim 1969 seçimlerinde TİP'i destekleme kararı aldı. Karar şöyleydi:

> **"DİSK, işçi sınıfının sömürüden kurtulması yolunda çalışan devrimci bir işçi konfederasyonu olarak, tüm emekçileri bu seçimlerde Türkiye İşçi Partisi adaylarına oy vermeye çağırır. Zafer, tam bağımsız sosyalist Türkiye için çalışanların olacaktır."**

DİSK yöneticileri TİP'in DİSK'i herhangi bir biçimde kullanmasına izin vermediler. Sadun Aren, **TİP Olayı (1961-1971)** isimli kitabında bu ilişkiyi şöyle anlatmaktadır:

> **"DİSK ve bağlı sendikalar yöneticileri, TİP'in görüşlerinin -ki bunlar aynı zamanda kendi görüşleridir de- tabandaki işçiler ara-**

sında yayılmasına hiçbir kolaylık göstermemişlerdir. Öyle ki, TİP'e yakınlıkları bakımından DİSK'li işçilerle TÜRK-İŞ'e bağlı işçiler arasında hemen hiçbir fark yoktur. Bunun nedeni, DİSK'li yöneticilerin de, diğer sendikacılar gibi, konumlarını güvence altına almak amacıyla üyesi işçileri özellikle sosyalist siyasal akımların dışında tutmak kaygısı içinde olmalarıdır. Bu kaygıyı anlamak ve hak vermek gerekir. Çünkü sosyalist siyasal düşüncenin sendikal yönetime yansıtılması, DİSK'in birliğini bozar, onun dağılmasına neden olabilirdi."

DİSK, 1973 seçimlerinde CHP'yi destekledi. Ancak bu destek, açıklamaların fazla ötesine gitmedi. DİSK Yönetim Kurulu'nun 8 ve 12 Eylül 1973 günleri yaptığı toplantılarında alınan karar şöyleydi:

"DİSK, 1973 genel seçimlerinde anayasal özgürlükleri ve demokratik hakları ve uygarlıkçı bir anlayışı savunan tek parti durumunda olduğu için işçileri, köylüleri, esnafı, memurları ve tüm dargelirli vatandaşı CHP'ye oy vermeye çağırır."

DİSK, 9 Aralık 1973 günü yapılan mahalli seçimlerde de CHP'nin desteklenmesi için bir çağrı yaptı.

1974 yılında Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP) ve 1975 yılında Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulurken, DİSK yöneticileri, bu partilerle hiçbir ilişkilerinin ve bağlarının olmadığını açıkladılar.

21-24 Mayıs 1975 günleri toplanan 5. Genel Kuruldan sonra ise tümüyle farklı bir durum söz konusudur.

Maden-İş'teki yönetim değişikliğinin ardından DİSK'te 5. Genel Kurulda bir yönetim değişikliği yaşandı. İbrahim Güzelce DİSK Genel Sekreteri oldu. Kısa bir süre sonra, DİSK Genel Kurulunda kabul edilmemiş, hatta hiç tartışılmamış ve siyasal bir tercihin ifadesi olan bazı sloganlar (örneğin, "toplumsal ilerleme") DİSK yayınlarında kullanılmaya başlandı. Ayrıca, DİSK yönetiminin çeşitli sendikalara karşı olumsuz tavrı gelişti. Örneğin, TİP'lilerin yönetiminde bulunduğu Petrolkimya-İş Sendikası, Petkim-İş ile birleştirilirken TİP'liler eritildi. Yine TİP'lilerin yönetimde olduğu Sosyal-İş Sendikası'nın üyeliği düşürüldü. Devrimci Yol çizgisine yakınlığı ileri sürülen Yeraltı Maden-İş Sendikası, uzun süre DİSK üyeliğine kabul edilmedi. Yeraltı Maden-İş üyelik için

2.8.1976 günü başvurdu. Üyeliğe ancak Abdullah Baştürk döneminde, 14.2.1978 günü kabul edildi. DİSK'in bazı bölge temsilcileri, DİSK'e üye sendikalara karşı, kendi siyasal çizgilerindeki kişilerle alternatif ve bağımsız sendikalar kurdular (İzmir'de ASİS'e karşı 12.1.1976 günü Ağaç-Sen'in ve Keramik-İş'e karşı 23.8.1976 günü Beton-Sen'in kurulması). DİSK yönetimi, yetkili organlarının kararı olmaksızın, TKP'nin Ulusal Demokratik Cephe politikasını benimsedi ve savunmaya başladı. DİSK yönetimi, sosyalist-komünist hareketler veya örgütlenmeler arasındaki kavgada açıkça taraf oldu. Bu arada bazı sendikalarda da siyasal yapılarla içiçe geçme iddiaları yoğunlaştı. Örneğin, Maden-İş'te, tüzükte yer alan gençlik ve kadın kolları çalıştırılmazken, İlerici Gençler Derneği ve İlerici Kadınlar Derneği'nin bu Sendikada yoğun bir çabası başladı. DİSK'in ve bazı sendikaların olanakları, TKP çizgisinde yayın yapan Politika Gazetesi'nin satın alınmasında ve yayınlanmasında harcandı. Sendikaların içinde de anti-demokratik uygulamalar, tasfiyecilik ve bölünmeci eğilimler yaygınlaştı.

TKP çizgisinin DİSK yönetiminde politikaları belirlediği dönemde DİSK seçimlerde CHP'yi destekledi. 12 Ekim 1975 günü yapılan ara seçimler öncesinde, DİSK Yönetim Kurulu "ileri demokratik bir düzenin önkoşulu olarak CHP'yi destekleme" kararı aldı (2 Ekim 1975). DİSK Yönetim Kurulu ve Başkanlar Konseyi, 21-22 Şubat 1977 günleri yaptığı toplantısında da, 5 Haziran 1977 genel seçimlerinde CHP'nin desteklenmesi kararını yineledi. İlgili karar şöyleydi:

> **"Bugün ülkemizde iktidara en güçlü aday durumunda bulunan tek ilerici ve demokrasiden yana örgüt olan CHP'yi 1977 genel seçimlerinde DİSK'in V. Genel Kurulu 33 no.lu kararı doğrultusunda ve ileri ve demokratik bir düzenin kurulmasının ön şartı olarak desteklemeyi; tüm demokratik kitle örgütleri ile demokrasiden yana olan tüm siyasi partileri de aynı doğrultuda davranmaya çağırmayı; DİSK'e bağlı tüm sendikaların Yürütme Kurulları, Yönetim Kurulları ve DİSK organlarının seçimlerden önce muhtemel faşist saldırılara karşı seçim sandıklarına sahip çıkmak üzere DİSK görevlilerini saptamak amacıyla ayrı ayrı top-**

lanmasına ve saptanan görevlilerin bu konuda bilgilendirilmelerine karar vermiştir."

DİSK Yönetim Kurulu, 30 Haziran - 2 Temmuz 1977 günleri yaptığı toplantısında, "goşist" ve "maocu" unsurların tecrit edilmesi kararını aldı.

Genel kurullarda açıkça tartışılmadan ve onaylanmadan siyasal hareketlerle (özellikle, gizli örgütlenmelerle) içiçe geçme, DİSK'in iç yapısında çeşitli sorunlar yaratırken, ona büyük bir dinamizm ve ataklık da kazandırdı. Siyasal perspektifle hareket eden sendikal kadrolar, sendikacılık hareketinin bazı eksikliklerinin giderilmesine ve hatalarının düzeltilmesine önemli katkılarda bulundu; sendikacılığa bir coşku ve özveri ruhu kattı. 1 Mayıs çok uzun bir aradan sonra ilk kez 1976 yılında Taksim'de yüzbinlerce insanın katılımıyla kutlandı. 16-19 Eylül 1976 DGM direnişi yapıldı. Ülkenin birçok bölgesinde büyük ve önemli mitingler gerçekleştirildi. Ancak bu döneme bir bütün olarak bakıldığında, sendikaları siyasal partilerin kitlelerle bağlantı kayışı olarak gören ve kullanan anlayışların, işçi sınıfı ve sendikacılık hareketine de, söz konusu siyasal harekete de zarar verdiği söylenebilir. DİSK'te bu dönemde uygulanan bu politikalar diğer sendikalarda da anti-demokratik ve tasfiyeci uygulamaları ve bölünmeleri gündeme getirdi. 1980 yılı geldiğinde, çeşitli sol grup, hareket veya partilerin çoğunun kendi küçücük sendikaları vardı.

1977 yılında DİSK Yürütme Kurulu'nun TKP'nin çizgisinde Ulusal Demokratik Cephe çağrısı yapması üzerine, bölünme oldu. DİSK Yürütme Kurulu içinde Kemal Türkler, Mehmet Karaca ve Fehmi Işıklar, UDC çizgisini savundu. Mehmet Kılınç, Rıza Güven, Celal Küçük ve Kemal Nebioğlu ise bu çizgiye karşı çıktı. DİSK Yönetim Kurulu içinde de UDC'yi savunan çizgi azınlıkta kaldı. DİSK bir ara iki başlı gibiydi. Bu sorunlar, 1977 yılı Aralık ayında yapılan 6. Genel Kurulda Abdullah Baştürk ekibinin yönetime gelmesiyle farklı bir biçim kazandı. İşin ilginç yanı, ilk ayrışmada Kemal Türkler'in yanında yer alan Fehmi Işıklar'ın Genel Kurulda Abdullah Baştürk'ün genel sekreterliğine seçilmesiydi.

Yeni yönetim döneminde bu kez, yöneticileri TKP'ye yakın olduğu ileri sürülen Maden-İş, Bank-Sen ve Baysen sıkıntılı günler yaşadı. Bu sendikalar, DİSK Onur Kurulu tarafından "DİSK'in belirlediği sloganlar dışında slogan attıkları" türü ve benzeri gerekçelerle 15.3.1979 tarihinde 1 yıl süreyle geçici ihraçla cezalandırıldı. Farklı bir siyasal hareketin denetiminde olduğu ileri sürülen Yeraltı Maden-İş ise yine sudan gerekçelerle 4 ay geçici ihraç cezası aldı. Ayrıca, Kemal Türkler, Bahtiyar Erkul, Şinasi Kaya gibi Maden-İş'e ve DİSK'e büyük katkıları bulunmuş kişilerin de aralarında bulunduğu 13 kişi bir yıl süreyle geçici olarak, aralarında 1997-1998 yıllarında DİSK'in genel sekreterliğini yapan Kemal Daysal ve Murat Tokmak'ın da bulunduğu 5 kişi ise kesin olarak ihraç edildi.

Yeni dönemde DİSK yönetiminin genel politikası, CHP'yi fazla karşıya almadan, sol içinde TKP dışındaki örgüt ve hareketlerin önemli bir bölümüyle iyi ilişkiler kurmaktı. DİSK, örneğin, 14 Ekim 1979 günü yapılan ara seçimler öncesinde yaptığı açıklamada bu karmaşık çizgisini şöyle ifade ediyordu:

"1. Tabanının (gövdesinin) ilerici, demokrat unsurlardan oluşması nedeniyle, faşizme karşı mücadelede önemli görevler yapabilecek olan CHP'ye oy verilerek desteklenmesini,

2. İşçi sınıfımızı, emekçi halkımızı kucaklayan siyasal örgütlenmenin henüz var olmadığının bilincinde olarak, sosyalist, ilerici, tüm partilerin adaylarına da oy verilerek güç katılmasının faşizmle mücadele ilkesine ters düşmeyeceğini..."

DİSK Yürütme Kurulu 1979 yılı Kasım ayında yetkili hiçbir organın kararı olmaksızın bir parti kurma çabasına girdi. Ancak karşılaşılan sert tepkiler nedeniyle bu girişimden hemen vazgeçildi.

1975-1980 döneminde DİSK ve bağlı sendikaların bir bölümü, genel kurullarda açıkça görüşülmeden ve onaylanmadan, anti-demokratik bir biçimde siyasal parti yönlendirmesinin olumsuz etkilerini yaşadı. Bu uygulamalar başka sendikal örgütlere de yayıldı. Böylece, siyasal bölünmeler sendikal alana yansıyarak işçi sınıfı ve sendikacılık hareketini böldü ve zayıf-

lattı. Ancak bu etki DİSK'in sendikal çalışmalarının politize olmasını, büyük bir özveri ve coşkuyla sürdürülmesini de sağladı.

Soru 49: "Sınıf ve kitle sendikacılığı" nedir?

DİSK'in 5. Genel Kurulu 21-24 Mayıs 1975 tarihlerinde toplandı. Genel kurulda alınan kararlarda "sınıf ve kitle sendikacılığı" kavramı geçmiyordu. Ancak, 1974 Kasım'ından beri ara verilmiş olan DİSK Dergisi'nin yeniden çıkarılan ilk sayısında (Ekim 1975) "Devrimci Sendikacılık: Sınıf ve Kitle Sendikacılığı" başlıklı bir yazı yayımlandı. "Devrimci sendikacılık"tan DİSK'i kuranların anladıkları ile, bu yazıda anlatılanlar birbirinden çok farklıydı. "Sınıf ve kitle sendikacılığı" kavramı ve anlayışı, DİSK Tüzüğünde ve kararlarında yer almadan DİSK'in politikası olarak DİSK Dergisi'nde böylece sunuldu.

DİSK'in, bazı önemli yönetim karışıklıklarından sonra 1977 yılı Aralık ayında toplanan 6. Genel Kurulu'nda alınan kararlar arasında da "sınıf ve kitle sendikacılığı" konusunda bir karar yer almıyordu. Yalnızca 6 no.lu kararda, "sınıf sendikacılığının temel ilkesinden biri sendika demokrasisinin en geniş ölçüde uygulanmasıdır" deniliyordu.

DİSK'te Aralık 1977 Genel Kurulunda yönetime seçilen Abdullah Baştürk ve arkadaşları da, ideolojik olarak çok farklı çizgideki eski yönetimin Türkiye'ye getirdiği bu kavrama sahip çıktılar. 1 - 4 Ağustos 1978 günleri Ören'de DİSK ve üye sendikaların yöneticilerinin katıldığı bir toplantı düzenlendi. Bu toplantıda görüşülen metin daha sonra DİSK Yönetim Kurulu tarafından 13-15 Şubat 1979 tarihinde kabul edildi. Daha sonra **Demokratik Sınıf ve Kitle Sendikacılığının Temel İlkeleri** adıyla yayınlanan bu çalışma, bu kavram üzerine kurulmuştu. DİSK, "sınıf ve kitle sendikacılığını egemen kılmak" amacıyla tek tip demokratik tüzüğü hazırladı. Tüzükte, DİSK üyesi sendikaların, "sosyalist bir düzenin hayata geçirilmesine ilişkin çalışmalarda bulunmayı ilke sayacağı" belirtiliyordu.

Sınıf ve kitle sendikacılığı kavramı tartışılırken öncelikle sınıf bilinci kavramı doğru anlaşılmalıdır. Sınıf bilinci, sosyalist olmak değildir. İşçilik bilincine sahip bir işçi, sorunlarının sorumlusu olarak yalnızca kendi patronunu görür. Sınıf bilincine sahip bir işçi, sorunlarının sorumlusu olarak sermayedar sınıfı görür. Sosyalist, komünist veya anarşist bilince sahip bir işçi ise sorunlarının sorumlusu olarak kapitalizmi görür. Sınıf bilinçli bir işçinin sosyalist veya komünist veya anarşist olması gerekmez.

Sınıf ve kitle sendikacılığını kavramada, onun ne olduğunu anlatmaktan çok, onun ne olmadığını anlatmak belki daha kolaydır.

Meslek veya işyeri sendikacılığını temel alan bir anlayış, sınıf ve kitle sendikacılığını reddeder. Bu anlayışta, aynı meslekten veya aynı işyerinde çalışan ücretlilerin çıkarlarının korunması önceliklidir. Meslek veya işyeri sendikacılığında sınıfın bütününün çıkarları genellikle ikinci plandadır. Ancak, kuruluşta meslek ve işyeri sendikacılığı olarak başlayan bir anlayış, zaman içinde federasyon veya bölge birlikleri aracılığıyla yeniden örgütlenebilir ve sendikal faaliyetin ağırlığı bu üst örgütlere kaydırılarak sınıfın geniş kesimlerinin çıkarlarını temel alan bir mücadele de sürdürülebilir.

Belirli bir etnik kökenden veya mezhepten olanların birliğine dayalı bir anlayış, sınıf ve kitle sendikacılığını reddeder. Sınıf sendikacılığında, sınıf kardeşliği, siyasal görüş kardeşliğinin, etnik köken kardeşliğinin ve din-mezhep kardeşliğinin çok daha önündedir, insanların ve örgütlerin davranışlarında belirleyicidir. Sınıf kimliğini değil de, etnik köken kimliğini ön planda tutan bir siyasal hareketin denetimindeki bir sendikanın sınıf ve kitle sendikacılığını savunduğunu ileri sürmesi son derece büyük bir çelişkidir.

Sınıf ve kitle sendikacılığının sendikal mücadelede kullanılan araçlar ve yöntemlerle de fazla ilgisi yoktur. Meslek veya işyeri sendikacılığını veya işçi sınıfının bir kesiminin örgütlendiği işçi aristokratı sendikacılığını savunup, bu anlayış çerçevesinde

çok militan bir mücadeleyi verenler olmuştur. Buna karşılık, sınıfın bütününü veya geniş kesimlerini harekete geçirebilen ve militan ve sert eylemlere başvurmadan sonuç alabilen bir sınıf ve kitle sendikacılığı da mümkündür.

Yalnızca kendi üyelerinin sorunlarıyla ilgilenen bir anlayış, sınıf ve kitle sendikacılığıyla bağdaşmaz. Sendika, doğrudan temsil ettiği üyelerin yanı sıra, sınıfın bütününün sorunlarıyla ilgilendikçe sınıf kimliğini geliştirir. Doğrudan temsil ettiği üyelerin sorunlarının çözümü de zaten sınıfın bütününün sorunlarının çözümü için çaba göstermekten geçmektedir. Demokratikleşmeden, asgari ücretin artırılmasına kadar birçok talep bu niteliktedir.

Anti-demokratik sendikal uygulamalar sınıf ve kitle sendikacılığıyla bağdaşmaz. Anti-demokratikliğin bir boyutu, organların seçiminde ve denetlenmesindeki yanlış davranışlardır. Anti-demokratikliğin diğer boyutu ise, belirli siyasal hareketlerin veya partilerin, sendikaların yetkili organlarında açıkça tartışılmadan ve karara bağlanmadan, çeşitli oyunlarla, sendikaları dışarıdan yönetmeye veya yönlendirmeye çalışmasıdır. Örneğin, sendikaları bir siyasal partinin kitlelerle ilişkisindeki bağlantı kayışı olarak gören anlayış veya sendikalar ile siyasal partiler arasında bir astlık ve üstlük anlayışını kabul eden yaklaşımlar, sınıf ve kitle sendikacılığıyla bağdaşmaz. Belirli bir siyasal partiyle çeşitli düzeylerde ve biçimlerde ilişki içinde olunabilir. Ancak buradaki önkoşul, bu ilişkinin sendikaların yetkili organlarında açıkça tartışılması ve karara bağlanmasıdır.

Dünyada ve Türkiye'de sermayenin yeni saldırısı, teknolojik gelişmeler ve diğer etmenler, sendikacılık hareketinin içinde biçimlendiği ortamda köklü değişikliklere yol açmıştır. Sendikacılık da, biraz gecikmeli olarak, önemli bir anlayış ve yapı değişikliğini yaşamaktadır. Fetişleştirilmiş kavramlardan bu olguyu kavramaya çalışmak yerine, olgunun kendisini incelemek ve kavramaya ve etkilemeye çalışmak çok daha doğru bir davranıştır.

Soru 50: 12 Eylül 1980 öncesinde TÜRK-İŞ - DİSK ilişkileri nasıldı?

Bu yıllarda TÜRK-İŞ'in ve DİSK'in yönetiminde bulunan sendikacılar, bir dönem aynı saflarda mücadele etmiş eski arkadaşlardı. Ancak, TÜRK-İŞ'in geleneksel sendikal çizgisi ve DİSK'te genel kurullarda açıkça tartışılmadan etkili kılınan siyasal ilişkiler, iki örgüt arasında sürekli ve kalıcı bir işbirliğini engelliyordu. Tabandaki işçiler arasında da işbirliği eğilimi güçlü değildi. İçinde bulunulan koşullar, mevcut hakların korunması için bir işbirliğinin zorunlu ve kaçınılmaz olduğunun kavranmasına yol açmamıştı. Bu durum, işçi sınıfının farklı kesimlerinin o günkü koşullarda kısa dönemdeki çıkarlarının farklılaşmasının ve uzun dönemli çıkar bütünlüğünün önüne çıkmasının da yansımasıydı. Bu dönemde ara sıra görüşmeler yapıldıysa da, ortak bir emek cephesi veya çalışanlar cephesi oluşturulmadı. Ancak iki konfederasyona üye olan ve yönetimlerinde benzer siyasal görüşlerin hakim olduğu sendikalar arasında işbirlikleri yapıldı. Örneğin, DİSK üyesi Hür Cam-İş ile TÜRK-İŞ üyesi Kristal-İş 22.11.1979 günü imzaladıkları protokolle güç ve eylem birliği yapmayı kararlaştırdılar. TÜRK-İŞ üyesi Tez Büro-İş ile DİSK üyesi Sosyal-İş ve Bank-Sen yöneticileri, 27.12.1979 günü ortak bir basın toplantısı düzenleyerek, güç ve eylem birliği içine girme ve bu amaçla ortak bir koordinasyon komitesi kurma kararlarını açıkladılar.

Soru 51: MİSK nasıl kuruldu? MİSK'in siyasal tavrı nasıldı?

MİSK, 15-16 Haziran 1970 olaylarından kısa bir süre sonra, 23 Haziran 1970 tarihinde MİLLİ-İŞ MİSK Konfederasyonu adıyla kuruldu. Ancak, MİSK'in faaliyetinin yoğunlaşması 1975 yılında Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulması sonrasında gerçekleşti. MİSK, MHP'nin görüşlerini benimsiyordu. MİSK'in temel belgelerinde, Dokuz Işık Doktrini savunuluyordu. MİSK, 1977 ge-

nel seçimlerinde Milliyetçi Hareket Partisi'ni destekledi. Konfederasyon, Mussolini'nin faşist yönetiminde uygulanan tek ve mecburi sendikacılık anlayışını savunuyordu. MİSK Eğitim ve Kültür Merkezi'nde 17 Temmuz 1979 günü bomba yapılırken bombalar patladı. MİSK ve bağlı sendikalar ve yöneticileri, çeşitli illerde silahlı saldırılara da maruz kaldı. 12 Eylül 1980 tarihinde MİSK'in temsil ettiği işçi sayısı yalnızca 22 bindi.

Soru 52: HAK-İŞ nasıl kuruldu? HAK-İŞ'in siyasal tavrı nasıldı?

Milli Selamet Partisi 1976 yılında Milliyetçi Cephe Hükümetinin ortağıydı. Çalışma Bakanı ve MSP'li Ahmet Tevfik Paksu, 1976 yılı Ağustos ayı başlarında yaptığı bir açıklamada, "Milli Selamet zihniyetindeki işçi sendikalarını bünyesinde barındıran bir konfederasyon kurulması için ön çalışmaların başladığını" belirtti ve şunları söyledi:

"Gelecekte Türkiye'nin bütün müesseseleri Milli Selamet zihniyetinde işçi isteyeceklerdir. Eğer işveren fabrika ve işyerlerinde randıman istiyorsa, işçisinde bu niteliği arayacaktır. Ayrıca Milli Selamet zihniyetine sahip işçi bugün rızkını başka bir konfederasyondan aramak zorunda kalmayacaktır. Kendi konfederasyonumuzu kurarak, haklarımızı müdafaa edeceğiz."

HAK-İŞ 22 Ekim 1976 günü Ankara'da kuruldu. HAK-İŞ'in ilk tüzüğünde, laiklik, cumhuriyet ve demokrasi kavramları yer almıyordu.

HAK-İŞ'in Kuruluş Beyannamesinde, "HAK-İŞ işçi ve işverenin hakkını hak terazisinde tartacak, korkmadan, yılmadan haklı olana hakkını teslim edecektir," deniliyordu.

HAK-İŞ Genel Sekreteri Mustafa Taşçı 1977 yılında yaptığı açıklamada Konfederasyon'u şöyle tanıtıyordu:

"İslami anlayışta emek kutsaldır. Sömürü yoktur, sömürene ve sömürücüye islamcı anlayışta hayat hakkı tanınmaz. Bu anlayışı benimseyen ve dünya görüşünü kamuoyuna ilk takdim eden sendikal kuruluş Hak-İş Konfederasyonudur."

Soru 53: Sosyal Demokrat-İş Konfederasyonu nasıl kuruldu?

Türkiye Sosyal Demokrat İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Sosyal Demokrat-İş) 22 Eylül 1978 tarihinde Türkiye Oto-Metal-İş, Türkiye Özgür Yapı-İş, İdeal Lastik-İş, Perkim-İş ve Demir-İş Sendikaları tarafından İstanbul'da kuruldu. Kurucu genel başkanlığa, bu sendikaların hiçbirinin genel başkanı olmayan Feridun Şakir Öğünç getirildi. Sosyal Demokrat-İş Feridun Şakir Öğünç'ün yönlendiriciliği ve önderliğinde oluştu. Konfederasyon demokratik sosyalist bir çizgiyi savunuyordu ve TÜRK-İŞ içinde 1970-1971 yıllarında ortaya çıkan 4'ler ve 12'ler hareketinin devamı olma iddiasındaydı. 1979 yılı içinde genel başkanlığa Ziya Hepbir getirildi. 12 Eylül 1980 tarihinde Sosyal Demokrat-İş'in üyeleri Türkiye Oto-Metal-İş, Özgür Yapı-İş, Perkim-İş, Demir-İş, Özgür Besin-İş, Ekmek-İş ve Maden-Sen idi. Ancak Sosyal Demokrat-İş arzuladığı ve hedeflediği konuma gelemedi. 12 Eylül sonrasında da bir faaliyeti olmadı.

Soru 54: Türk Ülke-İş Konfederasyonu nasıl kuruldu?

Türk Ülke-İş (Türkiye Milliyetçi, Adaletçi, Emekçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu) 23 Temmuz 1976 tarihinde 15 sendika tarafından kuruldu. Genel Başkanlık görevini Bayram Sökmen üstlendi. Kurucu 15 sendikanın kurucuları arasında, 5 kişi 2 sendikanın, 4 kişi 3 sendikanın, 5 kişi 4 sendikanın, 2 kişi 6 sendikanın ve 1 kişi de 7 sendikanın aynı anda kurucusuydu. 1977 yılında iki sendika daha Türk Ülke-İş'e katıldı. Türk Ülke-İş 1979 yılında Çalışma Bakanlığı'na gönderdiği yazıda 355 bin üyeye sahip olduğunu bildirmekle birlikte, gerçekte hemen hemen hiç üyesi yoktu. Yayınlanan bazı belgelere göre, Konfederasyon'a bağlı sendikalar, işçilerin haberi olmadan ve işverenlerin istedikleri biçimde toplu iş sözleşmeleri imzalayarak, işyerinde başka bir sendikanın örgütlenmesini önlüyorlar ve alınan bazı paraları kendi hesaplarına geçiriyorlardı. 12 Eylül sonra-

sında Konfederasyon Genel Başkanı Bayram Sökmen, hem MHP çizgisindeki Esir Türkleri Kurtarma Ordusu'na ve hem de PKK'lılara yardım ettiği iddiasıyla tutuklandı. Ancak bu konudaki iddialar yargı sürecinde kanıtlanamadı. Ayrıca, yolsuzluk yapıldığı iddia edildi. Türk Ülke-İş 12 Eylül sonrasında faaliyetine son verdi.

Soru 55: Türkiye İşçi Partisi nasıl kuruldu ve sendikalarla ilişkileri nasıldı?

Türkiye İşçi Partisi (TİP) 13 Şubat 1961 tarihinde, 1961 genel seçimlerine katılabilmek için parti kurulmasına izin verilen son günde, 11 sendikacı ve Kemal Türkler'in şoförü tarafından kuruldu. TÜRK-İŞ'e bağlı İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nde etkili olan sendikacıların bir bölümü, herhangi bir yetkili organ kararı olmaksızın ve bir parti programı bulunmaksızın, mevcut parti boşluğundan yararlanmak amacıyla bir siyasal parti oluşturdular. TİP'in kurucuları: İbrahim Denizcier, Kemal Türkler, Kemal Nebioğlu, Adnan Arkın (Kemal Türkler'in şoförü), Hüseyin Uslubaş, İbrahim Güzelce, Saffet Göksuzoğlu, Ahmet Muşlu, Salih Özkarabay, Avni Erakalın, Rıza Kuas, Şaban Yıldız idi. Avni Erakalın, Hüseyin Uslubaş, Saffet Göksuzoğlu, Ahmet Muşlu ve İbrahim Denizcier bir süre sonra TİP'ten ayrıldılar.

Parti kurulmadan önce İstanbul'da toplantılar yapıldı. Ancak Şubat 1961 başında TÜRK-İŞ Genel Sekreteri Halil Tunç'un bir açıklamasında TÜRK-İŞ'in kurulacak partiyle bir bağının olmadığı belirtildi. Nuri Beşer ve Seyfi Demirsoy da, kuruculuk önerisini kabul etmediler. Ancak, buna karşın, TİP'in tüzüğüne, örgütün feshi halinde malların TÜRK-İŞ'e devredileceği hükmü kondu.

TİP, işçilerin büyük bir bölümünün Demokrat Parti'yi desteklediği koşullarda, programsız ve işçilerden ve aydınlardan kopuk bir sendikacılar partisi olarak doğdu. TİP'in programı, kuruluşundan yaklaşık 6 ay sonra, iki aydın tarafından hazırlandı. Program, güncel siyasal, toplumsal ve demokratik taleplerin bir bölümünün özeti biçimindeydi.

TİP başarılı olamayınca ve bu arada Çalışanlar Partisi girişimi önem kazanınca, TİP yönetimindeki sendikacılar aydınlarla ilişkileri geliştirmeye ve, parti tüzüğünün kuruculara verdiği yetkilere dayanarak, aydınlardan bir genel başkan belirlemeye çalıştılar.

TİP'in genel başkanlığı önerilmesi düşünülen ve tartışılan kişiler şunlardı: Prof. Z.F. Fındıkoğlu, Ali Rıza Arı, Dr.Ekmel, Mehmet Ali Aybar, Orhan Arsal, Sabahattin Zaim, Sedat Erbil, Yaşar Kemal, Prof. Sabri Esat Siyavuşgil, Esat Tekeli, Nadir Nadi, Esat Çağa.

Sonunda Mehmet Ali Aybar üzerinde anlaşma sağlandı ve TİP, 9 Şubat 1962 günü Aybar'a teslim edildi. TİP, bu tarihten sonra, sendikacılar partisi olmaktan çıkarak, sosyalist bir partiye dönüştü. Sadun Aren'in belirttiği gibi, **"12 işçi-sendikacının kurmuş olduk arı TİP'in, Aybar'ın genel başkan yapılmasından sonraki TİP'le niçbir ilgisi ve benzerliği yoktur."**

Daha sonraki yıllarda TİP içinde sendikacılar bir grup olarak varlıklarını sürdürdüler. Ancak TİP, çeşitli nedenlerle, işçi sınıfının geniş kesimlerini kucaklayan bir sınıf partisine dönüşemeyince, TİP'in, bu sendikacıların yönetiminde bulunduğu sendikalarla olan ilişkileri bile sınırlı kaldı.

Soru 56: Türkiye Çalışanlar Partisi girişimi nasıl ortaya çıktı ve sonuçlandı?

İstanbul İşçi Sendikaları Birliği 1948 yılında kuruldu. Birlik, daha sonraki yıllarda diğer bölgelerde birliklerin ve federasyonların kurulmasında öncülük etti, bir konfederasyonun yokluğunda fiilen bu rolü üstlendi. 1952 yılında TÜRK-İŞ'in kurulmasında da önemli bir rol oynadı. Ancak daha sonraki yıllarda, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ile üyesi bulunduğu TÜRK-İŞ arasında belirli bir rekabet yaşandı.

İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin TİP girişiminin başarısız kaldığı ve ancak 31.12.1961 günü Birlik tarafından düzenlenen Saraçhane Mitinginin başarılı olduğu günlerde, TÜRK-İŞ Genel

Başkanı Seyfi Demirsoy yeni bir parti kurma girişimini gündeme getirdi. Bu süreçte, Seyfi Demirsoy'un özellikle YÖN çevresiyle, Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal ile yakın ilişkileri vardı. Sadun Aren de YÖN bildirisini imzalamıştı ve kurulacak parti çalışmalarına katılıyordu.

TÜRK-İŞ'in parti kurma girişimi YÖN'de ilk olarak "Çalışanların Partisi" başlıklı imzasız bir yazıyla (27.12.1961) tartışmaya açıldı. Bu yazıda özellikle önemli olan bölüm, TİP'in yaptığı hataya düşülmemesi ve aydınlarla yakın ilişki kurulması uyarısıydı.

TÜRK-İŞ'in yetkili organlarında bir parti kurma konusundaki ilk ciddi tartışma 15 Ocak 1962 günü başlayan Mümessiller Heyeti toplantısında yapıldı.

Bu tartışmalardan sonra bir önerge verildi. Önergede, **"mevcut siyasi partilerden tamamiyle ümidini kesen işçi kütlemiz, bütünü ile aynı ideal ve prensiplere bağlı bir tek partinin çatısı altında bulunmaya artık karar vermiş bulunmaktadır"** deniliyordu. Önerge kabul edildi.

Bu dönemde işçilerin büyük bir bölümü, 27 Mayıs İhtilali ile devrilen Demokrat Parti'yi destekliyordu. Mümessiller Heyeti'nde alınan bu karar, işyerlerindeki işçilerin genel bir eğiliminin değil, 15 Ekim 1961 seçimlerinde belirli siyasal partilerden Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmeyi umut eden sendikacıların bu siyasal partilere tepkilerinin sonucuydu.

Yahya Kanbolat, Metin Toker'in de Akis Dergisi aracılığıyla bu girişimi desteklediğini belirtmekte ve Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal'a ek olarak, tüzük ve program hazırlama sürecine katılanlar arasında Sadun Aren, Sina Pamukçu, Türkkaya Ataöv ve Kemal Sülker'i de saymaktadır.

Bu günlerde Seyfi Demirsoy imzasıyla yayınlanan bir bildiride, Türkiye Çalışanlar Partisi'nin 20 Şubat 1962 günü kurulacağı belirtildi.

Bu dönemde YÖN Dergisi'nin milliyetçi demokratik sosyalist çizgisi daha belirgin oldu. Tabanı büyük çoğunlukla Demokrat Partili olan TÜRK-İŞ yöneticilerinin bu işbirliğinden beklentileri azalmaya başlamış olsa gerektir. Diğer taraftan, böyle bir parti

kurma niyeti bile, belirli çevrelerde gereken etkiyi yaratmış, mevcut siyasal partilerle TÜRK-İŞ arasındaki ilişkileri güçlendirmişti. TÜRK-İŞ, parti kurma tehdidini kullanarak ve ancak "partilerüstü kalarak" hem kendi tabanından kopmamak, hem de etkili olmak gibi bir çizgiye oturdu. Nitekim, parti konusunun daha ilk tartışma gündemine girdiği 15 Ocak 1962 Mümessiller Heyeti toplantısına Başbakan İsmet İnönü katıldı. TÜRK-İŞ'in ve bağlı sendikaların Hükümetle olan ilişkilerinde karşılaşılan sorunların çözülmesi amacıyla da, Hükümet temsilcileriyle birincisi 9.8.1962 ve ikincisi 18-19.9.1962 tarihlerinde gerçekleşen düzenli toplantılar yapılmaya ve bunlardan sonuç alınmaya başlandı. Şubat ve Mart aylarında parti kurma çalışmaları ciddi bir biçimde sürdürüldü. Ancak burada dikkati çeken nokta, bu çalışmaların sendikalara ve tabana yayılması değil, yalnızca program ve tüzük hazırlamakla sınırlı tutulmasıdır.

Anlaşıldığı kadarıyla, Seyfi Demirsoy, aydınlarla yapılan tüzük ve program hazırlık toplantılarında onlara büyük umutlar veriyordu. İşçi sınıfıyla ve sendikacılıkla başka hiçbir ciddi ilişkisi olmayan aydınlar da, aldıkları cesaretle, İngiliz İşçi Partisi'nin oluşumuna benzer bir süreç yaşadıklarını zannetmeye başlıyorlar ve programı milliyetçi demokratik sosyalist bir çizgide biçimlendiriyorlardı. Ancak herhalde bu toplantılardaki tüm tartışmalar, başta CHP ve AP olmak üzere, çok çeşitli yerlere gidiyor, ama bir türlü TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalara, şubelere ve işyerlerindeki işçilere ulaştırılmıyordu.

YÖN, 21 Mart 1962 tarihli sayısında, hazırlıkların tamamlandığını açıklıyordu. Ancak bu umulanlar gerçekleşmedi ve Türkiye Çalışanlar Partisi kurulmadı. Bu arada, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği kendisini feshetti ve yerine TÜRK-İŞ 1. Bölge Temsilciliği kuruldu. Mahalli sendika birliklerinin feshedilmesi ve TÜRK-İŞ Bölge Temsilciliklerinin kurulması 1962 yılı Mart ve Nisan aylarında tamamlandı. Böylece, TÜRK-İŞ bütünlüğü içinde ayrı baş çekme eğiliminde olan eski örgütlenmeler feshedilmiş, TÜRK-İŞ'in siyasal partiler karşısında gerektiğinde kullanabileceği bir parti kozunun olduğu gösterilmiş ve TÜRK-İŞ'in gücü artırılmış,

27 Mayıs Darbesi sonrasının olağanüstü koşullarında bir denge unsuru olarak genel başkanlık görevine getirilen Seyfi Demirsoy'un genel başkanlığının sürekliliği sağlanmış oldu.

Soru 57: Partilerüstü politika nedir? TÜRK-İŞ'in siyasal tavrı nasıldı?

274 sayılı Sendikalar Yasası'nın ve 1961 Anayasasının tanıdığı grev hakkının kullanılmasını düzenleyen 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasası'nın kabul edilmesiyle birlikte yeni bir döneme girildi.

TÜRK-İŞ yönetimleri bu dönemde işçilerin seçmen olarak gücünü harekete geçirmeye ve kullanmaya çalıştılar. Bu dönemin büyük bölümünde Türkiye ekonomisi hızlı bir büyüme gerçekleştirdi. Buna bağlı olarak, muhafazakâr partiler de işçiler lehine önemli yasal düzenlemeler yaptılar; özellikle kamu kesimi toplu iş sözleşmelerinde işçi hak ve özgürlüklerini geliştirici hükümleri kabul ettiler. TÜRK-İŞ, bu koşullarda, hiçbir siyasal partiyi tümüyle karşısına almayacağı ve hükümetlerle dönem dönem çatışmalara girse bile, devlet çizgisinden ayrılmayacağı bir yol izledi.

TÜRK-İŞ, Türkiye İşçi Partisi ve Türkiye Çalışanlar Partisi deneyimlerinin ardından, milletvekillerinin çalışma yaşamına ilişkin tavırlarını izleyerek onlar üzerinde baskı uygulamayı denedi. Önce, partiler değil, bazı milletvekilleri karşıya alındı. 1965 yılındaki genel seçimlerde gündeme getirilen bu uygulamanın pek başarılı olduğu söylenemez. 1975-1976 yıllarında belirli partileri karşıya alma çabaları ise, üye kitlesinden gereken destek görülmediğinden, somut programlara dönüşmedi. Diğer taraftan, 1964 yılında "partilerüstü politika" gündeme getirildi. Tabanda işçilerin çok farklı siyasal eğilimlerde olduğunu, her siyasal partinin işçilere bazı haklar tanıdığını, işçilerin kısa ve uzun vadeli çıkarlarının bu partilerden yalnızca biriyle veya yeni oluşturulacak bir partiyle özdeşleşmediği durumlarda belirli bir siyasal partiyle kurulacak yakın ilişkilerin hem örgüt-içi sorunlara, hem de diğer

partilerle ilişkilerde sıkıntılara yol açacağını gören TÜRK-İŞ yöneticileri, siyasal partiler karşısında bağımsızlığın öne çıkarıldığı bir çizgi izlediler.

"Partilerüstü politika" adı verilen uygulama, siyasetten kopukluk değil, hükümetlerle mümkün olduğunca çatışmalara girmeden ekonomik büyümeden pay alma çabasının bir parçasıydı. Genellikle CHP ile bağlantılı sendikacılar TÜRK-İŞ'in bu politikasını, CHP'nin desteklenmesi doğrultusunda değiştirmeye çalıştılar. Çeşitli genel kurullarda bu konularda tartışmalar yapıldıysa da, partilerden uzak kalma, partilerin tümüyle iyi geçinme, bu partilerin listelerinden milletvekili seçtirme, partilerin politikasını partili işçiler ve sendikacılar aracılığıyla etkileme doğrultusundaki bu politika sürdürüldü.

Halkın ve işçi sınıfının siyasal görüşlere göre parçalanmış bulunduğu, sınıf bilincinin yeterince gelişmediği, ekonomik büyümenin yarattığı olanakların bir bölümünün işçilere ve memurlara da aktarılabildiği koşullarda, TÜRK-İŞ'in bir siyasal parti kurma veya mevcut siyasal partilerden birini destekleme çabalarının başarılı olma şansı da yoktu. Bu konuda DİSK'in deneyiminden çıkan sonuç da, üye kitlesinin sendika yöneticilerinin seçimlerde siyasal tavır konusundaki çağrılarını fazla ciddiye almadıklarıdır. Bu da anlaşılır bir durumdur; çünkü sendika tüzüklerinde ve genel kurul kararlarında sendika üyelerinin siyasal tavır belirleme hak ve yetkilerini yöneticilerine devrettiğine ilişkin bir hüküm yoktu. Ayrıca, birçok işçi ve sendikacı, mevcut partiler aracılığıyla kendi kişisel sorunlarının en azından bir bölümünün çözümünü de sağlamıştı. Bir yakınının işe sokulması, SSK hastanesindeki bir sorunun halledilmesi, işyerinde terfi, baskı yapan şefin veya müdürün tayini gibi konularda siyasal partilerden büyük yardımlar alınmıştı. Bu dönem boyunca TÜRK-İŞ'in siyasete ağırlığını koyması ve hatta kendi partisini kurması konusu zaman zaman gündeme geldi. Ancak tabanda böyle bir genel eğilim olmadığından, bu talepler niyetin ötesine gitmedi.

1963 yılında kabul edilen 274 sayılı Sendikalar Yasası'nın 16. maddesi sendikaların siyasal faaliyeti konusunda oldukça

geniş bir özgürlük getirirken, siyasal partilerle ilişkilerde bazı kısıtlamalar öngörüyordu.

TÜRK-İŞ yönetimleri, TİP'in sosyalist bir çizgiye kayması ve Türkiye Çalışanlar Partisi girişiminin durdurulması sonrasında, çeşitli partilerden mümkün olduğunca çok milletvekili seçtirmeye ve milletvekillerini izleyerek onlar üzerinde baskı uygulamaya çalıştı. Partiler değil, bazı milletvekilleri karşıya alındı. Ekonomik büyüme döneminde tüm partilerin genel olarak işçilere ve özel olarak kendi yandaşlarına sağlayabildikleri bazı avantajlar, tabanın bir parti etrafında bütünleşmesini ve TÜRK-İŞ'in de bu partiyle özdeşleşmesini önledi.

Bu yıllarda da, daha sonraki dönemlerde de, çeşitli partiler sendikacıları listelerinden aday gösterdi ve bunların bir bölümünün milletvekili seçilmesini sağladı. Ancak, siyasal partilerin bazı sendikacıları aday göstermeleri oylarını çok fazla etkilemedi. İşçiler belirli partilere üye oluyor ve delege seçiliyorlardı. Ancak bu partilerde "işçi grubu" oluşturup, diğer sınıf ve tabakaların temsilcilerine karşı ortak bir tavır içine girme eğilimi ve alışkanlığı da pek yoktu. İşçilerin üyeliği ve delegeliği, kişisel sorunların çözümünde parti desteğini almaya yönelikti. Bu nedenle, parti üye ve delegelerinin, sendikacı veya işçi adayları parti içinde sistemli bir biçimde destekleme alışkanlığı da yoktu. Aksine, "kimse kendi memleketinden peygamber olmaz" anlayışı daha yaygındı. Bu yıllarda siyasal partilerin yönetimlerinde bulunanların bu konudaki genel görüşü şöyle özetlenebilir: "Siz herhangi bir partiyi destekleyip desteklememe kararı alsanız da, almasanız da işçi zaten tek tek kendi siyasal doğrultusunda hareket ediyor." "Herhangi bir partiyi desteklerseniz, diğer partiyi karşınıza alırsınız." Bu nedenle, bazı sendikacıların milletvekili aday listelerine alınması, onların parti içindeki güçlerinden veya sağlayacağı destekten çok, sendikaları küstürmeme gibi bir anlayıştan kaynaklanıyordu.

TÜRK-İŞ, 1964-1965 yıllarında, parti grup kararlarının önemli olmadığı A.B.D.'de AFL-CIO'nun uygulamalarından bü-

yük ölçüde etkilenerek, çeşitli milletvekillerini izlemeye aldı ve bir baskı grubu rolü oynamaya çalıştı.

TÜRK-İŞ'in 1964 yılında toplanan 5. Genel Kurulunda, TÜRK-İŞ Ana Tüzüğü'ne "partilerüstü politika" konusundaki aşağıdaki hüküm eklendi:

> **Madde 3: "TÜRK-İŞ, İcra ve Yönetim Kurulu ile, TÜRK-İŞ'e bağlı teşekküllerin yetkili birer temsilcilerinin iştiraki ile meydana gelecek kurulun ortak kararı olmadıkça, siyasi partilere ve onlara bağlı teşekküllere karşı mutlak bağımsızlığını korumayı ve partilerüstü bir politika gütmeyi amaç bilir."**

TÜRK-İŞ'in TİP'le ilişkilerindeki sorunlar da partilerüstü politikanın benimsenmesinde etkili oldu. TİP'i kuranlar ağırlıkla İstanbul İşçi Sendikaları Birliği içinde örgütlü sendikaların bazılarının yöneticileriydi. TİP'in M.A.Aybar'ın genel başkanlığına geçmesi ve demokratik sosyalist bir çizgiyi benimsemesi sonrasında, kurucuların bir bölümü TİP'ten ayrıldı. Bu arada İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin feshedilmesi de TÜRK-İŞ genel merkezini güçlendirdi. Ancak, TİP içinde kalan ve sosyalist çizgiyi benimseyen bazı sendikacılar, sendikal faaliyetleri aracılığıyla TİP'e fazla bir katkıda bulunmadılarsa da, TİP'in sağladığı ilişkileri ve olanakları sendikal mücadelede ve sendika-içi ilişkilerde kullandılar. TİP'li sendikacılar, TİP'in kamuoyundaki itibarının hızla yükseldiği bir dönemde, çeşitli sendikalardaki TİP'liler veya TİP sempatizanları ile ilişki kurdular ve TÜRK-İŞ içinde, TİP'in toplumdaki gücünden daha fazla bir güç edindiler. Bu durum, TÜRK-İŞ yönetiminde çeşitli kaygılara yol açtı. 1965 yılının ilk aylarında TÜRK-İŞ'te TİP'e karşı açıkça olumsuz bir tavır oluştu. Bu süreç, TÜRK-İŞ'in 7-14 Mart 1966 günleri toplanan 6. Genel Kurulu'nda CHP'li ve AP'li sendikacıların ittifakı sonucunda TİP'lilerin 21 kişilik yönetim kuruluna alınmaması sonucuna ulaştı.

TÜRK-İŞ, 1965 genel seçimleri öncesinde, 16 Ağustos 1965 günü, 9 milletvekilinin seçilmemesi için bir kampanya başlattı. Milletvekillerinin 4'ü CHP'li, 3'ü AP'li, 1'i MP'li ve 1'i de YTP'li idi. TÜRK-İŞ tarafından **Yeniden Seçilmemesi Gereken Milletvekilleri** başlıklı 16 sayfalık bir broşür bastırıldı. Ancak, Ankara 3. Sulh

Ceza Mahkemesi, 18 Ağustos 1965 günü TÜRK-İŞ binasının aranmasına ve broşüre el konulmasına karar verdi. TÜRK-İŞ arandı. Bir miktar broşüre el konuldu. TÜRK-İŞ ve bazı sendikaların yöneticileri hakkında dava açıldı. Açılan davalar takipsizlikle ve beraatle sonuçlandı. TÜRK-İŞ'in aleyhinde kampanya açtığı 9 milletvekilinin yalnızca 3'ü seçilebildi. Diğer 6 milletvekilinin bu kampanya nedeniyle seçilememiş olması kuşkuludur. Herhalde milletvekilleri ile sınırlı bu nitelikteki kampanyaların Türkiye'de bu dönemdeki yararsızlığı ve etkisizliği görüldüğünden, bu uygulamaya bir daha başvurulmadı.

1968 yılındaki Yedinci Genel Kurulda TÜRK-İŞ'in 23 ilkesi oybirliğiyle kabul edildi. 11 Mayıs 1970 günü toplanan Sekizinci Genel Kurulda da bunlara 24. ilke eklendi. TÜRK-İŞ'i oluşturan farklı eğilimlerin ortak paydası niteliğindeki bu genel talepler, daha sonraki yıllarda bir siyasal partinin program çekirdeği olarak da değerlendirilmek istendi. Ancak, iktidardaki partiler ekonomik büyümenin getirdiği olanakları işçileri yanlarına çekmekte kullanabildiğinden, işçilerden Parlamento'da temsil edilen partilerden soğuma, onlardan kopma, onlara karşı olma ve daha sonra da, 24 ilke temelinde bir program etrafında birleşme eğilimi yoktu. Bu 24 ilke, bu nedenle, bağımsız bir sendikacılık hareketinin siyasal alanda etkinliğini artırmada yolgösterici bir belge olamadı.

Partilerüstü politikaya ilişkin tüzük hükmü, 1970 yılında toplanan 8. Genel Kurul'da şu biçimi aldı:

> **"İcra ve Yönetim Kurulu ile, TÜRK-İŞ'e bağlı kuruluşların yetkili birer temsilcisinin katılması ile meydana gelecek kurulun ortak kararı olmadıkça siyasi partilere ve onlara bağlı kuruluşlara karşı mutlak bağımsızlığını korur ve partilerüstü bir politika güder."**

Ancak 1969-1970 yıllarında yükselen işçi sınıfı eylemleri ve özellikle 1970 yılında ülkede yaşanan siyasal gerginlikler, TÜRK-İŞ içindeki siyasal tartışmaları ve TÜRK-İŞ'in toplumsal yaşamdaki önemini artırdı. TÜRK-İŞ'in bazı siyasal partilerle birlikte tavır almasını isteyenler çoğaldı. Özellikle, kendisine "sosyal demokrat" diyen bazı sendikacılar 1971 yılının başında bir çıkış yaptılar.

Genel-İş Genel Başkanı Abdullah Baştürk, D.Ulaş-İş Genel Başkanı Feridun Şakir Öğünç, Yol-İş Genel Başkanı Halit Mısırlıoğlu ve Petrol-İş Genel Başkanı İsmail Topkar tarafından 14 Ocak 1971 günü toplanan TÜRK-İŞ Yönetim Kurulu'na **"1971 Türkiyesinde İşçi Hareketi ve Sendikalarımız, Ortak Reform Yolları Üzerine Eleştiriler ve Araştırmalar"** konulu bir rapor sunuldu. Raporda, partilerüstü politika sert biçimde eleştiriliyordu.

Bu görüşler, Genel-İş, Yol-İş, Türk Deniz Ulaş-İş, Petrol-İş, DYF-İŞ, Türk Harb-İş, Ges-İş, T.Oleyis, Besin-İş, Sağlık-İş, Tez Büro-İş ve Kristal-İş yöneticileri tarafından 2 Temmuz 1971 tarihinde hazırlanan **Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen, İlkeler, Amaçlar, Yöntem** raporunda da yinelendi.

Bu raporların Türkiye sendikacılık hareketinde önemli bir etkisi olmadı.

TÜRK-İŞ'in 28 Mayıs - 5 Haziran 1973 günleri toplanan 9. Genel Kurulunda, bu raporları hazırlayan ve daha sonra kendilerine "Sosyal Demokrat Sendikacılar Konseyi" adını veren sendikacılar TÜRK-İŞ yönetimine aday oldular; ancak kazanamadılar. Genel Kurul'da TÜRK-İŞ Ana Tüzüğünün ilgili maddesi aşağıdaki biçimde değiştirildi:

> **"TÜRK-İŞ, siyasi partiler karşısında mutlak bağımsızlığını korur. Siyasi partilerle organik bağ kuramaz. Genel kurul kararı olmadıkça herhangi bir partiyi destekleyemez."**

TÜRK-İŞ'in 1976 yılındaki 10. Genel Kurulunda siyasal partilerle ilişki aşağıdaki biçimde yeniden düzenlendi:

> **"TÜRK-İŞ'in takip edeceği siyasi politika:**
>
> **"TÜRK-İŞ siyasi partilere karşı mutlak bağımsızlığını korur. Siyasi partilerle organik bağ kuramaz. TÜRK-İŞ, kendi ilke ve amaçlarını tahakkuk ettirmek için demokratik kurallara inanan herhangi bir siyasi partiyi destekler veya bir siyasi partinin kurulmasına öncülük yapar.**
>
> **"Desteklemenin şekil ve şartlarıyla kuralları, TÜRK-İŞ İcra ve Yönetim Kurullarının ortak toplantısında karara bağlanır. Bu karar, kurulların üye sayısının 2/3 çoğunluğu ile alınır. Karar, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından genel seçim kararı alın-**

ması tarihine kadar veya bu tarihten itibaren en geç bir hafta içinde ve bir toplantıda alınamazsa, derhal TÜRK-İŞ Genel Kurulu olağanüstü toplantıya çağrılır."

TÜRK-İŞ, 1977 seçimleri öncesinde bu konuda bir karar alabilmek amacıyla çalışmalarını yoğunlaştırdı. TÜRK-İŞ Yönetim Kurulu 15-17 Aralık 1976 günleri Kıbrıs'ta olağanüstü olarak bir toplantı yaptı. Bu toplantıda uzun vadede TÜRK-İŞ'in öncülüğünde bir siyasal partinin kurulması, ancak bu arada 1977 seçimlerinde bir siyasal partinin desteklenmesi konusunda karar alındı. Ancak bu karar uygulanmadı. TÜRK-İŞ, 1980 yılına bu belirsizlik ve tartışma ortamında girdi.

Soru 58: 1968-1970 döneminde öğrenci gençlik-sendika ilişkisi nasıldı?

Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin geleneğinde işyeri işgali 1968 yılına kadar önemli bir yer tutmuyordu. İlk önemli işgal, üniversitelerdeki boykot ve işgal olaylarından kısa bir süre sonra başlayan İstanbul'daki Derby işgalidir.

4 Temmuz 1968 günü İstanbul Bakırköy'deki Derby Lastik Fabrikası'nda çalışan 1600 işçi, işyerinde Kauçuk-İş Sendikası'nın kendilerinin dışında toplu iş sözleşmesi imzalamasını önlemek ve Lastik-İş Sendikası aracılığıyla çeşitli haklar elde etmek amacıyla, işyerini işgal etti. İşgalin ikinci günü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Özel Yüksek Okullar İşgal Konsey ve Komiteleri adına gençlik heyetleri işyerini ziyaret etti ve işgalci işçilere "hak verilmez, alınır" yazılı bir buket verdi. Öğrenciler adına konuşma yapan İTÜ Öğrenci Birliği Başkanı Harun Karadeniz şunları söyledi:

"Bizler, devrimci Türk gençliği olarak, her zaman emekçi halktan yana çalışmalar yapmak yolunda ve azmindeyiz. Patronların ezdiği, sömürdüğü siz emekçi kardeşlerimizi, babalarımızı, amcalarımızı bütün gücümüzle desteklemekteyiz. Bu fabrikada sizleri, diğer fabrikalarda daha bir çok emekçi halkı sömüren patronlar şunu bilmelidir ki, bu işçiler yalnız değildir. Bu halkın evladları olan bizler, halka dönük düzeni kurana dek çalışacağız.

Bugün burada sizin yanınızdayız. Sizi desteklediğimizi ve her zaman siz emekçilerden yana olduğumuzu bilesiniz diye geldik. Gerektiğinde yine geleceğiz ve her hareketinizde sizle beraber olacağız. Sizin bu hareketinizin, haklarının bilincine varan bütün emekçilerin haklarını alma çalışmalarına örnek olacağına inanıyoruz. Hepinize başarılar diler, kutsal hareketinizi candan destekleriz."

Gençler 1968-1970 yıllarında çeşitli fabrika işgallerini ve eylemleri desteklediler, 15-16 Haziran olaylarına katıldılar. Ancak, öğrenci gençliğin gençliği, günlük ekmek kavgasının dışında olması, işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi konusundaki bilgisizliği ve deneyimsizliği, bu ilişkinin fazla gelişmesini engelledi. Yine de, 1968-1970 yıllarında çok sayıda işyerinde gerçekleşen işgal eylemlerinin öğrenci gençliğin üniversite işgallerinden önemli ölçüde etkilendiği söylenebilir. Buna karşılık, 15-16 Haziran 1970 olaylarının yenilgiyle sonuçlanmasının, öğrenci gençlik içinde hayal kırıklığına yol açtığı ve siyasal savrulmalarda etkili olduğu da düşünülebilir.

Soru 59: DEV-GÜÇ neydi? Sendikalarla ilişkisi nasıldı?

DEV-GÜÇ, 1970'li yılların sonlarında ortaya çıkan Demokratik Platform'un ve 1993 sonlarında oluşan Çalışanların Ortak Sesi Demokrasi Platformu'nun ilk öncülü olması açısından önemlidir.

Türkiye Devrimciler Güç Birliği, 1 Nisan 1968 tarihinde Ankara'da çeşitli kuruluşların temsilcileri tarafından kuruldu. Kuruluşu, "İrticaa Karşı Güçbirliği" olarak sunuldu. Yayınlanan ortak bildiride şöyle deniliyordu: **"Büyük Atanın önderliğinde kurtuluş savaşlarının bayrağını dalgalandıran büyük milletimiz ulusal ülküyü bir bütünlük halinde yürütmeye devam edecektir. Hedef, tam bağımsız ve gerçekten demokratik bir Türkiye'nin kurulması için, Türk halkına düşman bütün güçlere karşı mücadeledir."**

Bildiriye imza atan kuruluşlar da şöyleydi: 27 Mayıs Milli Devrim Derneği, Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu, Türkiye Milli Talebe Federasyonu, DİSK, TMGT, Türkiye Öğ-

retmenler Sendikası, Fikir Kulüpleri Federasyonu, Ankara Üniversitesi Talebe Birliği, Ankara Yüksek Okullar Talebe Birliği, TDD, ODTÜ Öğrenci Derneği, Mülkiyeliler Birliği, Hacettepe Üniversitesi Öğrenci Derneği, A.Ü.Tıp Fak.Talebe Derneği, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Talebe Cemiyeti, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Talebe Cemiyeti, Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu Öğrenci Derneği, Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğrenci Derneği, ODTÜ Sosyalist Fikir Kulübü, A.Ü. Fen Fakültesi Öğrenci Birliği.

DEV-GÜÇ'ün niteliği ve işlevi şöyle ifade ediliyordu:

"Devrimciler Güçbirliği, emperyalizme ve işbirlikçilerine karşı, tam bağımsız ve gerçekten demokratik bir Türkiye'nin gerçekleşmesinden yana daha çok devrimci aydın ve öğrenci çevrelerini temsil eden millici örgütler tarafından kurulmuştur... Dev-Güç'ün temel sloganında, 'tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye' sloganında, 'bağımsız Türkiye' bölümü bütün Türk ulusunun, her içtenlikle 'Türküm' diyenin kutsal ülküsünü ifade ettiği gibi, 'gerçekten demokratik' bölümü de, özellikle Türkiye emekçilerinin gerçek ilham ve isteklerini ifade eder."

Bu ara DİSK bu örgütlenmeden çekildi. DEV-GÜÇ genel kurulu 1968 yılı Mayıs ayı başlarında toplandı. Bağlı kuruluşlar dört grupta toplandı. Öğrenci kuruluşları grubu, mesleki kuruluşlar grubu, işçi, esnaf ve halk kuruluşları grubu ve diğer dernekler grubu. Öğrenci kuruluşlarının koordinatörlüğüne TMTF ve FKF; mesleki kuruluşların koordinatörlüğüne TÖDMF ve TÖS; işçi, esnaf ve halk kuruluşlarının koordinatörlüğüne Âşıklar Derneği, diğer kuruluşların koordinatörlüğüne de 27 Mayıs Milli Devrim Derneği getirildi. DİSK'in ayrılmış olması önemli bir sorun yarattı. Oluşturulan İcra Komitesi'nde, "DİSK'in yeniden dönmesi umudu muhafaza edilerek," Âşıklar Derneği de İcra Komitesine alındı. İcra Komitesi, böylece, 27 Mayıs Milli Devrim Derneği, TMTF, TÖDMF, FKF, DİSK ve Âşıklar Derneği'nden oluştu.

DİSK'in DEV-GÜÇ'e katılmama kararı üye sendikalara bildirildi. Ancak buna karşın, Kemal Nebioğlu'nun başkanlığını yaptığı Türkiye Gıda-İş Sendikası DEV-GÜÇ'e katıldı. Yapı İşçileri Sendikası da Mayıs ayı başlarında DEV-GÜÇ'e katılma kararı aldı.

Soru 60: Ulusal Demokratik Cephe (UDC) ve Demokratik Platform neydi?

Ulusal Demokratik Cephe (UDC), DİSK yöneticilerinden bazılarının savunduğu ve Milliyetçi Cephe'ye karşı ve "güvenoyu aldığı takdirde 2. MC'yi bir an önce iktidardan uzaklaştırmak için, ulusal bağımsızlıktan, demokrasi, barış ve toplumsal ilerlemeden yana olan parlamento içindeki ve dışındaki tüm örgüt ve güçlerin" bir araya gelmelerini amaçlayan bir girişimdi. Bu ifade aynı zamanda TKP'nin de sloganıydı. DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler'in, Genel Sekreter Mehmet Karaca'nın ve DİSK Yürütme Kurulu üyesi Fehmi Işıklar'ın savunduğu bu anlayış, 1977 yılı Eylül ayında DİSK Yürütme Kurulu içinde bir bölünmeye yol açtı. 7 kişilik Yürütme Kurulu'nun 4'ü, bu tartışmayla açığa vurulan köklü anlaşmazlıkta, Kemal Türkler ve diğer iki üyenin karşısında tavır aldı. DİSK Yönetim Kurulu da Yürütme Kurulu'nun çoğunluğunun tavrını benimsedi. DİSK bir süre iki genel sekreterle çalıştı. Sorun, 22-26 Aralık 1977 günleri toplanan 6. Genel Kurulda çözülebildi.

DİSK'in 6. Genel Kurulunda Genel Başkanlığa Abdullah Baştürk, Genel Sekreterliğe de Fehmi Işıklar seçildi. 6. Genel Kurul'da alınan "tüm ulusal, ilerici, demokrat, yurtsever örgüt ve güçlerin anti-faşist, anti-emperyalist ve anti-tekel cephede savaşım birliğinin kurulması" kararı uyarınca, DİSK karar organlarında bir Demokratik Platform oluşturma kararı kabul edildi. 25.11.1978 günü Ankara'da DİSK, TÖB-DER, TMMOB, Halkevleri, TRT-DER, TÜMÖD, TÜMAS, Barış Derneği, İm-Der, Türk Tabipleri Birliği, Tüm-Der, Görsel Sanatçılar Derneği, DSDF, Tüm-Or-Der, TÜTED, Tüm Teknikerler Derneği, Ankara Kadınlar Derneği, İlerici Kadınlar Derneği, DKD, Pahalılık ve İşsizlikle Mücadele Derneği, Sosyalist Gençlik Birliği, DHKD, Genç-Öncü, Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu, DÖB, Dev-Gör, Genç Emekçiler Birliği, Sosyalist Gençler Birliği, Genç-Güç, Devrimci Gençlik Federasyonu ve İlerici Gençler Derneği'nin katıldığı bir toplantı düzenlendi ve Başbakan Bülent Ecevit'e ortak bir mek-

tup gönderildi. 29.11.1978 günü bir toplantı daha yapıldı ve Bülent Ecevit'e gönderilmek üzere bir ortak mektup daha hazırlandı. Demokratik Platform'un çalışma ilkeleri, amacı, programı ve işleyişi konusunda bazı ön çalışmaların ardından, 14.12.1978 günü yapılan toplantıda bu hazırlıklar tartışmaya açıldı. Ancak bu konularda bir anlaşma sağlanamadığından, Demokratik Platform girişimi, somut bir adım atamadan dağıldı.

Soru 61: Sendika-içi demokrasi ne ölçüde vardı?

Türkiye'de 1960'lı yıllardan beri tartışılan bir konu, sendika-içi demokrasinin ne ölçüde uygulandığıdır.

Türkiye'deki uygulamaların büyük bir bölümü bu konudaki uluslararası düzenlemelere ve iç mevzuata uygundur. Ancak, işyerlerindeki delege seçimleri konusunda bazan sorunlar yaşanmaktadır. Ayrıca, bazı sendikalarda geçici işçilerin seçme ve seçilme hakları konusunda tartışmalar sürmektedir. Sendika-içi demokrasinin daha da geliştirilmesi, gerekli ve sendikal mücadelenin önündeki engellerin aşılabilmesi açısından çok önemli bir adımdır.

12 Eylül öncesinde sendika tüzüklerinde sendika-içi demokrasi ile bağdaşmayan hükümler daha çoktu. Özellikle doğal delegelik, delegelik ve organlara seçilebilmek için öngörülen koşullar, delegeliklerin iptali ve benzeri konularda anti-demokratik düzenlemeler vardı. Bunların büyük bir bölümü tüzüklerden çıkarıldı.

Geçmişte ve günümüzde bazı sendikalarda görülen bazı anti-demokratik uygulamalar yürürlükteki mevzuattan veya tüzüklerden çok, anlayışlardan kaynaklanmaktadır. Aile içindeki demokrasiden, siyasal partilerin içindeki demokrasiye kadar birçok alanda demokratik gelenekler yerleşmeden, sendika-içi demokraside önemli adımların atılması olanaklı değildir. Evinde tek hakim olma iddiasındaki bir işçinin, oy verdiği veya daha aktif bir biçimde desteklediği bir siyasal partinin birkaç veya bir yöneticisinin kararıyla bir il örgütünün görevden alınmasına ses çıkarmayan bir kişinin,

sendikasında daha ileri düzeyde bir demokrasinin yaşama geçirilmesini ciddi olarak istemesi ve bu doğrultuda mücadele etmesi olanaklı değildir. Sendika-içi demokrasi tepeden emirle değil, tabanın bu gereksinimi duymasıyla tabandan gelişir. Ancak, toplumsal ve siyasal yaşamın demokratikleştirilmesinden en büyük çıkarı olan ve bu sürece öncülük edecek güç, işçi sınıfıdır. Bu doğrultuda öncelikle adım atılması gereken yer ise sendikalardır.

Sendikalarda görülen bazı eksiklikler ve hatalar, taban ile tavan arasında bu konudaki uyumsuzluktan değil, taban ve tavanda aynı anda görülen eksiklik ve hatalardan kaynaklanmaktadır. Türkiye'de taban, çok büyük bir oranda, tavana yansıyabilmektedir. Bu kanallar büyük ölçüde açıktır.

Sendikacılık hareketiyle ilgili çalışmalarda ve açıklamalarda yaygın olarak görülen bir hata, eksiklikler ve yenilgiler karşısında yalnızca sendikacıların suçlanmasıdır. Bu tavır, sendika-içi demokrasinin bulunmadığı biçimindeki bir anlayışın da ifadesidir. Halbuki, işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin bir bütün olarak güçsüzlüğünden, yetersizliğinden ve hatalarından söz etmek daha doğrudur.

Soru 62: İşçi ve memur mücadeleleri ve eylemleri nasıl gelişti?

1961-1980 dönemi, Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin ülke çapında ve tüm işkollarını kapsayacak biçimde gerçekleştirdiği eylemlerle doludur.

1961 yılının en önemli eylemi, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin sendikal haklar için 31 Aralık günü İstanbul'da düzenlediği Saraçhane mitingiydi. TÜRK-İŞ 22.12.1962 günü Ankara'da bir komünizmi tel'in mitingi düzenledi. 24.8.1969 günü ise Ankara'da sosyal sigorta hakları için bir miting yapıldı. 20 yıllık bu dönemde TÜRK-İŞ'in önemli mitingleri bu kadardır. Saraçhane Mitinginin asıl düzenleyicisinin İstanbul İşçi Sendikaları Birliği olduğu düşünülürse, TÜRK-İŞ tarihinde İstanbul'da ilk mitingini 1 Mayıs 1993 günü Abidei Hürriyet Meydanı'nda yaptı.

1960'lı yılların başlarında çeşitli işyerlerinde sakal boykotları yapıldı. 1960'lı yıllarda İzmir ve Adana gibi illerde aracılara, kasaplara ve manavlara karşı et ve sebze boykotları düzenlendi (1962 yılında İzmir'de, 1964 yılında İzmir, İstanbul ve Adana'da, 1965 yılında Konya'da, 1967 yılında İskenderun'da, 1968 yılında Adana'da et boykotları, 1965 yılında İzmir'de sebze-meyve boykotu). Bu tüketici boykotları, günümüzde sendikal mücadelenin araçları olarak savunulan boykotlardan farklıydı.

Bu dönemin ilginç ve önemli eylemlerinden biri, Fukara Tahir olarak tanınan Tahir Öztürk'ün başkanlığındaki Yapı İşçileri Sendikası'nın örgütlediği 5000 dolayındaki inşaat işçisinin 3 Mayıs 1962 günü Meclis'e yaptığı yürüyüştür ("Açların Yürüyüşü"). Ayrıca, aynı sendikadan olan ve sendikacılık hareketi tarihinde önemli bir yere sahip bulunan İsmet Demir'in 1974 yılında İskenderun Demir Çelik Fabrikası inşaatında örgütlediği direniş de unutulmaması gereken eylemler arasındadır.

1962 yılında Beyoğlu, Üsküdar ve Eminönü mahalle bekçileri, Kuledibi'nden Taksim'e yürüdü.

1963 yılında Kavel işçilerinin 36 günlük direnişi, işverenin 1963 yılında ikramiye ödememe ve ücretleri düşürme kararına karşı, Türkiye Maden-İş Sendikası'nın ve işçilerin Anayasa'da yer alan grev hakkını kullanmalarıydı. Bu direniş, 274 sayılı Sendikalar Yasası ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi ve Grev Yasası'nın çıkmasını hızlandırdı.

1965 yılında Ereğli Kömür İşletmesi Kozlu Bölgesindeki işçiler büyük bir eylem başlattı. İki işçinin vurularak öldürüldüğü olaylar ancak büyük çabalar sonucu duruldu.

1966 Paşabahçe grevinin ise DİSK'in kurulmasında (genellikle abartılan) bir etkisi oldu.

Çorum Belediyesi'nde çalışan ve TÜRK-İŞ'e bağlı Genel-İş Sendikası'na üye işçiler işten çıkarılınca, 1966 yılı Temmuz Ağustos aylarında Çorum-Ankara-İstanbul yürüyüşünü gerçekleştirdi. Manisa Belediyesi'nde çalışan Genel-İş üyesi işçiler de 1967 yılı Temmuz ayında Manisa-Ankara yürüyüşünü yaptı.

1968 yılından başlayarak, üniversite öğrencilerinin boykot ve işgallerinden büyük ölçüde etkilenen fabrika işgalleri dönemi yaşandı. 1968-1969 yıllarında şu işyerleri işçilerce işgal edildi: Akiş Dokuma, Altınel Pres, Bell Kimya, Çelik Halat, Deniz Nakliyat, Alpagut Kömür İşletmesi, Derby Lastik, Diyarbakır Belediyesi, Emayetaş, Gabriyel Gavriyeloğlu Dokuma, Güven Boya ve Apre, Kavel Kablo, Krom Manyezit, Perşembe Fındık Tarım Satış Kooperatifi, Singer, Tekel Çamaltı Tuzlası, Executor Gemisi, Türk Demir Döküm, Yarımca Seramik, Şehzadebaşı Sineması ve Şişli'deki Ekmek Fabrikası. İşgallerin amacı, işyeri sorunlarının çözülmesi ve işyerinde sendikal hak ve özgürlüklerin önündeki engellerin kaldırılmasıydı. İşgallerin siyasal bir amacı yoktu. İşgallerin en ilginçlerinden biri de Alpagut Kömür İşletmesi'nde gerçekleşti. Çorum Özel İdare Müdürlüğü Alpagut Kömür İşletmesi'nde çalışan ve Çorum ve Havalisi Birleşik Maden İşçileri Sendikası üyesi olan 786 işçi, ücretlerini aylarca alamayınca 1969 yılı Haziran-Temmuz aylarında üretime ve yönetime el koyarak, satıştan elde ettikleri gelirle işçi alacaklarını ödediler. 29 Aralık 1969 günü gerçekleşen Gamak olaylarında Şerif Aygün vurularak öldürüldü. Grevlerde ise, mamul madde çıkışını ve hammadde girişini önlemek amacıyla yapılan müdahaleler sırasında olaylar yaşandı. Diğer bir soruda ele alınan 15-16 Haziran olayları bu hareketlenmenin zirvesiydi. 1970 yılı Kasım ayında Adana'da Bossa fabrikasındaki işgal eylemi ve çatışmanın ardından, 3-4 yıl süren bir sessizlik yaşandı.

1968-1970 işçi eylemlerinin bir bölümü DİSK'e bağlı sendikaların kararı veya desteğiyle gelişti. 15-16 Haziran 1970 olayları ise DİSK'in programladığı gösterilerden farklıydı. DİSK 1967-1971 döneminde önemli başka eylem yapmadı.

1960'lı yıllarda kamu çalışanları içinde öğretmenler özellikle faaldi. Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu tarafından 20 Şubat 1963 günü Ankara'da düzenlenen Büyük Eğitim Mitingi, 292 öğretmen derneğinin desteği ve 14 bin dolayında öğretmenin katılımıyla gerçekleştirildi. 15 Şubat 1969 günü TÖS'ün düzenlediği Büyük Eğitim Yürüyüşü ve 15-18 Aralık

1969 günleri TÖS ve İLK-SEN tarafından yapılan büyük öğretmen boykotu, bu dönemin önemli eylemlerindendir. Gencay Şayian ve Erkan Oyal'ın yaptığı bir araştırmaya göre, 1965-1971 döneminde memur sendikaları 37 kez protesto yürüyüşü düzenledi.

1970'li yıllarda astsubayların ve astsubay eşlerinin ve 1970'li yılların sonlarında da polislerin eylemleri oldu.

1974 ve sonrasında işçi eylemleri yeniden çoğaldı, çeşitlendi, zenginleşti, siyasallaştı.

1974 öncesinde kamu kesiminde direnişler seyrekti. Bu seyrek direnişlerin nedeni ise, bir taraftan ücretlerin ve toplu iş sözleşmesinden kaynaklanan diğer hakların verilmemesi, diğer taraftan iş kazalarıydı.

1974 ve sonrasında direnişlerin hem sayısı arttı, hem de daha önceki yıllarda görülmeyen yeni nedenlerle direnişler yapıldı.

Bu dönemdeki direnişler çeşitli biçimlerdeydi: Kasıtlı olarak hatalı iş çıkarma; makine ve teçhizata özen göstermeme, bozulmalarına ve kırılmalarına göz yumma; işi durdurarak oturma grevi yapma; işi durdurarak işyerini terketme ve gösteri ve yürüyüş yapma; işyeri işgali; grev döneminde hammadde girişi ile mamul madde çıkışını çeşitli biçimlerde engelleme; grev döneminde kendi isteğiyle veya yasal olarak çalışacak personelin çalışmasını engelleme; çeşitli biçimlerde iş yavaşlatma. Ayrıca yemeğe girmeme veya yemeği alıp yemeden çıkma biçiminde yemek boykotu; fazla çalışmaya kalmama; sakal bırakma; hastaymış gibi doktora çıkarak muayenede vakit geçirme veya istirahat alma gibi yollara da başvuruluyordu.

1970'li yılların ikinci yarısında kamu kesiminde sık sık görülen direnişlerin nedenleri şöyle özetlenebilir: Sendikal örgütlenme ve sendika değiştirme; toplu sözleşme yetki işlemlerinin uzaması; toplu sözleşme görüşmelerinin uzaması; toplu sözleşme zam farklarının zamanında ödenmemesi; toplu sözleşmenin uygulanmaması; ücretlerin ödenmemesi veya geç ödenmesi; yasal grev hakkının kullanılamaması; ücret azlığı; ek protokolle ücret zammı talebi; primlerin kesilmesi ve bazı ödemelerin azaltılması;

bazı kişilerin görevden alınması istemi; işletme içi görev değişiklikleri; yemeklerin kötülüğü; iş güvenliğinin olmaması.

Bu eylemlerin önemli bir bölümü istenilen amaca ulaştı. Ayrıca, bu eylemler, işyerlerinde sınıf bilincinin gelişmesine de katkıda bulundu. Ancak, 15-16 Haziran 1970 ve 16-19 Eylül 1976 eylemleri sonucunda işten atılmalar ve uygulanan kara listeler, çok sayıda öncü işçinin uzun süre işsiz kalmasına ve bunların bazılarının yılgınlığa kapılmasına neden oldu.

TÜRK-İŞ'in bu dönemde yürürlükteki yasalara göre yasadışı sayılan tek eylemi, 15 Haziran 1975 günü Halil Tunç tarafından elektriğin kesilmesiyle uygulanan ve sendikaların çeşitli biçimlerde katılarak desteklediği İzmir bölgesel genel greviydi.

1961-1980 döneminde grevlerin ve diğer eylemlerin büyük bir bölümü özel sektördeydi. Kamudaki önemli direnişler ise belediyelerde ve tarım satış kooperatifleri birliklerinde yaşandı. Belediyelerdeki yaygın grev ve direnişlerin nedeni, merkezi hükümetlerin belediyelere gerekli kaynağı vermemesi nedeniyle ücretlerin ve diğer alacakların zamanında ödenememesiydi. Tarım satış kooperatifleri birliklerindeki (Tariş, Antbirlik, Çukobirlik, v.b.) direnişlerin ve hatta çatışmaların nedeni ise hükümet değişikliklerinin ardından buralarda işçi çıkarımına ve yeni işçi alımına gidilmesiydi. Bazı sol örgütler bu direnişleri hükümetle ve devletle çatışma alanına dönüştürme gibi bilinçli bir politika da izliyordu. Ayrıca, 1970'li yılların ikinci yarısında İskenderun Demir Çelik ve Seydişehir Alüminyum gibi işyerlerinde de sendikalar arasında sert kavgalar yaşandı.

DİSK 1975 yılından itibaren ülkenin çeşitli bölgelerinde mitingler düzenledi. 6 Eylül 1975 günü İzmir'de ve 20 Eylül 1975 günü İstanbul'da Demokratik Hak ve Özgürlükler İçin Mücadele Mitingleri yapıldı. 1 Mayıs, 51 yıllık bir aradan sonra, 1976 yılında DİSK tarafından Taksim'de düzenlenen bir mitingle kutlandı. Bursa'da Maden-İş üyesi Muammer Çetinbaş'ın öldürülmesi üzerine, Maden-İş'in Bursa'da örgütlü olduğu 11 işyerinde iş durduruldu. Daha sonra da, 10 Temmuz 1976 günü DİSK tarafından Bursa'da bir miting düzenlendi..

DİSK Yönetimi, Devlet Güvenlik Mahkemeleri Yasası'nın çıkmasını önlemek amacıyla bir direniş örgütledi; ancak işçileri açıkça direnişe çağırmadı. DİSK, 16-19 Eylül 1976 günleri Genel Yas ilan etti ve üyeleri serbest bıraktı. Böylece, eylemin cezai sorumluluğundan kurtulmaya çalıştı. DİSK'in kararı şöyleydi:

"Bu iktidarın Anayasal ve demokratik yoldan düşürülmesine ve halktan yana bir iktidarın kurulmasına kadar tüm ülkede GENEL YAS ilanı,

"Anayasal ve demokratik haklarını, DİSK'in 'tabanın söz ve karar sahibi olma' temel ilkesi içinde kullanabilmesi açısından işçi üyelerimizin serbest bırakılması,

"Örgütümüzün bulunduğu merkezlerde her gün genellikle öğleden sonra DİSK tarafından sessiz matem yürüyüşleri veya mitingler düzenlenmesi,

"Bunun dışında DİSK tarafından düzenlenmeyen hiç bir yürüyüş, miting gibi gösteriye üyelerimizin katılmaması ve bozguncu unsurların içeriden veya dışarıdan gelecek tahriklerine olanak verilmemesi için üyelerimizin çok dikkatli ve titiz davranmaları kararlaştırılmıştır."

DGM direnişi 20 Eylül günü sona erdirildi. Oldukça çok sayıda işçi önderinin işten atılmasıyla sonuçlanan bu eylemler, Devlet Güvenlik Mahkemesi Yasası'nın çıkmasını engelledi.

DİSK 1977 yılında da 1 Mayıs'ı Taksim'de kutladı.

DİSK'in yeni yönetimi 1978 yılından başlayarak daha geniş bir siyasal yelpaze içindeki eylemlere katıldı. 1975-1977 döneminde "goşist" olarak veya başka biçimde suçlanan hareketlerle eylemlerde daha yakın bağlar kuruldu. 16 Mart 1978 günü İstanbul Üniversitesi'nde öğrencilere yapılan saldırıda 7 kişinin ölmesi üzerine, 20 Mart 1978 günü sabah 8 - 10 arasında iki saatlik iş durdurma eylemi yapıldı. 1978 yılında da 1 Mayıs Taksim'de kutlandı. Kahramanmaraş katliamını protesto etmek amacıyla 5 Ocak 1979 günü Faşizmi Lanetleme Eylemi adıyla 5 dakikalık saygı duruşu yapıldı. 26 Ocak 1980 günü İzmir'de, 9 Şubat 1980 günü Antalya'da, 23 Şubat 1980 günü Ordu'da ve 22 Mart 1980 günü de İzmit'te İşçi Kıyımına, Zamlara, Pahalılığa, Anti-Demokratik Baskı ve Uygulamalara, Faşist Saldırılara Karşı Demokrasi

Mitingleri yapıldı. 30 Nisan 1980 günü bazı işyerlerinde iş durduruldu. 1 Mayıs 1980 günü Mersin'de miting düzenlendi. Kemal Türkler'in 22 Temmuz 1980 günü öldürülmesinin ardından birçok işyerinde iş durduruldu. Yeni Çeltek Linyit İşletmesi'nin zarar ediyor gerekçesiyle kapatılmak istenmesi üzerine, Yeraltı Maden-İş üyesi işçiler ocağı işgal ettiler ve üretimi sürdürdüler. Bu eylemler, tarihimizdeki politik amaçlı genel eylemler olması açısından da önemlidir.

1977 yılında DİSK'e bağlı Maden-İş'in MESS'le ve Tekstil'in Tekstil İşverenleri Sendikası ile giriştiği mücadeleler, grevler biçiminde gelişti. 1980 yılında da, katılan işçi sayısı bakımından o zamana kadarki grev rekoru kırıldı.

Memurlar 1970'li yıllarda da çeşitli eylemler yaptılar. TÖB-DER, TÜM-DER ve TMMOB'nin bu dönemde çeşitli mitingleri, yürüyüşleri ve işyeri eylemleri oldu. 12 Mart sonrasında önemli ilk memur eylemi, 16 Şubat 1975 günü TÖB-DER tarafından 52 ilde gerçekleştirilen Grevli, Toplu Sözleşmeli Sendika Hakkı, Faşizmi, İşsizliği, Pahalılığı Protesto Mitingleri idi. 6 Aralık 1975 günü TÖB-DER, Memur Kıyımları ve Hayat Pahalılığını Protesto yürüyüşleri düzenledi. Aralarında TÖB-DER, TÜM-DER, TÜMÖD, TÜTED gibi memur derneklerinin de bulunduğu kuruluşlar, 13 Mart 1976 günü Ankara'da Tandoğan Meydanı'nda Faşist Baskı ve Memur Kıyımını Protesto Miting ve Yürüyüşünü gerçekleştirdi. TÖB-DER, TÜM-DER ve TÜTED, 22 Ocak 1977 günü Denizli ve Mersin'de, 29 Ocak 1977 günü Bursa ve Zonguldak'ta, 5 Şubat 1977 günü Ankara'da Ekonomik ve Demokratik Haklar Miting ve Yürüyüşlerini düzenledi. TÜM-DER, kaybolan iki üyesinin bulunmasını sağlamak amacıyla, 23 Temmuz 1977 günü bir yürüyüş ve miting düzenledi. Memurlar, özellikle DİSK tarafından düzenlenen genel eylemlere de, örgütleri aracılığıyla etkili bir biçimde katıldılar.

Çalışma Bakanlığı verilerine göre, 1963-1980 döneminde en fazla sayıda işçinin greve çıktığı ve grevde geçen işgününün en yüksek olduğu yıllar şöyleydi: 1970 (21.156 işçi, 221 bin işgünü); 1974 (25.546 işçi, 1 milyon 109 bin işgünü); 1977 (15.682

işçi, 1 milyon 397 bin işgünü); 1979 (21.011 işçi, 1 milyon 148 bin işgünü); 1980 (84.832 işçi, 1 milyon 303 bin işgünü). Ancak grev çıkan işçi ve grevde geçen işgünü konularında resmi rakamlar arasında büyük farklar vardır. Çalışma Bakanlığı'na göre 1980 yılında grevde geçen işgünü sayısı 1 milyon 303 bin iken, DPT'ye göre 7 milyon 709 bin, Maliye Bakanlığı'na göre 4 milyon 298 bin, DİE'ye göre ise 5 milyon 409 bindir. Resmi kaynaklardan daha güvenilir bir kaynak olan **TÜBA İş-İşçi ve Çalışma Bülteni**'ne göre ise, 1979 yılında 39.901 işçi greve çıktı ve grevde geçen işgünü 2,2 milyondu. 1980 yılında ise 84.432 işçi greve çıktı ve grevde 7,7 milyon işgünü geçti. 1980 yılında greve çıkan işçilerin 62,8 bini DİSK'e bağlı sendikalara, 18,7 bini TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalara üyeydi. 1980 yılında grevde geçen 7,7 milyon işgününün 6,4 milyonu DİSK'e bağlı sendikalara, 1,0 milyonu da TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalara üye işçilere aitti.

1980 yılında 24 Ocak istikrar programı sonrasında grevlerde büyük bir artış görüldü. 25 Ocak 1980 tarihinde yalnızca 6414 işçi grevdeydi. 27 Haziran 1980 tarihinde ise grevdeki işçi sayısı 57 bini aşmıştı. 1980 yılının ilk sekiz ayında 131 bin işçinin grevleri ertelendi. Bu dönemde yürürlükte bulunan mevzuata göre, erteleme süresi sonunda greve çıkma hakkı doğuyordu. 12 Eylül darbesi grevleri yasaklamasaydı, 1980 yılında greve çıkan işçi sayısı 200 bini bulacaktı. 5 Eylül 1980 tarihinde 53.644 işçi grevdeydi. Bu işçiler 15 Eylül günü işbaşı yaptılar.

Soru 63: 15-16 Haziran 1970 olayları nedir? Niçin önemlidir?

1968-1970 döneminde Türkiye'de işçi sınıfı mücadelesinde bir hareketlenme ve sertleşme yaşandı; yaygın işgal eylemleri oldu. Bu eylemleri yalnızca TİP, diğer sosyalist hareketler ve bir ölçüde de CHP destekliyordu. Bu gelişme, TÜRK-İŞ'i ve TBMM'de temsil edilen diğer tüm siyasal partileri rahatsız etti. TÜRK-İŞ'in de katkılarıyla, 274 sayılı Sendikalar Yasası'nı ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasası'nı değiştiren iki tasarı

hazırlandı. Amaç, DİSK'i ve bağlı sendikaları fiilen iş yapamaz duruma getirmek ve ortadan kaldırmaktı.

274 sayılı Sendikalar Yasası'nı değiştiren tasarı 11 Haziran 1970 günü Millet Meclisi'nde 3,5 saat süren bir görüşme sonucunda, TİP dışındaki tüm siyasal partilerin oylarıyla kabul edildi. Tasarıda öngörülen değişikliklerin en önemlisi, bir sendikanın ülke çapında faaliyet gösterebilmesi için işkolundaki sigortalıların en az üçte birini temsil etmesinin gerekli kılınmasıydı. Ayrıca, konfederasyonların da Türkiye'deki sendikalı işçilerin en az üçte birini temsil etmesi koşulu getiriliyordu. Tasarı, Cumhuriyet Senatosu'nda kabul edilip yasalaşmadan önce, DİSK, bir gösteri düzenledi. Barışçıl biçimde planlanan ve programlanan bu gösteri, İstanbul ve İzmit'te güvenlik güçlerinin müdahalesiyle çatışmalara dönüştü. Sıkıyönetim ilan edildi.

15-16 Haziran, çeşitli işkollarında ve illerdeki işçilerin ücret dışı haklar için ortaklaşa ilk eylemi olması açısından, Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi içinde özel bir yere sahiptir. 1968-1970 döneminde gelişen olaylar, tek tek işyerleriyle sınırlı kalmıştı. İlk kez 15-16 Haziran'da çeşitli işkolları ve illerdeki 100 bin dolayında işçi işyeri sorunlarını aşarak ortak bir eylem gerçekleştirdi.

15-16 Haziran'ın diğer bir özelliği, işçilerin, kendi destekledikleri partilerin tavrını reddederek, ortak sınıf tavrında birleşmeleriydi.

15-16 Haziran olaylarına Dev-Genç'liler ve TİP'liler de katıldı. Ancak 15-16 Haziran olayları bu siyasal hareketlerin öncülüğünde veya programlarına göre gelişmedi. Kendi çizgisini izledi. 15-16 Haziran olayları bir komünist ayaklanması değildi. İşçilerin, DİSK'in çağrısı üzerine başlattığı barışçıl gösterilerinin, yapılan müdahalelere bağlı olarak, sertleşmesiydi.

15-16 Haziran yenilgiye uğradı; 274 sayılı Sendikalar Yasası, 29 Temmuz 1970 günü kabul edilen 1317 sayılı Yasayla istenilen biçimde değiştirildi. Ancak bu yenilgi, 15-16 Haziran'ın Tür-

kiye işçi sınıfı tarihinde Paris Komünü gibi bir yer tutmasını engellemez.

DİSK, olayların çatışmaya dönüşmesi karşısında, barışçıl gösteri tavrını sürdürdü. DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler'in 16 Haziran 1970 günü radyodan okunan mesajı şöyleydi:

> **"İşçi kardeşlerim, işçi sınıfının bilinçli temsilcileri, sizlere sesleniyorum. Beni iyi dinleyiniz. Anayasal haklarınız için direndiniz, direniyorsunuz. Anayasamız her türlü toplantı ve yürüyüşlerin silahsız ve saldırısız olacağını emreder. Bizler Anayasaya sımsıkı bağlı işçiler olduğumuzdan, hiç bir hareketimiz Anayasaya aykırı olamaz. Ne var ki, bizim aramızda çeşitli maksatlar güden kişiler, çeşitli kılıklara bürünerek girebilirler. Hatta, kötüsü, gözbebeğimiz şerefli Türk Ordusunun bir mensubuna kötü maksatla taş atabilir, tahrikler yapabilirler. DİSK Genel Başkanı olarak sizi uyarıyorum."**

15-16 Haziran olayları sonrasında 5090 işçi işten atıldı ve kara listeye alındı. Bu da, 1961 sonrasında ve özellikle 1968-1970 döneminde işyerlerinde yetişen öncü işçilerin önemli bir bölümünün mücadele dışına çıkarılması demekti. Bu işçilerin büyük bir bölümü yıllarca iş bulamadı. Bu darbe, 12 Mart'a karşı işçi sınıfından bir tepkinin gelememesinin önemli nedenlerinden biridir. Ayrıca, 15-16 Haziran 1970 olayları sonrasında, son üç yılın işçi hareketlerinin merkezi olan Marmara bölgesinde işçi sınıfı tümüyle sessizleşti. İşçi sınıfının bu geçici yenilgisi ise, özellikle gençler arasında işçi sınıfının tarihsel misyonuna karşı duyulan güveni sarstı, ortaya çıkan umutsuzluk, fokocu, şehir gerillacı ve öncü savaşçı siyasal eğilimleri güçlendirdi.

15-16 Haziran olaylarının önleyemediği yasa değişiklikleri, TİP'in başvurusu üzerine, Anayasa Mahkemesi'nin 19.10.1972 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 9.2.1972 tarihli kararıyla iptal edildi. Ayrıca, bu tarihte sendika üyeliğinde noter koşulu aranmadığından, DİSK'e bağlı sendikalar üye sayılarını artmış göstererek yasa değişikliğinden olumsuz biçimde etkilenmekten kurtuldular.

Soru 64: İşçilerin ücretleri nasıldı?

1963 yılında 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasası'nın kabul edilmesinin ardından toplu iş sözleşmeleri yaygınlaştı. Bu durum, gerçek işçi ücretlerinde önemli artışlar sağladı. DPT verilerine göre, gerçek ücretler 1971 yılına kadar hemen hemen sürekli olarak arttı. 1972 yılında küçük bir gerileme görüldü. Daha sonra yeniden yükselişe geçerek, 1977 yılında zirveye çıktı. 1977 yılındaki net gerçek ücret düzeyi, 1963 yılındakinin 1,6 katıydı. Daha sonra ise bir düşüş yaşandı. Ancak 1980 yılındaki ücretler, 1963 yılındakinin yüzde 18 üzerindeydi.

Gerçek asgari ücret de 1963-1967 döneminde arttı, 1968 yılında küçük bir gerilemeden sonra, 1969 yılında yüzde 32 oranında bir artış yaşadı. 1971 yılında önemlice bir gerilemenin ardından 1979 yılına kadar çeşitli oynamalarla yükselişini sürdürdü. Ancak 1980 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık yarı yarıya düştü.

Bir bütün olarak bakıldığında, 1961-1980 döneminde Türkiye'de gerçek ücretler, kişi başına milli gelir artışına koşut bir artış gerçekleştirdi. Bazı yıllardaki gerçek ücret artışları daha da yüksek oldu. Ayrıca, toplu iş sözleşmeleri aracılığıyla çeşitli yan ödemelerin ödenmesi sağlandı. Bu dönemde toplu pazarlık düzeni yerleşti. 20 Temmuz 1978 tarihinde Başbakan Bülent Ecevit ile TÜRK-İŞ Genel Başkanı Halil Tunç arasında imzalanan Toplumsal Anlaşma ise ilişkilere yeni bir boyut getirdi.

Soru 65: Yurtdışına çalışmaya gidenlerin Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi üzerinde nasıl bir etkisi oldu?

1960'lı yılların önemli özelliklerinden biri, Avrupa ülkelerinde yaşanan ekonomik canlılık ve büyüme koşullarında işgücü açığının ortaya çıkması ve bu açığın bir bölümünün Türkiye'den karşılanmasıydı. 1961-1973 döneminde yasal yollardan 1 milyona yakın kişi Avrupa'ya çalışmaya gitti. Bu gidenlerin bir bölümü iş-

çi ve memur, bir bölümü küçük üretici veya topraksız ve az topraklı köylü ve esnaftı. Avrupa'ya gidiş, Türkiye'deki mülksüzleşme sürecini yavaşlattı. Avrupa'ya çalışmaya gidenler, Avrupalılara göre daha düşük ücretler alsalar bile, çok kötü yaşama koşullarını kabullenip para biriktirdiler ve ailelerine önemli miktarda para gönderdiler. 1980'li yıllara kadar Avrupa'da kalma beklentisi fazla yoktu. Avrupalılar da Türkiye'den gelenlere "konuk işçi" gözüyle bakıyorlardı. Avrupa'ya çalışmaya gidenlerin çok büyük bir bölümünün Türkiye'de sendikal deneyimi olmamıştı. Bu nedenle, ilk başlarda sendikal mücadelenin dışında kaldılar. Ancak zaman içinde, dayanacak bir güç olarak sendikaya, bulundukları ülkenin yurttaşı işçilerden daha fazla gereksinim duymaya başladılar. Avrupa ülkelerinde yabancılar ve özellikle Türkler arasında sendikalaşma oranı, yerlilerinkini aştı. Ancak, Avrupa ülkelerinde işçilik yapanlarla Türkiye'deki işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi arasında bir güçbirliği veya dayanışma gelişmedi. TÜRK-İŞ ile çeşitli ülkelerin sendikal merkezleri arasında kurulan bağlar çok sınırlı kaldı. Avrupa'da edinilen sendikal deneyimlerin Türkiye'ye aktarılması da sözkonusu olmadı. Bu anlamda, Avrupa'ya çalışmaya gidenlerin Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi üzerindeki etkisi, ülkemizde mülksüzleşmenin geciktirilmesi ile sınırlı kaldı.

VII. 1980 - 1998 DÖNEMİ

Soru 66: Ülkedeki genel siyasal, toplumsal ve ekonomik durum nasıldı?

1980-1998 dönemi 24 Ocak 1980 istikrar programıyla başladı. Uluslararası tekelci sermayenin beyni ve sözcüsü konumundaki IMF ve Dünya Bankası'nın dayatmalarıyla gündeme gelen bu program, ancak 12 Eylül 1980 darbesiyle tam olarak uygulamaya konabildi. 1977-1980 döneminde tabana yayılmış, kontroldan çıkarılmış ve kitleselleştirilmiş siyasal şiddetten ve cinayetlerden bunaltılmış insanların çok büyük bir bölümü, 12 Eylül darbesinin gerçekte neye hizmet ettiğini kavrayamadan, darbeyi destekledi. 1980-1983 dönemi, Türkiye tarihinin, insan hakları, demokrasi, temel haklar ve işçi hak ve özgürlükleri açısından en karanlık yıllarıdır. Bu dönemi en iyi özetleyen kişilerden biri, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Başkanı Halit Narin'dir. Halit Narin, "20 yıl işçiler güldü, biz ağladık; şimdi gülme sırası bizde," dedi.

1984-1991 döneminde ülkeyi yöneten ANAP, Türkiye'yi, uluslararası tekelci sermayenin denetiminde ve çıkarları doğrultusunda biçimlenen küreselleşmeye tam olarak eklemlemek için gereken tüm çabayı gösterdi. Emekçi sınıf ve tabakalar, hızlı bir enflasyonla yoksullaştırıldı. Gerçek ücretler düşürüldü. Mülksüzleşme hızlandırıldı. Bireysel çözüm arayışları, "köşe dönmecilik" teşvik edildi. Toplumsal yaşamın her alanını etkileyen kapsamlı bir özelleştirme amaçlandı.

1980-1990 döneminde, devlet, Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığına ve bütünlüğüne karşı ana tehdit olarak gördüğü Sovyetler Birliği'ne ve onun ülke içindeki uzantıları olarak değerlendirdiği

sosyalist-komünist hareketlere karşı, şeriatçıları ve ırkçıları kullandı ve destekledi. Hükümetler ise, bu kesimlerin oylarını alabilmek amacıyla, önemli tavizler verdi, yürürlükteki yasaları uygulamadı (örneğin, Anayasa'nın 174. Maddesinde özel koruma altına alınmış olan Devrim Yasaları), devlet olanaklarını bu kesimlere aktardı. Emperyalizm ve özellikle ABD ise, Sovyetler Birliği'ni İslamcı ülkelerle kuşatma politikasının ("Yeşil Kuşak") parçası olarak, Türkiye'deki şeriatçı güçlere destek verdi.

Sovyetler Birliği ile Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde 1989 yılında başlayan ve 1990-1991 yıllarında tamamlanan siyasal değişimle birlikte, Türkiye'nin konumunda önemli ve köklü dönüşümler yaşandı. ABD ve Avrupa, en yumuşak ifadeyle, Türkiye'nin üniter devlet yapısının korunması konusunda duyarlılık göstermemeye başladı. Daha açık bir ifadeyle, ulusötesi sermaye, yeni küresel köy olan dünyada, azgelişmiş ülkelerde ulusal devletleri bölme ve zayıflatma çabalarını yoğunlaştırdı. Bu gelişim 3-4 yıllık bir süreç içinde, Türkiye'de devletin temel politikalarında ve toplumsal saflaşmalarda önemli değişikliklere yol açtı. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, varlığına ve bütünlüğüne yönelik ana tehdit olarak, şeriatçılığı, bazı ülkelerce desteklenen ve şeriatçılarla işbirliği içindeki Kürtçülüğü ve ABD ile bağlantılı ve uyuşturucu-silah kaçakçılığı işine batmış ve devlet içinde önemli mevzilere sızmış çeteleri görmeye başladı. Türkiye, bir İran-Yugoslavya-Kolombiya olma tehdidiyle karşı karşıya kaldı. Bu dönemde işçi sınıfının ulusal ve sınıfsal çıkarları büyük ölçüde çakıştı, aynılaştı. Özellikle Uğur Mumcu ve Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis suikastlarından sonra, 1994-1995 yıllarından itibaren, ulusal devletin bütünlüğünü ve bağımsızlığını, laik ve demokratik sosyal hukuk devletini savunan güçler arasındaki işbirliği ve güçbirliği gelişmeye başladı. Refahyol Hükümeti döneminde ise devlet - hükümet çelişkisi had safhaya çıktı, Refahyol Hükümeti, ulusalcı laik güçlerin çok başarılı ve akıllı bir operasyonuyla istifa etmek zorunda bırakıldı. İşçi sınıfı hareketi bu yıllarda tarihinin en kitlesel eylemlerini ve grevlerini yaptı.

1980-1998 döneminde endüstrileşmede ithal ikameci politikalardan, ihracata dönük politikalara geçildi. Bu da Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal yapısında yeni yapılanmaları gündeme getirdi. Ayrıca, kamu açıkları büyütüldü ve büyütülen iç ve dış borçlar aracılığıyla hükümetlerin uluslararası ve yerli sermayeye bağımlılığı artırıldı. Hükümetlerin asli görevi, borç anapara ve faizlerini zamanında ödeyebilmek olarak algılanmaya başlandı. 5 Nisan 1994 istikrar programıyla, bu işleyişin yükü emekçi sınıf ve tabakaların sırtına yıkıldı. Kamu kesiminde israf, yolsuzluk, rüşvet arttı. Turgut Özal'ın, "benim memurum işini bilir" mantığı yayıldı. Türkiye mafyası ve çeteleri, dünya uyuşturucu trafiğinde önemli bir rol oynamaya başladı. Uyuşturucu üretimi ve ticaretiyle elde edilen büyük gelirler, ekonominin diğer sektörlerinde yatırıma yöneldi. Ayrıca, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde (Kahramanmaraş, Gaziantep, Çankırı, Manisa, Çorum, v.b.) ve Trakya'da, önemli bir bölümü ihracata dönük, hızlı bir endüstrileşme gerçekleşti. Türkiye'deki yabancı sermaye yatırımları da arttı. Avrupa Birliği ile 1.1.1996 tarihinde başlayan gümrük birliği, bu bütünleşme sürecini daha da hızlandırdı.

Ekonomik politikalar açısından belirli kesintiler dışında bir bütünlük oluşturan 1980-1998 döneminde zaman zaman farklı toplumsal politikalar uygulandı ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel politikalarında 1946'dan sonra ilk kez köklü bir değişim yaşandı. Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi, dünyada ve Türkiye'de yaşanan bu önemli ekonomik, politik ve toplumsal değişim koşullarında, varolabilmek ve güçlenebilmek için, önemli anlayış ve yapı değişiklikleri yaşadı ve yaşıyor.

Soru 67: İşçi sınıfının nesnel durumu neydi?

1980-1998 dönemi Türkiye işçi sınıfı tarihinde en kapsamlı mülksüzleşmenin ve en hızlı işçileşmenin yaşandığı yıllardır. Bu süreç özellikle 1990 sonrasında hızlandı. Mülksüzleşen insanların büyük bir bölümü yavaş bir süreç içinde işçileşinceye kadar geçici işlerde kendi hesabına veya ücretli olarak çalıştı. İşsizlik

yaygınlaştı. 1980 öncesinde uluslararası düzeyde ve ülke içindeki siyasal kaygılarla ve hükümetlerin elindeki ekonomik olanaklar sayesinde geciktirilmiş bulunan mülksüzleşme süreci, yeni ekonomik, toplumsal ve siyasal koşullarda hızlı bir mülksüzleşmeye dönüştürüldü. Ancak bu gelişme, nüfus sayımlarına ve nüfus sayımları temel alarak hazırlanan hanehalkı işgücü anketi sonuçlarına yeterince yansımadı.

1987 yılında DİE tarafından düzenlenen Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi'ne göre, işyerlerinde ücretli statüde çalışan 7,5 milyon kişi vardı. Bu insanların 5,9 milyonunun tek geliri aldıkları ücretti. 1,6 milyon ücretli ise, ücret gelirinin yanı sıra başka gelirler de elde ediyordu. Bu kişiler ya tam anlamıyla mülksüzleşmemiş üreticilerdi; ya da ücretleri yetmediği için isportacılık, v.b. işler yapıyorlardı. Diğer taraftan, 970 bin kişi de, gerçek konumu itibariyle ücretli olmamakla birlikte, ara sıra ücretli olarak çalışıp ücret geliri elde ediyordu. Bu verilere dayanarak, 1980-1998 döneminde mülksüzleşme düzeyinin oldukça gelişmiş olduğu söylenebilir.

Türkiye'de 1980 yılında 6,2 milyon ücretli vardı. Ücretlilerin sayısı 1990 yılında 9,0 milyona yükseldi. Günümüzde bu sayı daha yüksektir. Ayrıca, sayıları artan işsizler, bir bölümü ücretli olarak çalışan emekliler, yayılan çocuk emeği ve hızla yaygınlaştırılan eve-iş-verme sistemi içinde çalışanlar da katılırsa, bu sayı daha da yükselecektir. Böylece, ücretlilerin gelir getirici bir işte çalışanlara oranı 1980 yılında yüzde 33,4 iken, 1990 yılında yüzde 38,5'e yükseldi. Bugün bu oran yüzde 50'ye yakındır.

1980 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre, hanehalkı reislerinin yüzde 42,1'i ücretliydi. Bu oran 1990 yılında yüzde 46,6'ya yükselmişti.

1990 nüfus sayımı sonuçlarına göre, gelir getirici bir işte çalışan 9 milyon ücretlinin 3,1 milyonu toplumsal ve kişisel hizmetlerde, 2,2 milyonu imalat sanayiinde, 1,1 milyonu da inşaat sektöründe çalışıyordu.

1990 yılında en fazla sayıda ücretlinin bulunduğu il, İstanbul'du (1,9 milyon). Türkiye'deki ücretlilerin tümünün yüzde 21'i

İstanbul'daydı. İstanbul'da gelir getirici bir işte çalışanların yüzde 74'ü ücretliydi. Ankara'da 758 bin ücretli, İzmir'de 657 bin ücretli çalışıyordu. Ankara ilinde gelir getirici bir işte çalışanların yüzde 69'u ücretliydi. Bu oran İzmir ilinde yüzde 61'di. İşçi sayısının 100 binin üstünde bulunduğu diğer iller de şunlardı: Bursa (337 bin), Antalya (210 bin), Konya (206 bin), Kocaeli (199 bin), İçel (198 bin), Manisa (190 bin), Aydın (177 bin), Gaziantep (159 bin), Zonguldak (154 bin), Balıkesir (148 bin), Kayseri (143 bin), Hatay (140 bin), Denizli (122 bin), Samsun (121 bin), Eskişehir (117 bin), Tekirdağ (107 bin), Diyarbakır (107 bin), Muğla (101 bin). Ücretlilerin gelir getirici bir işte çalışanlara oranının yüzde 40 ve üstünde olduğu iller de şöyleydi: Kocaeli (yüzde 57), Bursa (yüzde 51), Eskişehir (yüzde 49), Tekirdağ (yüzde 45), Adana (yüzde 44), Aydın (yüzde 44), Gaziantep (yüzde 42), Kayseri (yüzde 42), Kırıkkale (yüzde 41) ve Kırklareli (yüzde 40). Son yıllardaki gelişmeler gözönüne alındığında, Gaziantep, Kahramanmaraş, Çorum, Çankırı, Manisa, Denizli ve Trakya'nın bütününde hızlı bir işçileşmeden söz edilebilir.

Türkiye'de işçilerin önemli bir bölümü küçük işyerlerinde çalışmaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilerine göre, 1997 yılı Temmuz ayında Türkiye'de 545 bin işyerinde 4,2 milyon işçi çalışıyordu. 1-9 işçinin çalıştığı 482 bin işyerinde 1 milyon 142 bin vardı. 10-24 işçinin çalıştığı 38 bin işyerinde 561 bin işçi çalışıyordu. 25-49 işçinin çalıştığı 13 bin işyerinde 444 bin işçi istihdam ediliyordu. 50-99 işçinin çalıştığı 6487 işyerinde 448 bin işçi vardı. 100-249 işçinin çalıştığı 3859 işyerinde 588 bin işçi çalışıyordu. 250-499 işçinin çalıştığı 1168 işyerinde 396 bin işçi istihdam ediliyordu. 500-999 işçinin çalıştığı 440 işyerinde 293 bin işçi vardı. 184 işyerinde 1000-4999 arası işçi çalışıyordu ve bunların toplamı 284 bindi. 6 işyerinde ise 5000 ve daha fazla sayıda işçi birarada bulunuyordu ve bunların toplamı da 58 bindi. Bakanlık verilerine göre, bu işçilerin 919 bini kamu sektöründe, 3 milyon 296 bini de özel sektörde istihdam ediliyordu.

Sosyal Sigortalar Kurumu'na göre 1996 yılında 759 bin işyerinde 4 milyon 624 bin sigortalı çalışıyordu. Bazı şirketlerin veya kuruluşların aynı il içinde veya çeşitli illerdeki işyerleri de ayrı ayrı sayıldığından, bu veriler şirketleri değil, fiilen işyerlerini göstermektedir. Sigortalıların 349 bini 1 kişilik işyerlerinde, 1 milyon 307 bini 2-9 kişilik işyerlerinde (352 bin işyeri), 526 bini 10-24 kişilik işyerlerinde (34 bin işyeri), 487 bini 25-49 kişilik işyerlerinde (14 bin işyeri), 449 bini 50-99 kişilik işyerlerinde (6 bin işyeri), 586 bini 100-249 kişilik işyerlerinde (3815 işyeri), 370 bini 250-499 kişilik işyerlerinde (1057 işyeri), 294 bini 500-999 kişilik işyerlerinde (406 işyeri) ve 257 bini de 1000 ve daha fazla sayıda işçinin çalıştığı işyerlerinde (154 işyeri) istihdam ediliyordu. Bu veriler, çalıştırdıkları kişiler için bildirge veren işyerlerini kapsamaktadır. Ayrıca, çalıştırdıkları işçilerin bir bölümü için bildirimde bulunup ayrıca kaçak işçi çalıştıran işyerleri de küçümsenmeyecek kadar çoktur.

Türkiye'de kaçak çalışan ve bu nedenle İş Yasası'nın ve sendikalaşma, toplu pazarlık ve grev haklarının kapsamı dışında kalan işçi sayısının 4,5 milyon dolayında olduğu tahmin edilmektedir.

1990 nüfus sayımı sonuçlarına göre, gelir getirici bir işte çalışan 9 milyon ücretlinin yalnızca yüzde 4,8'i okuma yazma bilmiyordu; yüzde 1,9'luk bölümü ise okuma yazma bilmesine karşın herhangi bir okuldan mezun değildi. Halbuki 1970 yılında bu oranlar, sırasıyla, yüzde 18,6 ve yüzde 10,2 idi. 1990 yılında ücretlilerin yüzde 53'ü ilkokul, yüzde 11'i ortaokul ve dengi okul, yüzde 18'i lise ve dengi okul ve yüzde 12'si de üniversite ve yüksek okul mezunuydu. Eğitimin bir sınıf değiştirme aracı olmaktan çıkmasıyla birlikte, işçi sınıfının genel eğitim düzeyinde daha da hızlı bir yükseliş yaşanmaya başlandı. Ayrıca, yaygınlaşan televizyon, çeşitli bilgileri belirli kişilerin tekelinden çıkardı.

1990 nüfus sayımı sonuçlarına göre, Türkiye'deki ücretlilerin yüzde 16,6'sı kadındı. Çocuk emeği ise, hızla gerçekleşen mülksüzleşme ve artan işsizliğe bağlı olarak, özellikle küçük işyerlerinde yaygınlaşıyordu.

1994 yılında 1 milyon 412 bin memur vardı. Memurların 484 bini kadındı. Aynı yıl, 250 bin sözleşmeli personel istihdam ediliyordu. Sözleşmeli personelin de 85 bini kadındı.

Uluslararası ve ülke içindeki gelişmeler gözönüne alındığında, önümüzdeki yıllarda mülksüzleşme ve işçileşme süreçleri hızlanarak devam edeceğe benzemektedir.

Özellikle 1990 yılından sonra daha da hızlanan mülksüzleşme sürecine bağlı olarak işsiz sayısında önemli artışlar yaşandı. Ancak bu artış resmi verilere yansımadı. Örneğin, DİE anketlerine göre 1994 yılı Nisan ayında 1 milyon 864 bin işsiz varken, 1996 yılı Ekim ayında bu sayı 1 milyon 335 bine inmişti. DPT verilerinde de işsizlerin sayısında bir azalma olduğu ileri sürülüyordu. İşsizlerin önemli bir bölümü kısa bir süre önce kendisinin sahip olduğu üretim araçlarıyla üretim yapan köylülerdi. Aile-içi dayanışmanın zayıflamış olmasına karşın sürmesi, işsizliğin toplumsal çöküşe yol açmasını büyük ölçüde önledi. Ancak, özellikle bu kesimlerde örgütlü mücadele geleneğinin bulunmamasına bağlı olarak, toplumun bu tabakalarında çürüme eğilimleri güçlendi ve şeriatçı, ayrılıkçı milliyetçi veya silahlı eylemi temel alan siyasal hareketler etkili olabildi.

Bu yıllarda kısmi zamanlı (part-time) çalışma ve eve-iş-verme sistemlerinde de hızlı bir yaygınlaşma gerçekleşti.

Soru 68: Kapitalizmin altın çağının sona ermiş olması ve yeni uluslararası işbölümü, işçi-işveren ilişkilerini nasıl etkiledi?

Kapitalizmin altın çağı 1970'li yılların başlarında bitti. Kapitalizm, ekonomik büyümenin kural, bunalımların istisna olduğu altın çağından, bunalımlar çağına geçti. Bugün artık ekonomik bunalım kural oldu; rekabet daha da arttı; ekonomik büyüme zorlaştı. 1970'li yıllardan başlayan yeni dönemi, kapitalizmin altın çağından ayıran temel özellikler şöyle özetlenebilir:

(A) Ekonomik bunalım, büyük kamu kesimi açıkları, yükse-

len iç ve dış borçlar ve artan rekabet (Türkiye açısından ise son dönemde ayrıca Avrupa Birliği ile gümrük birliği);

(B) Yüksek oranlı ve yapısal işsizlik;

(C) Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Sovyetler Birliği ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki sistemin çöküşü ve iktidardaki komünist partilerinin çoğunun demokratik sosyalist partilere dönüşmesi ve sermayenin "komünizm" korkusunun kalmaması;

(D) Uluslararası tekelci sermayenin dünyada artan hakimiyeti (küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni), emek-yoğun üretimi azgelişmiş ülkelere aktaran yeni uluslararası işbölümü ve azgelişmiş ülkelerde ihracata yönelik sanayileşme;

(E) Sermayenin çıkarları doğrultusunda kullanılan yeni teknolojiler ile üretim yöntemleri ve örgütlenmesi.

Bu gelişmelere bağlı olarak, üç grupta ciddi sorunlarla karşılaşılmaktadır:

(A) İşverenler önce, "devleti küçültme" propagandasıyla sosyal devlet anlayış ve uygulamalarını reddettiler. Uluslararası tekelci sermaye, azgelişmiş ülkelerdeki hakimiyetini sınırlayabilecek bir güç olan ulusal devletleri de zayıflatacak bir strateji izlemeye başladı. Etnik ve mezhepsel farklılıklar kullanılarak iç ve bölgesel savaşlar körüklendi. Bunlara karşılık, Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi, insan haklarına saygılı, demokratik ve laik sosyal hukuk devletinin güçlü olması gerektiğini daha da vurgulamaya başladı. Kamu kesimi işçileri ise, kamu kurum ve kuruluşlarının verimli bir biçimde çalıştırılmasını, üretimin artırılmasını savunmaya başladılar. Ulusötesi sermayenin veya emperyalizmin azgelişmiş ülkelerde ulusal devletleri zayıflatmaya ve parçalamaya çalıştığı günümüzde, hükümetle devletin özenle birbirinden ayırılması daha da önem kazandı.

(B) Sermayedar sınıf, bunun yanı sıra, sendikaların meşruluğunu sorgulamayı gündeme getirdi ve sendikaları zayıflatmaya ve yoketmeye ve sendikal hak ve özgürlükleri kısıtlamaya yönelik sürekli ve sistemli bir saldırı başlattı.

(C) İşverenler ve onların siyasal alandaki sözcüleri, özellikle 1990'lı yıllarda, işçileri koruyucu mevzuatın etkisiz kılınması için

büyük bir çaba göstermeye başladılar. Sermayedar sınıf, kaçak işçilik, "sahte" kendi hesabına çalışma, standart-dışı (veya atipik) istihdam biçimleri ve "esneklik" aracılığıyla, işçilerin, yasal koruma ve toplu iş sözleşmelerinin kapsamı dışına çıkarılmalarını sağlamaya; sendikalaşma, toplu pazarlık ve grev haklarından yararlanmalarını engellemeye önem verdi.

Özetle; kapitalizm, 2. Dünya Savaşı sonrasının "ehlileş(tiril)miş" veya "sosyal" kapitalizminden, 19. yüzyılın vahşi kapitalizmine geri dönmektedir. İşçi sınıfının, iş güvencesi, sosyal güvenlik, sosyal devlet, kamu kesiminde istihdam, işçiyi koruyucu mevzuat ve sendikal hak ve özgürlükler alanında yüzyıllık mücadeleyle elde edilmiş kazanımları, vahşileşen kapitalizm tarafından yok edilmek istenmektedir.

Sermayenin saldırısı Türkiye'de de yaşandı.

24 Ocak 1980 istikrar programı, 12 Eylül 1980 askeri darbesi, 1983 sonrasında sivil hükümetler döneminde uygulanan işçi ve sendika karşıtı politikalar, 5 Nisan 1994 istikrar programı hep bu saldırının unsurlarıdır.

Türkiye'de de (a) sosyal devlete, (b) sendikalara ve (c) temel işçi hak ve özgürlüklerine yönelik bir saldırı yaşandı ve yaşanıyor.

Anayasada Türkiye Cumhuriyeti'nin bir sosyal devlet olduğu belirtilmektedir. Sosyal devlet, "kerim devlet" veya "baba devlet" diye ifade edilen anlayışa benzemektedir. Vatandaş vergi verir, askere gider, ülkesi ve devleti için fedakarlıkta bulunur. Bunun karşılığında, kendisinin sıkıntılı döneminde de ona devlet sahip çıkar. Kişi, beşikten mezara kadar devletin güvencesi altındadır. İşsizse, devlet ona iş bulmak veya işsizlik sigortası yardımı yapmakla yükümlüdür. Eğitim, sağlık, toplu taşımacılık, insan hakları, işçi hakları, sendikal hak ve özgürlükler gibi konularda devlet tarafsız olmamalı, işçinin, memurun, yoksulun yanında yer almalıdır.

Devletin görevi yalnızca güvenlik, yargı ve büyük altyapı yatırımları alanları ile sınırlı değildir. Devletin, eğitim, sağlık ve diğer sosyal konularda görevleri vardır. Devletin, ülkenin güçlen-

mesini ve istihdam artışını sağlayacak büyük yatırımları yapma görevi vardır. Devletin, insanların temel tüketim mallarını güvenle ve ucuz almalarını sağlamak amacıyla fabrikalar kurmak, satış yapmak görevi vardır. Devletin, kârından ve kendi çıkarından başka birşey düşünmeyenlerin halkı istismar etmesini önleyecek düzenlemeleri ve müdahaleleri yapma görevi vardır. Devletin, insan hakları, işçi hakları ve sendikal hak ve özgürlükler konusunda temel düzenlemeleri yapma ve temel güvenceleri sağlama görevi vardır.

Türkiye'de Avrupa'nın birçok ülkesindeki biçimiyle bir sosyal devlet hiçbir zaman olmadı. Ancak, kamu kurum ve kuruluşları yoluyla birçok hakkın yaygınlık kazanması, sosyal devletin hayata geçirildiği bir alandır. Ayrıca, tüm eksik ve hatalarına karşın, güçlü bir SSK'nın ortaya çıkması da sosyal devlet anlayışı doğrultusunda önemli bir çabadır.

1980'li yıllarda özelleştirme, taşeronlaştırma, devletin sosyal görevlerini ihmal etmesi ve benzeri tavırlar, rasgele olaylar değil, sosyal devleti yoketmeye yönelik sürekli ve sistemli saldırının unsurlarıdır.

Bu dönemde sendikaların zayıflatılması ve özellikle kaçak işçiliğin hızla ve sistemli bir biçimde yaygınlaştırılması da, sermayenin çıkarları doğrultusunda ve denetimindeki küreselleşme çerçevesinde sürdürülen planlı-programlı saldırının parçalarıdır.

Soru 69: İşçi ve memur haklarını düzenleyen mevzuat nasıl gelişti?

12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi için hak kayıpları dönemi başladı. Darbeyle birlikte, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve siyasal partiler feshedilerek, zaten sınırlı bir biçimde uygulanabilen demokrasi ortadan kaldırıldı. Milli Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlar Anayasa'nın üstünde kabul edildi. Toplu pazarlık düzeni ortadan kaldırıldı. Tüm grevler yasaklandı. DİSK ve bağlı sendikaların, HAK-İŞ ve bağlı sendikaların ve MİSK ve bağlı sendikaların faaliyetleri durduruldu.

TÜRK-İŞ'e bağlı bazı sendikaların faaliyetleri durduruldu. Tüm sendikal faaliyetler izne bağlandı; yönetim kurulu toplantıları bile ancak polislerin katılımıyla gerçekleştirilebildi. Sendikaları kamuoyu gözünde itibarsız kılmaya yönelik sistemli bir kampanya sürdürüldü. 12 Eylül'e kadar örgütsüz kalmış işyerlerinde yeni sendikal örgütlenme ve toplu iş sözleşmesi bağıtlama olanağı ortadan kaldırıldı. Binlerce sendikacı, işyeri sendika temsilcisi ve baştemsilcisi ve üyesi gözaltına alındı, işkenceden geçirildi, tutuklandı. Binlerce işçi ve memur, 1402 sayılı Sıkıyönetim Yasası'nın tanıdığı yetkiler kullanılarak işten atıldı veya sürgüne gönderildi.

Bu dönemde çıkarılan bazı yasalarla haklar iyice kısıtlandı.

1982 Anayasası, 2821 sayılı Sendikalar Yasası ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası ile sendikalaşma, toplu pazarlık ve grev haklarına büyük darbeler indirildi.

Faaliyetleri Durdurulan Sendika, Federasyon ve Konfederasyonlara Kayyım Tayini Hakkında Yasa (10.10.1980 gün ve 2316 sayılı) ile, Milli Güvenlik Konseyi veya Sıkıyönetim Komutanlıkları kararıyla faaliyetleri durdurulan sendikaların malvarlıklarının, anti-demokratik bir biçimde belirlenmiş kayyımlar eliyle yönetilmesi olanağı sağlandı.

17.10.1980 gün ve 2320 sayılı, 5.5.1981 gün ve 2457 sayılı ve 10.12.1982 gün ve 2762 sayılı yasalarla, kıdem tazminatına tavan getirildi.

1.3.1981 gün ve 2422 sayılı yasa ile 506 sayılı Sosyal Sigortalar Yasası değiştirilerek, sigortalıların ayakta yapılan tedavilerinde kendilerine verilen ilaçların toplam bedelinin yüzde 20'si sigortalıdan kesilmeye başlandı; emekli aylığının hesaplanmasında son beş yıllık kazançların en yüksek 3 yılının ortalaması yerine, son beş yılın tümünün ortalaması alınmaya başlandı; yaşlılık aylığı taban oranı yüzde 70'den yüzde 60'a indirildi; sigorta primi işçi payı yüzde 12'den yüzde 14'e çıkarıldı.

19.4.1982 günlü Resmi Gazete'de yayınlanan 6772 Sayılı Kanuna Bir Ek Madde Eklenmesi ve İşçilere Toplu İş Sözleşmeleri İle Verilecek İkramiyeler Hakkında Yasa ile, yeraltı madenci-

liği dışındaki tüm kamu işletmelerinde yıllık toplam ikramiye 112 yevmiye, özel kuruluşlarda ise 120 yevmiye ile sınırlandı.

19.3.1981 günlü Resmi Gazete'de yayınlanan 2429 sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Yasa ile geçmişte ücretli tatil yapılan 5,5 gün, çalışılan güne dönüştürüldü. 20.4.1983 gün ve 2818 sayılı Yasayla, 23 Nisan günü yeniden ücretli izin durumuna getirildi.

22.7.1981 gün ve 2495 sayılı Bazı Kurum ve Kuruluşların Korunması ve Güvenliklerinin Sağlanması Hakkında Yasa ile özel güvenlik teşkilatı personelinin sendikalara üye olması ve grev yapması yasaklandı.

6.1.1982 gün ve 2577 sayılı Yasa ile İdari Yargılama Usulü Yasası değiştirilerek, grev, yürüyüş ve benzeri hakların kullanımında yürütmenin durdurulmasına karar verilemeyeceği hükmü kabul edildi.

26.3.1983 gün ve 2645 sayılı yasa ile sosyal güvenlik alanında yeni hak kayıpları oldu. Bu yasa ile, SSK Yönetim Kurulu'nun yapısı önemli ölçüde değiştirildi. Yönetim Kurulu'nda işçi temsilcilerinin sayısı 2'den 1'e indirildi. SSK çalışanlarının ve emeklilerin 1'er temsilcileri de Yönetim Kurulu'ndan çıkarıldı. Atamalı üyeler çoğunluğa geçti.

1982 Anayasası ile sendikalaşma, toplu pazarlık ve grev hakları başta olmak üzere, tüm hak ve özgürlüklere büyük darbeler indirildi. Ancak, memurların sendikalaşmasına ilişkin yasağın konması unutuldu.

22.4.1983 gün ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası ile, siyasal partilerin sendikalarla ilişkilerini yasaklayan Anayasa hükmü güçlendirildi.

5.5.1983 gün ve 2821 sayılı Sendikalar Yasası ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasası ile 1982 Anayasasında getirilen anti-demokratik düzenlemeler daha da pekiştirildi ve yaygınlaştırıldı.

16.6.1983 gün ve 2845 sayılı Yasa ile devlet güvenlik mahkemeleri oluşturulurken, greve ilişkin suçların da bu mahkemelerde yargılanacağı düzenlemesi getirildi.

Bazı yasalarla, çeşitli kamu kuruluşlarında işçi statüsünde çalışanlar memur statüsüne geçirilerek, sendikal hak ve özgürlüklerden mahrum bırakıldı.

29.7.1983 gün ve 2869 sayılı Yasayla İş Yasası değiştirilerek, haftalık çalışma süresi 48 saatten 45 saate indirildi. Bu nedenle ücretlerde bir indirime gidilmedi. Ayrıca, 15 yaşından aşağı çocukların çalıştırılmaları yasaklandı.

4.10.1983 gün ve 2908 sayılı Dernekler Yasası ve 6.10.1983 gün ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası ile, demokratik yaşamın en önemli unsurları konusunda son derece ciddi kısıtlamalar getirildi.

TRT Yasası değiştirilerek, TRT Yönetim Kurulu'nda işçilerin bir temsilcisinin bulunması olanağı ortadan kaldırıldı.

19.10.1983 gün ve 2929 sayılı Yasa ile, çok sayıda işçi istihdam edilen iktisadi devlet teşekküllerinin yönetim kurullarında işçileri temsilen bir üyenin bulunması olanağı ortadan kaldırıldı.

25.10.1983 günlü Olağanüstü Hal Yasası ile sendikal hak ve özgürlükler iyice kısıtlandı.

Yüksek Hakem Kurulu, 24.12.1980 gün ve 2364 sayılı Yasayla (Süresi Sona Eren Toplu İş Sözleşmelerinin Sosyal Zorunluluk Hallerinden Yeniden Yürürlüğe Konulması Hakkında Yasa) kendisine tanınan geniş yetkileri kullanarak, 1963-1980 döneminde toplu iş sözleşmelerine konmuş birçok önemli hükmü iptal etti.

Tüm ülkede 14.9.1980 gününden 1983 yılı sonuna ve sıkıyönetim uygulanan illerde ise 1984 yılı Ekim ayı sonuna kadarki süre içinde, geçerli bir nedene dayanmadan işçi çıkarılması yasaklandı. Geçerli bir nedene dayanmadan işten çıkarılan işçiler işe iade edildi. Gerekli ön izni almadan işten işçi çıkaran bazı işverenlere de hapis cezası verildi.

Hak kayıpları ANAP döneminde de sürdü.

8.3.1984 gün ve 84/7931 sayılı karar ile, İşçi ve İşveren Sendika ve Konfederasyonlarının Devletçe Denetlenmesi Esaslarına İlişkin Tüzük ile, denetim adı altında sendikaların yoğun bir baskı altına alınabilmesinin hukuksal dayanakları daha da güçlendirildi.

8.6.1984 gün ve 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile, kamu iktisadi teşebbüslerinde sözleşmeli personel uygulaması getirildi. Amaç, özelleştirmenin daha kolay yapılabilmesi için devlet memuru güvencesinin kaldırılmasıydı.

15.6.1985 gün ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Yasası ile, serbest bölgelerde, kuruldukları tarihten başlayarak, on yıl süre ile grev yasağı getirildi.

19.6.1986 günlü Resmi Gazete'de yayınlanan 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitim Yasası ile, 50 ve daha fazla sayıda işçi çalıştıran işletmelerde toplam işçi sayısının yüzde 10'una kadar meslek lisesi öğrencisi çalıştırılmasına izin verildi. Böylece, grevlerde öğrencilerin grev kırıcı olarak kullanılmaları yasallaştı. Ayrıca, işçi sendika ve konfederasyonlarının eğitim fonlarının yüzde 25'inin Çıraklık, Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirme ve Yaygınlaştırma Fonu'na yatırılması zorunluluğu getirildi.

Bakanlar Kurulu, 12.7.1987 günlü Resmi Gazete'de yayınlanan kararıyla, ihtiyaç fazlası askerlik yükümlülerinin, asgari ihtiyaçlarının karşılanması karşılığında, kamu kurum ve kuruluşlarında askeri disiplin altında işçi olarak çalıştırılmalarını olanaklı kıldı.

2821 sayılı Sendikalar Yasası, 25.5.1988 tarihinde kabul edilen 3449 sayılı Yasa ile değiştirildi. Bu değişiklik, 1983 yılında Çalışma Bakanlığı'na bildirilen üye listelerinde isimleri bulunan işçilerin sendikalara yeniden üye olmaları zorunluluğunu getiriyordu. Sendikalar bu yüzden yüzmilyonlarca lira noter masrafı verdi.

12.8.1986 tarihinde Grev ve Lokavtlarda Mülkiye Amirlerince Alınacak Tedbirlere Dair Tüzük yayımlandı. Bu Tüzük ile, grevlerde kullanılmak üzere ayrı bir güvenlik kuvvetinin sürekli olarak hazır bulundurulması öngörülüyordu. Tüzük, 12.6.1987 günü Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu tarafından iptal edildi.

Bu dönemde, gelir vergisi dilimleri enflasyonun altında oranlarla artırılarak, ücretlilerin sırtındaki gelir vergisi yükü daha da çoğaltıldı.

10.1.1986 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 3246 sayılı Yasa ile, emekliliğe hak kazanma yaşı kadınlar için 55'e, erkekler için 60'a çıkarıldı. Bu uygulamaya kademeli olarak geçilecekti.

3.6.1986 gün ve 3299 sayılı Yasa ile 2822 sayılı Yasada yapılan değişiklikle, işletme tipi sözleşmenin kapsamı genişletilerek özel sektörde örgütlenmenin önündeki engeller ciddi biçimde artırıldı.

4.6.1986 gün ve 3300 sayılı Yasa ile, Sosyal Sigortalar Kurumu'nun her yıl toplanan genel kurulunun her üç yılda bir toplanması uygulaması getirildi. SSK'nın konut kredisi uygulaması sona erdirildi.

9.7.1987 gün ve 3395 sayılı Yasa ile süper emeklilik uygulaması getirildi. Ayrıca, emekli aylığının hesaplanmasında yasanın yürürlüğe girdiği tarihten sonraki tüm sürelerin ortalamasının esas alınması kararlaştırıldı. Prim tavanı yükseltildi. Yaşlılık aylığı taban oranı yüzde 50'ye indirildi.

ANAP hükümeti, Bakanlar Kurulu kararlarıyla, çeşitli işyerlerinde grev ertelemelerine başvurdu.

Bu yıllarda, çalışma yaşamına ilişkin denetim yapan müfettişlerin denetim ve yaptırım uygulama yetkileri sınırlandırılarak ve sayılarının artması engellenerek, yürürlükteki mevzuatın etkili bir biçimde uygulanması daha da zorlaştırıldı.

13.4.1994 gün ve 3984 sayılı Yasa ile, sendikaların özel radyo ve televizyon istasyonu kurmaları ve bunlara ortak olmaları yasaklandı.

1988 yılından itibaren mevzuatta olumlu gelişmeler de yapılmaya başlandı. Bu olumlu değişikliklerde belirleyici etmen, 1986 yılı sonlarından itibaren gündeme gelen grevler ve 1989 yılı başlarından itibaren başlayan yaygın ve birlikte meşru kitle eylemleriydi. İşçi sınıfının oy gücü ve tartışılmaya başlanan bağımsız siyasal örgütlenmesi de bu iyileşme sürecinde etkili oldu. Ayrıca, bu eylemlerin kitleselliği sayesinde, 12 Eylül sonrasında getirilen yasaklar ve kısıtlamalar birçok alanda fiilen aşıldı.

25.5.1988 gün ve 3449 sayılı, 27.5.1988 gün ve 3451 sayılı ve 8.11.1989 gün ve 3587 sayılı Yasalarla, yürürlükteki mevzuatta bulunan bazı kısıtlamalar kaldırıldı. 4.4.1995 gün ve 4101 sayılı ve 26.6.1997 gün ve 4277 sayılı Yasalarla ise oldukça önemli iyileştirmeler yapıldı. 1998 yılı Ağustos ayı sonunda vergi reformu kapsamında getirilen bir düzenlemeyle, yeni istihdam edilecek işçilerin sendikalı olmaları durumunda işverene işgücü maliyetinde önemli parasal ayrıcalıklar tanındı.

1982 Anayasasında 23.7.1995 gün ve 4121 sayılı Yasa ile yapılan değişiklikle, sendikaların siyasal faaliyetine ilişkin yasak kaldırıldı. Ayrıca, kamu çalışanlarına sendikalaşma hakkının çıkarılacak bir yasayla tanınacağı düzenlemesi getirilerek, kamu çalışanlarınca o tarihe kadar özgürce kullanılan sendikalaşma hakkı kısıtlandı. Ancak birçok kişi bu kısıtlamayı (büyük bir yanlışlıkla) hak tanınması olarak algıladı.

1997 yılı Haziran ayında 657 sayılı Devlet Memurları Yasası'nın 22. Maddesi değiştirilerek, memurlara sendika kurma ve kurulu sendikalara üye olmak hakkı tanındı.

Bu dönemin mevzuat açısından önemli bir adımı, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün temel nitelikteki bazı Sözleşmelerinin onaylanmasıydı. Çocukların ve Genç İnsanların Sanayide İstihdamı İçin Uygunlukları Amacıyla Tıbbi Muayenesine ilişkin 77 sayılı Sözleşme onaylanarak, 2.11.1984 tarihinde tescil edilmişti. Madenlerde Yeraltında İstihdama Kabul İçin Asgari Yaşa ilişkin 123 sayılı Sözleşme de onaylanarak 8.12.1992 tarihinde tescil işlemleri yapıldı. 7 önemli Sözleşme 1993 yılında onaylandı; ancak Cumhurbaşkanı Turgut Özal bunlardan iş güvencesine ilişkin olanını yeniden görüşülmek üzere TBMM'ne iade etti. Ancak bu Sözleşme de yeniden onaylandı. Bu önemli Sözleşmeler ve Uluslararası Çalışma Bürosu'na tescil tarihleri aşağıda sunulmaktadır: Çocukların Sanayide İstihdama Kabulünde Asgari Yaşın Belirlenmesine ilişkin 59 sayılı Sözleşme (12.7.1993), Örgütlenme Özgürlüğü ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına ilişkin 87 sayılı Sözleşme (12.7.1993), İşletmede

İşçi Temsilcilerine Sağlanan Koruma ve Olanaklara ilişkin 135 sayılı Sözleşme (12.7.1993), İnsani Kaynakların Geliştirilmesinde Mesleki Rehberlik ve Mesleki Eğitime ilişkin 142 sayılı Sözleşme (12.7.1993), Uluslararası Çalışma Standartlarının Uygulanmasını Teşvik Etmek İçin Üçlü Danışmalara ilişkin 144 sayılı Sözleşme (12.7.1993), Kamu Hizmetinde İstihdam Koşullarının Belirlenmesi İçin Prosedürler ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına ilişkin 151 sayılı Sözleşme (12.7.1993) ve İşverenin Girişimiyle İstihdamın Sona Erdirilmesine ilişkin 158 sayılı Sözleşme (4.1.1995). 1998 yılı Haziran ayında ise 29 sayılı Cebri veya Mecburi Çalıştırma hakkında Sözleşme ile 138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaşa ilişkin Sözleşme onaylandı. Bu Sözleşmelerin ülke mevzuatına tam olarak yansıtılması sağlanmamakla birlikte, Sözleşmelerin onaylanarak iç hukuka dahil edilmesi, sendikal mücadelede önemli bir mevzi oluşturdu.

Soru 70: İşkolları Tüzüğü nedir?

2821 sayılı Sendikalar Yasası'nın 60. Maddesi işkollarını belirlemektedir. Bu maddeye göre, işyerleri aşağıdaki 28 işkoluna göre sınıflandırılmaktadır: 1. Tarım ve ormancılık, avcılık ve balıkçılık, 2. Madencilik, 3. Petrol, kimya ve lastik, 4. Gıda sanayii, 5. Şeker, 6. Dokuma, 7.Deri, 8. Ağaç, 9. Kâğıt, 10. Basın ve yayın, 11. Banka ve sigorta, 12. Çimento, toprak ve cam, 13. Metal, 14. Gemi, 15. İnşaat, 16. Enerji, 17. Ticaret, büro, eğitim ve güzel sanatlar, 18. Kara taşımacılığı, 19. Demiryolu taşımacılığı, 20. Deniz taşımacılığı, 21. Hava taşımacılığı, 22. Ardiye ve antrepoculuk, 23. Haberleşme, 24. Sağlık, 25. Konaklama ve eğlence yerleri, 26. Milli savunma, 27. Gazetecilik, 28. Genel işler.

Bu işkollarının ayrıntılı düzenlemesi ise 10.11.1983 gün ve 83/7376 sayılı Kararnameyle yürürlüğe giren İşkolları Tüzüğü'nde yapılmıştır.

Soru 71: Sendikal haklar mücadelesinde Uluslararası Çalışma Örgütü nasıl kullanıldı?

1919 yılında kurulan Uluslararası Çalışma Örgütü'ne Türkiye 1932 yılında üye oldu. Kamuoyumuz 1980'li yıllara ve özellikle de TÜRK-İŞ'in ILO'yu bir eleştiri platformu olarak kullanmaya başladığı 1986 yılına kadar bu kuruluşu fazla tanımıyordu. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, onaylanmış bulunan ILO Sözleşmelerinin uygulanmaması nedeniyle ILO'nun çeşitli organlarında eleştirildi.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Uluslararası Çalışma Konferansı her yıl Haziran ayında Cenevre'de toplanır. Onayladıkları Sözleşmeleri uygulamayan ülkelerin bir bölümü, Konferans sırasında oluşturulan Standartların Uygulanması Komitesi'nde (Aplikasyon Komitesi) eleştirilir. Türkiye, 1971-1998 döneminde yalnızca 1973 ve 1992 yıllarında Standartların Uygulanması Komitesi'nde eleştirilmedi. Türkiye'nin eleştirildiği uygulamalar, 42 sayılı Mesleki Hastalıkların Tazmini, 81 sayılı Sanayi ve Ticarette İş Teftişi, 87 sayılı Örgütlenme Özgürlüğü ve Örgütlenme Hakkının Korunması, 94 sayılı Bir Amme Makamı Tarafından Yapılan Mukavelelere Konulacak Çalışma Şartları, 95 sayılı Ücretin Korunması, 98 sayılı Örgütlenme ve Toplu Pazarlık İlkelerinin Uygulanması, 105 sayılı Zorla Çalıştırmanın Sona Erdirilmesi, 111 sayılı İş ve Meslek Bakımından Ayırım ve 119 sayılı Makinaların Gerekli Korunma Tertibatı hakkındaki Sözleşmeleri ihlal ediyordu. Türkiye, Standartların Uygulanması Komitesi'nin raporunda özel paragrafa ("kara listeye") de alındı. 1978 yılında 94, 95 ve 119 sayılı Sözleşmeleri, 1980 yılında 94 ve 95 sayılı Sözleşmeleri, 1983 yılında 98 ve 111 sayılı Sözleşmeleri ve son olarak da 1989 yılında 111 sayılı Sözleşmeyi ihlal nedeniyle, Türkiye, özel paragrafta yer aldı.

Hükümetlerin ILO'daki eleştiriler konusundaki duyarlılıkları, ülkemizde bazı mevzuatın demokratikleştirilmesine katkıda bulundu. Ancak, bir dönem ülke içinde bilinçli çabalar olmaksızın onaylanmış bazı ILO Sözleşmelerinin uygulanması da sağlanamadı.

Kamu çalışanları sendikacılık hareketinin gelişmesinde ise önce 98 ve ardından da 87 sayılı ILO Sözleşmeleri etkili birer araç olarak kullanıldı.

Soru 72: Türkiye'de iş güvencesi var mıdır? İş güvencesi niçin önemlidir?

657 sayılı Devlet Memurları Yasası'na bağlı olarak çalışan kamu çalışanlarının iş güvencesi vardır. 1475 sayılı İş Yasası'na bağlı olarak çalışan işçiler ve 399 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname'ye bağlı olarak çalışan sözleşmeli personelin ise iş güvencesi yoktur.

İş Yasası'nın 13. Maddesine göre, işveren, istediği sayıda işçiyi hiçbir gerekçe göstermeden işten çıkarabilir. Bunun için, işçiye belirli bir süre önceden haber vermesi ve işçinin işyerinde bir yıl ve daha uzun süreli çalışmış olması durumunda, kıdem tazminatı ödemesi gerekli ve yeterlidir. Yasanın 17. Maddesinin ikinci bendine göre, işçinin aşağıdaki hatalardan herhangi birini yapması durumunda da, işçi derhal ve tazminatsız olarak işten çıkarılabilir:

- İşçinin işe girerken işverene kendisi hakkında yanlış bilgi vermesi,
- İşçinin işverene veya ailesine, onun şeref ve namusuna dokunacak sözler söylemesi,
- İşçinin hırsızlık yapması, işverenin meslek sırlarını başkalarına duyurması,
- İşçinin, işyerinde, yedi günden fazla hapisle cezalandırılan bir suç işlemesi;
- İşçinin, işverenden izin almaksızın ve haklı bir nedene dayanmaksızın, ardı ardına iki gün veya bir ay içinde iki defa herhangi bir tatil gününden sonraki işgünü veya bir ayda üç işgünü işine devam etmemesi,
- İşçinin, yapmakla görevli olduğu işleri, kendisine hatırlatılmasına rağmen, yapmaması;
- İşçinin, kendi hatası veya kastı nedeniyle, 10 günlük ücreti ile ödeyemeyeceği bir hasar ve zarara neden olması.

Türkiye tarafından onaylanan ve uygulanması gereken 158 sayılı ILO Sözleşmesine göre, işverenin işçiyi tazminat ödeyerek dahi çıkarmak istemesi durumunda, geçerli bir neden gerekmektedir. Bu geçerli neden, işçinin veya işyerinin karşı karşıya bulunduğu sorunlarla ilgili olabilir. Bir işçi, işveren tarafından geçerli olduğu ileri sürülen bir nedene dayanılarak işten çıkarılırsa, yargıya başvurma hakkı vardır. Mahkeme, işçinin işe iadesine karar verebilir. İşveren işçiyi işe geri almazsa, işçinin kıdem tazminatına ek olarak mahkemece belirlenecek ek bir tazminatı ödemek zorundadır.

İş güvencesi, özellikle işsizliğin hızla arttığı koşullarda, sendikal örgütlenmenin ve işçilerin yasalarda ve toplu iş sözleşmelerinde yazılı olan hak ve özgürlüklerini hayata geçirebilmelerinin önkoşuludur.

Soru 73: Sendikal örgütlenmenin önündeki engeller nelerdir? Bu engellerin aşılabilmesi için ne yapılmalıdır?

Günümüzde sendikal örgütlenmenin önündeki en önemli engeller, kaçak işçilik, iş güvencesinin yokluğu ve yürürlükteki mevzuatın anti-demokratikliğidir. Artan işsizlik ise bu sorunların olumsuz etkilerini daha da artırmaktadır. Kaçak işçilerin sayısı 4,5 milyona yaklaşmıştır. Bu sayı, ülkemizdeki ücretlilerin yaklaşık yüzde 40'ıdır. Kaçak çalıştırılan işçilerin sendikaya üye kaydedilmeleri hukuken olanaklı değildir. Kaçak işçiliğin günümüzde hızla yaygınlaşan bir biçimi de eve-iş-verme sistemidir. Bu sistem içinde çalışanlar yasalar önünde işçi bile kabul edilmemektedir. Ayrıca, taşeronluğun ve kısmi süreli çalışmanın yaygınlaşması da kaçak işçiliği teşvik etmektedir. Yürürlükteki mevzuata göre, Türkiye'de işçilerin iş güvencesi yoktur. İşveren, hiçbir gerekçe göstermeksizin, belirli bir tazminat ödemek koşuluyla, işçi çıkarabilmektedir. İşsizliğin hızla arttığı günümüzde, iş güvencesinin bulunmadığı koşullarda sendikal örgütlenme olağanüstü biçimde zordur. Yürürlükteki 12 Eylül mevzuatı ise, sendikalaşmayı ve sendikal faaliyetleri daha da zorlaştırmaktadır.

Sendikal örgütlenmenin önündeki engellerin aşılabilmesi için öncelikle yapılması gereken, kaçak işçiliğin önlenmesidir. Kaçak işçiliğin önlenmesi, devletin vergi gelirlerini ve SSK'nın prim gelirlerini de artıracaktır. İş güvencesi konusundaki talep ise, onaylanmış bulunan 158 sayılı ILO Sözleşmesinin uygulanmasıdır. Böylece sağlanacak iş güvencesi, işsizlik tehdidiyle karşı karşıya bulunan işçiye sendikalara üye olma cesaretini verecektir. Ayrıca, onaylanmış bulunan 94 sayılı ILO Sözleşmesine göre, kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılan ihalelerde çalışan işçilerin, sendika üyesi olmalarına gerek kalmadan, işkolunda imzalanmış bulunan toplu iş sözleşmelerinin ücret ve diğer haklarına ilişkin hükümlerinden yararlanmaları gerekmektedir. Bu konuda, yetersiz de olsa, bir de 88/13168 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı vardır. Kaçak işçilikle mücadele, iş güvencesi ve 94 sayılı ILO Sözleşmesi'nin uygulanmasına ek olarak, mevzuatımızda onaylanmış ILO Sözleşmeleri doğrultusunda gerçekleştirilecek demokratikleşme ile, sendikal örgütlenmenin önündeki engeller büyük ölçüde kaldırılmış olacaktır.

Soru 74: Sendikal hak ve özgürlüklere ilişkin yürürlükteki mevzuat, onaylanmış ILO Sözleşmelerini hangi açılardan ihlal etmektedir?

Türkiye 1932 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (ILO) üye oldu ve bugüne kadar 38 Sözleşmeyi onayladı. Ancak bu Sözleşmelerin uygulanması konusunda ciddi eksiklikler bulunmaktadır. ILO denetim organları, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ni günümüzde öncelikle ve ağırlıkla Örgütlenme Özgürlüğü ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına ilişkin 87 sayılı, Bir Amme Makamı Tarafından Yapılan Mukavelelere Konulacak Çalışma Şartlarına ilişkin 94 sayılı, Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı İlkelerinin Uygulanmasına ilişkin 98 sayılı ve Hizmet İlişkisine İşveren Tarafından Son Verilmesi hakkında 158 sayılı Sözleşmeyi ihlal ettiği için eleştirmektedir. Ayrıca, iş teftişlerinin yeterli olmaması, tam istihdama yönelik politikalar izlenmemesi, eve-iş-ver-

me sistemi içinde çalışanlar için asgari ücret saptanmaması ve uygulanmaması konuları da eleştiri kaynağıdır. Günümüzde en çok eleştirilen konular ise, işçi, memur ve sözleşmeli personel statülerinde çalışanların örgütlenme, toplu pazarlık ve grev hakları üzerindeki kısıtlamalar, serbest bölgelerdeki grev yasağı, iş güvencesinin olmaması, kaçak çalıştırma ve kamu ihalelerinden iş alan işverenlerin kendi işçilerine işkolunda yürürlükte bulunan toplu iş sözleşmesini sendika üyeliği koşulu aranmadan uygulama yükümlülüğünü yerine getirmemesidir.

Soru 75: İşçi örgütlenmeleri nasıl gelişti?

TÜRK-İŞ 1982 yılına kadar askeri darbenin fazla bir zarar vermeyeceği umudundaydı. Ancak Anayasa Tasarısında tamamiyle işverenlerin isteklerinin yerine getirildiği görüldüğünde, bir hayal kırıklığı yaşandı. TÜRK-İŞ Yöneticileri, bir an önce sivil yönetime geçilmesiyle birlikte sorunların çözüm sürecinin başlayacağı umuduyla hareket ettiler. 1986 yılına kadarki dönemde, ANAP'ın geçmişin DP ve AP'sinden farklı olduğunu yaşayarak öğrendiler. TÜRK-İŞ önce uluslararası alanda bir muhalefet başlattı. Ancak bunun da fazla etkili olmaması karşısında çeşitli eylemler gündeme getirildi. Bu eylemlilik, Bahar Eylemleri ile yaygınlaştı, kitleselleşti. Yaşanan değişim 1992 yılı sonunda bir yönetim değişikliğini de getirdi.

12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında DİSK ve bağlı sendikaların faaliyetleri durduruldu. Yönetici ve temsilci konumundaki 1955 kişi gözaltına alındı, işkenceye tabi tutuldu. Deri-İş Genel Başkanı Kenan Budak 25 Temmuz 1981 günü polislerce vurularak öldürüldü. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı askeri mahkemesinde açılan davada 1477 sanık yargılandı. Bu sanıkların 78'i için idam cezası istendi. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 2 No.lu Askeri Mahkemesi, 24 Aralık 1986 tarihli kararında toplam 2053 yıl hapis cezası verdi. DİSK ve bağlı 28 sendika ise kapatıldı. Konu Askeri Yargıtay'da iken, 12 Nisan 1991 günlü Resmi Gazete'de yayınlanan 3713 sayılı Terörle Mücadele Yasası ile

Türk Ceza Yasası'nın 141. Maddesi yürürlükten kaldırıldı. Askeri Yargıtay da, 16 Temmuz 1991 günlü kararıyla, DİSK ve bağlı sendikalar ve yöneticileri hakkında açılan davayı beraatle sonuçlandırdı. DİSK ve bağlı sendikalar malvarlıklarını 1992 yılı içinde geri aldılar.

HAK-İŞ'in faaliyetleri de 12 Eylül sonrasında durduruldu. HAK-İŞ ve bağlı sendikaların faaliyetlerine 19 Şubat 1981 tarihinde yeniden izin verildi. HAK-İŞ özellikle 1984-1985 yıllarından sonra normal sendikal faaliyete ağırlık verdi.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilerine göre, 1984 yılı Ocak ayında Türkiye'de 1.247.744 sendika üyesi vardı. Temmuz ayında bu sayı 1.427.271 oldu; 1985 yılı Ocak ayında 1,6 milyon, Temmuz ayında 1,8 milyon sendika üyesi olduğu bildiriliyordu. Bakanlık verilerine göre, 1986 yılı Ocak ayında 1,9 milyon, 1987 yılı Ocak ayında 2,0 milyon, 1988 yılı Ocak ayında 2,1 milyon, 1989 yılı Ocak ayında da 2,3 milyon sendika üyesi vardı. Bakanlık verilerinde 1989 yılı Temmuz ayında sendika üyesi sayısı 1,8 milyon gözükmektedir. Sendika üye sayısındaki azalma da gerçek bir düşüşü yansıtmamaktadır. 2821 sayılı Sendikalar Yasası'nda 1988 yılında yapılan bir değişiklikle bazı üyeler için getirilen noter aracılığıyla yeniden üye olma koşulunun gereklerinin kısmen yerine getirilmemesi bu duruma yol açmıştır. Bakanlık verilerine göre sendikalı işçi sayısı 1991 yılı Ocak ayında 2 milyon 77 bin, 1994 yılı Ocak ayında 2 milyon 607 bin, 1996 yılı Ocak ayında 2 milyon 696 bin ve 1998 yılı Ocak ayında da 2 milyon 856 bin oldu. Ancak ödenti veren sendika üyesi sayısının, iyimser bir tahminle, 1,2 - 1,3 olduğu söylenebilir.

Soru 76: Kamu çalışanlarının örgütlenmeleri nasıl gelişti?

1982 Anayasası Danışma Meclisi'nde kabul edildiğinde memurların sendikalaşmasını yasaklayan açık bir hüküm vardı. Ancak, Anayasa Tasarısı Milli Güvenlik Konseyi tarafından ele alındığında, bu madde kaldırıldı. Bunun nedeni, 12 Eylül öncesinde de memur sendikalarının bulunmamasından hareketle, böyle bir

anayasal yasağa yer olmadığı düşüncesi olabilir. Ancak bu durumun ilk kez farkına varan kişi o tarihte 1402 sayılı Yasa ile üniversitedeki görevinden uzaklaştırılmış olan Prof.Dr.Alpaslan Işıklı oldu. Prof. Işıklı, 1985 yılı sonunda düzenlenen bir panelde bu konuya dikkati çekti. Daha sonra yapılan araştırmalar sonucunda, yürürlükteki mevzuatta memurların sendikalaşmasını yasaklayan bir hükmün bulunmadığı saptandı. Bunun üzerine, emekli öğretmenlerin çıkarttıkları abece dergisi ve daha sonra kurdukları Eğit-Der'in büyük katkılarıyla, memurların sendika kurabileceği düşüncesi yaygınlaştırıldı. Bu süreçte de Türkiye tarafından o tarihlerde onaylanmış bulunan 98 sayılı ILO Sözleşmesi etkili bir biçimde kullanıldı.

Örgütlenme konusunda ilk adım, 28 Mayıs 1990 günü Eğitim-İş'in kurulması oldu. Büyük özveri gösterilerek ve ciddi tehlikeler göze alınarak, idari ve yargısal engeller aşıldı ve kamu çalışanları sendikacılık hareketi oluştu. Kurulan sendikalar arasında eşgüdüm sağlama çabaları sonucunda, Kamu Çalışanları Sendikaları Platformu (KÇSP) ve Eşgüdüm Komitesi oluşturuldu. Bu iki girişim de 11-12 Kasım 1995 günleri yapılan toplantıda Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu'nu (KESK) kurdu.

KESK'i oluşturan sendikaların verdiği mücadeleyle yaratılan meşruiyet ortamından başka yararlananlar da oldu.

Türkiye Kamu-Sen 1992 yılında, Memur-Sen 1995 yılında ve Demokrat Kamu-İş de 1995 yılında kuruldu.

KESK'e bağlı sendikaların bir bölümü, uluslararası işkolu federasyonlarına üye oldu. KESK ise 1997 yılı sonunda Avrupa Sendikalar Konfederasyonu'na ve Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na üye oldu.

Soru 77: Çalışanların Ortak Sesi Demokrasi Platformu nasıl kuruldu? Neler yaptı?

İşçi sınıfının sorunlarının giderek artması üzerine, 11 Kasım 1993 günü yapılan bir toplantıda Demokrasi Platformunun kurul-

ması kararlaştırıldı. TÜRK-İŞ, HAK-İŞ, DİSK, TMMOB, TTB, TÜRMOB, Kamu Çalışanları Sendikaları Platformu, Mülkiyeliler Birliği, Öğretim Üyeleri Derneği, Halkevleri, İnsan Hakları Derneği, Çağdaş Hukukçular Derneği, Ziraatçiler Derneği, İktisat Fakültesi Mezunları Derneği, Araştırma Görevlileri Derneği, Eğitim-İş ve Genel Sağlık-İş imzalı açıklamada, özelleştirme, yeni dünya düzeni, Terörle Mücadele Yasa Tasarısı ve zamlar eleştirilerek, "oluşturduğumuz Demokrasi Platformu, ülkemizin tüm çalışanlarının ortak sesi olacaktır, yapılacak çalışmaların organizasyonu, yürütümü için bir sekreterya oluşturulmuştur," deniliyordu.

Demokrasi Platformu, öncelikle "Çalışanların Ortak Sesi" idi. Siyasal görüşü ne olursa olsun, tüm çalışanların ortak sorunlarını gündemine alıyordu. Çalışanların Ortak Sesi Demokrasi Platformu, siyasal partilerden ve hükümetten bağımsızdı; siyasal partiler, gözlemci statüde bile olsa, Platformda yer alamıyordu.

Demokrasi Platformu, kararlarını oybirliğiyle alan çok gevşek bir ilişkiler bütünlüğüydü. Merkezi bir yapılanma hedeflenmiyordu. Çeşitli yörelerde oluşan yerel demokrasi platformlarıyla örgütsel bağ kurma girişimleri kesinlikle reddediliyordu. Demokrasi Platformu için ayrı bir yer bile tutulmamıştı. Örgütler, sırasıyla, sekreteryaya gerekli olanakları sağlıyordu. İlk kuruluşta yaşanan plansızlık bir süre sonra denetim altına alındı. Demokrasi Platformu'na katılım önerileri genellikle kabul edilmedi. Demokrasi Platformu, kendisine "demokrat" diyen kişi ve kuruluşların değil, "çalışanların ortak sesi" olacak bir genişleme politikası benimsedi. Ancak, plansız programsız kuruluş aşamasında Platformda yer alan örgütlerle birliktelik sürdürüldü.

Demokrasi Platformu, bu açılardan, 12 Eylül öncesinin DEV-GÜÇ, Ulusal Demokratik Cephe ve Demokratik Platform girişimlerinden nitelik olarak farklıydı. İlk adımlardaki belirsizlik bir süre sonra ortadan kalktı. İşçi sınıfının öncülüğünde ve ortak programı çerçevesinde bir geniş cephe oluşturulmaya çalışıldı. Bu ilişkiler ağının çekirdeğini işçi sınıfının oluşturması hedefi de, "Demokrasi Platformu" adının önündeki "Çalışanların Ortak Sesi" sözcüklerinin sürekli olarak vurgulanmasıyla ifade edildi.

1994 ve 1995 yıllarında 1 Mayıs kutlamaları Çalışanların Ortak Sesi Demokrasi Platformu tarafından birlikte düzenlendi. Demokrasi Platformu'nun diğer üyeleri, 20 Temmuz 1994 günü TÜRK-İŞ tarafından düzenlenen genel eylemi birlikte yapma kararını aldı. Diğer birçok eylemde de Demokrasi Platformu aracılığıyla dayanışma sağlandı.

Çalışanların Ortak Sesi Demokrasi Platformu, 1994 ve 1995 yıllarındaki çalışmalarıyla, çeşitli konularda farklı anlayışlara sahip olan kuruluş ve kişilerin, farklı niyetlerle ve demokratik biçimde belirlenmiş ortak amaçlar doğrultusunda birbirine saygı duyarak çalışması ve eylem yapması konusundaki geleneğin oluşturulmasına önemli katkılarda bulundu.

Soru 78: TÜRK-İŞ nasıl bir siyasal faaliyet sürdürdü?

12 Eylül 1980 sonrasında sendikaların siyasal partilerle ilişkileri tartışmaları bir süre durdu. Ancak 1982 yılından itibaren yeniden başladı. 1982 Anayasası'nın ana hatlarının ortaya çıkması sonrasında, bu tasarıya karşı oluşan tepkilerin bir biçimi de, siyasal faaliyeti yoğunlaştırma düşüncesi oldu.

1982 Anayasası sendikaların siyasal faaliyetine büyük yasak ve kısıtlamalar getirdi. Anayasanın ilgili maddeleri şöyleydi:

Madde 52: "Sendikalar ... siyasi amaç güdemezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerden destek göremezler ve onlara destek olamazlar; derneklerle, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçlarla ortak hareket edemezler."

Madde 69: "Siyasi partiler, kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla dernekler, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları ile siyasi ilişki ve işbirliği içinde bulunamazlar. Bunlardan maddi yardım alamazlar."

Madde 82: "Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelikleri... kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sendikalar ve bunların üst kuruluşlarının ve katıldıkları teşebbüs veya ortaklıkların yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar, vekili olamazlar,..."

Anayasanın 52. maddesi ve 69. maddenin yukarıda belirtilen hükmü 23.7.1995 gün ve 4121 sayılı Yasayla yürürlükten kaldırıldı.

Bu yasaklar, 1983 yılında kabul edilen 2821 sayılı Sendikalar Yasası'nda da sürdürüldü:

> **Madde 37: "Sendika ve konfederasyonlar siyasi amaç güdemezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerle ilişki kuramaz ve işbirliği yapamazlar ve bunlarla hiçbir konuda hiçbir şekilde müşterek hareket edemezler, siyasi partilerden destek göremezler ve onlara destek olamazlar, bunlardan yardım ve bağış alamazlar, bunlara yardım ve bağışta bulunamazlar. Sendika ve konfederasyonlar derneklerle, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla siyasi amaçla ortak hareket edemezler, bir siyasi partinin adını, amblem veya işaretlerini kullanamazlar. Sendika ve konfederasyonların üyelerinin münhasıran ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerinin korunması ve geliştirilmesi amacıyla yapacakları mesleki faaliyetler siyasi faaliyet sayılmaz.**
>
> **"Bir siyasi partinin yönetim organlarından herhangi birinde görev alan sendika veya konfederasyon yöneticilerinin, bu göreve geldikleri andan itibaren sendika veya konfederasyondaki görevleri kendiliğinden sona erer.**
>
> **"Mahalli ve genel seçimlerde aday olanların, sendika ve konfederasyonun organlarındaki görevleri adaylık süresince askıda kalır. Seçilmeleri halinde görevleri son bulur."**

2821 sayılı Yasanın 37. maddesindeki **"Sendika ve konfederasyonlann üyelerinin münhasıran ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerinin korunması ve geliştirilmesi amacıyla yapacakları mesleki faaliyetler siyasi faaliyet sayılmaz,"** hükmü, 1988 yılında 3449 sayılı Yasayla şu şekilde değiştirildi: **"Sendika ve konfederasyonlann üyelerinin münhasıran ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerinin korunması ve geliştirilmesi amacıyla yapacakları faaliyetler ve açıklamalar siyasi faaliyet sayılmaz."**

Bu yasakların ihlalinin yaptırımı da ağırdı. TÜRK-İŞ, bu açık yasaklara rağmen, 1987 yılından itibaren açıkça hükümet karşıtı bir tavır takındı. 12 Eylül 1980 tarihinde görevde bulunan politikacıların siyaset yasağının kaldırılması konusunda 6 Eylül 1987

günü yapılacak referandum öncesinde TÜRK-İŞ "evet" kampanyası başlattı. TÜRK-İŞ, 1987 Kasım genel seçimleri öncesinde de ANAP'a oy verilmemesi için kampanya açtı. 26 Mart 1989 tarihindeki yerel seçimler ve 1991 erken genel seçimlerinde organ kararıyla ANAP'a karşı bir tavır almadı.

Bu arada TÜRK-İŞ'in bir parti kurması tartışmaları yeniden gündeme geldi. 1992 yılında Kasım ayı sonlarında Zonguldak belediye işçilerinin eylemlerinde taşınan "Arı: Soktu; At: Tepti; Ok: Battı, İşçiler İktidara" pankartı, bu dönemde yaşananları gayet güzel özetlemekteydi.

1992 yılında parti kurma tartışmaları yeniden yoğunlaştı. Bu tartışmalar sonucunda TÜRK-İŞ'in Aralık 1992 genel kurulunda parti konusunda bir karar da alındı. Kararda, sendikacılık hareketinin karşı karşıya bulunduğu yeni sorunlar ve görevler sıralandıktan sonra şöyle denildi:

> **"Bu yeni saldırıyı, toplu sözleşmecilikle sınırlı bir sendikacılık anlayışı ile durdurabilmek mümkün değildir... Yukarıda ifade edilen sorunların çözümü ve taleplerin yerine getirilmesi, toplu sözleşmelerle sınırlı bir sendikacılık anlayışının aşılmasını, sendikacılık hareketinin siyasal alandaki bağımsız gücünün güçlendirilmesini, hissettirilmesini ve gerektiğinde demokratik biçimde alınan kararlar doğrultusunda kullanılmasını... gerektirmektedir."**

Koalisyon Hükümetinden rahatsızlıklar arttıkça, yeni bir partinin kurulması tartışmaları yoğunlaşmaya başladı. TÜRK-İŞ Genel Başkanı Bayram Meral, TÜRK-İŞ tarafından İstanbul'da 1 Mayıs 1993 günü düzenlenen mitingde yaptığı konuşmada şunları söyledi:

> **"İşçi sınıfı olarak, siyasal alandaki bağımsız gücümüzü geliştirmek ve etkili bir biçimde kullanmak durumundayız.**
>
> **"Mevcut siyasi partiler, işçi sınıfının taleplerine kulaklarını tıkamayı sürdürür ve sermayedarların borusunu öttürmeye devam ederlerse, işçi sınıfı kendi siyasi partisini kuracaktır. Kuracağı partiye namusu gibi sahip çıkacaktır. Tabandan yükselen ses budur.**
>
> **"Böyle bir siyasi parti, kısa sürede ya iktidar partisi, ya da ana muhalefet partisi olacaktır. Buna yürekten inanıyorum."**

1994 Mart'ında yapılan yerel seçimler öncesinde, TÜRK-İŞ, **Siyasi Partilerden Hesap Sor!** isimli bir broşür yayımladı. Yaygın olarak dağıtılan bu broşürde, oy kullanılırken sınıf çıkarlarının gözönünde bulundurulması ve siyasal partilerin işçilerin ortak talepleri konusunda takındığı tavra göre oy kullanılması çağrısı yapılıyordu. TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu'nun 22 Mart 1994 tarihli toplantısı sonrasında yayınlanan bildiride de bu konu ele alınıyordu:

> **"TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu, TÜRK-İŞ'in siyasi partilerden bağımsızlığı ilkesinden hareket ederek, tüm çalışanların, emeklilerin ve işsizlerin sorunlarına ve taleplerine karşı duyarsız kalan siyasi partilerden hesap sorulmasını ve siyasi tavrın belirlenmesinde bu toplum kesimlerinin ortak çıkarlarının ön planda tutulmasını talep etmekte ve çeşitli partilerden ve bağımsız tüm işçi-memur-emekli adaylara seçimlerde başarılar dilemektedir."**

1994 yerel seçimlerinde bazı sendikalar bağımsız adaylar gösterdi.

TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu, 5 Nisan istikrar programını görüşmek üzere 6 Nisan 1994 tarihinde bir toplantı yaptı. Toplantı sonrasında yayınlanan bildiride DYP ve SHP'den istifa çağrısı yaptı:

> **"TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu, bugüne kadarki uygulamaları ve son istikrar programı nedeniyle, tüm sendikacıları ve işçileri DYP ve SHP'den derhal istifa etmeye çağırmaktadır."**

Demokrasi Platformu tarafından 1994 yılı 1 Mayıs kutlamaları için hazırlanan ortak bildiride de şu ifade yer aldı: "Üretimden gelen gücümüzü, siyasi alandaki gücümüzü ve tüketici olarak gücümüzü etkili bir biçimde biz kullanacağız."

TÜRK-İŞ, 1995 yılı başlarında bu talepleri daha düzenli hale getirdi ve 1 Mayıs öncesinde tüm işyerlerine gönderdi. Bu taleplerin bir bölümü, Çalışanların Ortak Sesi Demokrasi Platformu tarafından da benimsendi ve bir afiş haline getirilerek basıldı.

TÜRK-İŞ, bu taleplerini 1995 yılı Mayıs ayında, herhangi bir ayrım yapmaksızın, tüm siyasal partilere gönderdi ve herbir talep konusunda siyasal partilerin görüş ve tutumlarını sordu. Bu mektuplara yalnızca Anavatan Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve İşçi Partisi yanıt verdi.

TÜRK-İŞ'in 5-10 Aralık 1995 günleri toplanan 17. Genel Kurulunda ise, temel siyasal, demokratik ve ekonomik taleplerin yer aldığı "Görüş ve Talepler" kararı oybirliğiyle kabul edildi. Bu kararlar, bir dönem 24 ilkede ele alınandan çok daha geniş bir temelde işçi sınıfının her kesiminin ortak olduğu çizgiyi tanımlıyordu.

TÜRK-İŞ, 24 Aralık 1995 genel seçimleri öncesinde de, DYP ve CHP'ye oy verilmemesi çağrısında bulundu:

> **"TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu 20 Aralık 1995 günlü toplantısında, ... ülkemizdeki siyasal ve sendikal durumu değerlendirerek 24 Aralık 1995 günü yapılacak genel seçimlere ilişkin şu kararları almıştır:**
>
> **"(1) Halkımıza verdiği sözleri 4 yıllık Koalisyon Hükümetleri döneminde yerine getirmeyen ve özellikle 5 Nisan İstikrar Programı ile işçi sınıfımız ve tüm çalışanlar için yeni ve ciddi sıkıntılar yaratan DYP ve CHP'ye oy verilmemelidir.**
>
> **"(2) Laik ve demokratik sosyal hukuk devleti anlayışma ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Misak-ı Milli sınırları içindeki üniter devlet yapısının bütünlüğüne ve bağımsızlığına sahip çıkmayan siyasi partilere oy verilmemelidir.**
>
> **"(3) Başkanlar Kurulumuz, işçilerin, memurların, işsizlerin, emeklilerin ve diğer tüm çalışanların oylarını kullanırken, TÜRK-İŞ'in önderliğinde 1995 yılında verilen yoğun işçi mücadelelerini de gözönüne alacaklarına ve kendilerinden yana olan siyasi partileri tercih edeceklerine inanmaktadır."**

Bu gelişmeler sonucunda, TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu'nun 3 Aralık 1996 günü yapılan toplantısından sonra yapılan açıklamada şu görüşlere yer verildi:

> **"Başkanlar Kurulumuz, işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin siyasal alandaki bağımsız gücünün demokratik bir biçimde geliştirilmesi ve güçlendirilmesi konusuna gereken önemi vermeye devam edecektir. İşçi sınıfımız ve TÜRK-İŞ siyasete ağırlığını koymalıdır. TÜRK-İŞ'in önderliğinde ve TÜRK-İŞ Genel Kurul kararları doğrultusunda bir siyasi partinin oluşturulması konusunun tüm Teşkilatlarımızda tartışılması sürdürülecektir."**

21 Aralık 1996 günü İstanbul'da Bostancı Gösteri Merkezi'nde TÜRK-İŞ'e bağlı Sendikaların Genel Merkez Yöneticileri

ile şube başkanları ve işyeri temsilcilerinin katıldığı "Türkiye'ye Sahip Çık!" toplantısında yapılan konuşmaların büyük bir bölümünde, TÜRK-İŞ'in öncülüğünde bir siyasal partinin kurulması için çalışmaların yoğunlaşması talep edildi. Toplantı sonucunda kabul edilen bildirgede bu konuda şu görüşler yer alıyordu:

"İşçi sınıfının sorunları yalnızca toplu iş sözleşmeleri ile çözülemez. Ülkemizin ve halkımızın temel sorunlarının çözüm yeri Parlamento'dur. Halkımız, çoğulcu, katılımcı ve demokratik parlamenter düzene olan inancını sürdürürken, Parlamento'da temsil edilen siyasi partilerin izledikleri yanlış politikalar nedeniyle, bu partilere olan inancını ve güvenini hızla yitirmektedir. Parlamento, zenginler kulübü olmamalıdır. Ülkemizde bugün bir siyaset boşluğu yaşanmaktadır. Bu boşluğu, halkımızın öncüsü ve umudu TÜRK-İŞ doldurmalıdır; başta işçi sınıfımız olmak üzere tüm çalışanlar doldurmalıdır. Türkiye nüfusunun yüzde 95'ini oluşturan işçi sınıfımız ve diğer çalışanlar, siyasete ve Parlamento'ya ağırlığını koymalıdır. İşçi sınıfı artık yönetilen değil, yöneten olmalıdır. TÜRK-İŞ, halkımızın nüfusunun yüzde 95'ini oluşturan işçilerin, memurların, emeklilerin, işsizlerin, küçük esnaf ve sanatkârların ve köylülüğün çıkarlarını koruyacak ve Türkiye'ye sahip çıkacak bir siyasal partinin oluşturulması çalışmalarına ağırlık ve hız vermelidir."

TÜRK-İŞ bu dönemde üç kez hükümet değişmesinde etkili oldu. TÜRK-İŞ, CHP'yi etkileyerek, kamu kesiminde büyük grevlerin başlatıldığı 20 Eylül 1995 günü CHP'nin Koalisyon Hükümetinden ayrılmasında belirleyici bir rol oynadı. 15 Ekim 1995 günü Kızılay Meydanı'nda yapılan gösteri ve takınılan tavır, Tansu Çiller azınlık hükümetinin güvenoyu almasını engelledi. 1997 yılında Refahyol Hükümeti'nin istifası sürecinde TÜRK-İŞ'in de içinde yer aldığı Beşli Girişim önemliydi.

Soru 79: İşçi ve memur mücadeleleri ve eylemleri nasıl gelişti?

1980-1998 döneminde işçi ve memur eylemlerinde önce bir durgunluk, ardından da Türkiye tarihinde örneği görülmemiş bir çeşitlenme, yayılma ve kitleselleşme yaşandı.

12 Eylül Darbesine karşı yaygın bir direniş olmadı, olamazdı. Tek tük işyerlerinde gerçekleştirilen pasif direnişler de yeni eylemler getirmedi. İşçi sınıfı, üyesi ve sendikacısıyla, sessizliği yeğledi.

Grevlerin yeniden başlaması 1984 yılındadır. Ancak, 1986 sonundaki Netaş grevine kadar bir yılgınlık ruhu içinde yalnızca kaçınılmaz olduğunda greve gidildi. 1982 Anayasası ve 1983 yılında kabul edilen 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasasının getirdiği yasaklar ve kısıtlamalar, grevi etkili bir araç olmaktan çıkarmıştı.

18.11.1986 - 18.2.1987 tarihleri arasında 2650 işçinin katılımıyla yapılan Netaş grevi, toplu pazarlık sürecinde grev-dışı eylemlerin (yemek boykotu, yürüyüş, iş yavaşlatma, v.b.) ve sınıf-içi dayanışmanın önemini öğretti. Netaş grevi yenilmedi.

1987 yılında Petrol-İş'in 63 işyerinde, Tez Koop-İş'in Migros'ta, Tümtis'in 45 ambarda ve Deri-İş'in 117 deri işyerinde yaptığı grevler de, özel sektör işçilerinin hareketlenmesinde yeni bir aşama oluşturdu. 1987 yılında Türk Metal'in Seydişehir Alüminyum Tesislerindeki grevi de önemliydi.

TÜRK-İŞ ise 11 Mart 1988 günü ülke çapında bir yemek boykotu düzenledi ve bu boykot oldukça başarılı bir biçimde uygulandı. TÜRK-İŞ bu dönemde çeşitli illerde mitingler de düzenledi.

6 Eylül 1988 günü başlayan ve 16 Ocak 1989 gününe kadar süren SEKA grevi de 1989 Bahar Eylemlerini hazırlayan gelişmelerdendi.

1989 yılında ise kamu kesimi işçilerinin Türkiye tarihindeki en yaygın grev-dışı eylemleri başladı. İktidarda bulunan ANAP, 26 Mart 1989 yerel seçimlerindeki yenilgisinin şokunu atamadan, hiç beklemediği yaygınlıkta ve çeşitlilikte eylemlerle karşılaştı; tepki gösteremedi; işçiler ilk darbede başarılı olup özgüvenlerini artırınca da, hızlı bir kitleselleşme yaşandı.

Bahar Eylemleri adı verilen bu eylemlerde sendikaların tavrı farklı oldu. Bazı sendika genel merkezleri, işyerlerindeki işçiler ve şube yönetimlerince düzenlenen eylemlere karşı çıktı. Bazıla-

rı sessizliğini korudu. Bazıları, başlayan eylemleri sistemleştirdi ve yaygınlaştırdı. Örneğin, YOL-İŞ, Ankara, İstanbul, Mersin gibi birkaç şubesinin eylemlerinin ardından aldığı merkezi kararla, 25 Nisan 1989 günü ülke çapında servis araçlarına binmeyerek işyerine yürüdü ve geç işbaşı yaptı. 28 Nisan 1989 günü de ülke çapında sabah 8:30 - 9:30 arasında işbaşında iş durdurma kararı aldı ve büyük ölçüde uygulayabildi. Genel Merkezin kararına karşın bu eylemlere korku nedeniyle veya siyasal gerekçelerle katılmayanlar, zaman içinde korkularını yendiler ve siyasal gerekçelerini aştılar.

1989 Bahar Eylemleri onbinlerce işçinin işçilik yaşamındaki ilk eylemiydi. Bu eylemlerin büyük bir çoğunluğu yürürlükteki yasalara göre yasadışıydı; ancak kamu vicdanında meşruydu. Bu eylemler, sınıf içindeki farklılıkların aşılmasına önemli katkılarda bulundu.

1989 Bahar Eylemleri dalgasında gerçekleştirilen eylemlerin en yaygınları şunlardı: İşyerinde direniş, iş yavaşlatma, viziteye toplu olarak çıkma, fazla mesaiye kalmama, vezne önünde kuyruk oluşturma, işe geç başlama, ara dinlenmelerini "tam" olarak kullanma, miting ve toplantı yapma, gösteri ve yürüyüş yapma, servis araçlarına binmeyerek yürüme, yalınayak yürüme, işyerini terketmeme, açlık grevi, yemek boykotu, dilekçe verme, ücret fişlerini işverene veya yetkililere gönderme, toplu olarak telgraf çekme, toplu olarak mektup gönderme, toplu iş sözleşmesi dışı ödemeleri reddetme, avansı reddetme, işverence düzenlenen toplantı ve törenlere katılmama, alkışlama, sakal bırakma, Fak-Fuk-Fon'a başvurma, toplu olarak dilenme, korna çalma, kefenli basın toplantısı düzenleme, tüketici boykotu yapma, siyah çelenk koyma, siyah gömlek giyme, belden yukarısını soyunup gösteri yapma, işyerinde verilen yemekleri ailelere götürme, pazar boykotu yapma, saç kesme, makina ve teçzihata işverenin işçiye gösterdiği kadar özen gösterme, topluca fırına gidip ekmek alma ve yolu kapatarak yeme, görev dışı iş yapmama, işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemleri alınmamış araç ve makineleri kullanmama, işyerinde kimse ile konuşmama, eş ve çocuklarla

gösteri yapma, eşleri boşamak için başvurma, çocukları satılığa çıkarma, gömlekleri satılığa çıkarma, anacaddede oturarak trafiği engelleme.

Bahar eylemleri, gerçek ücretlerdeki düşüşü durdurdu; ancak çok daha önemlisi, kamu işçileri arasında "birlikte meşru kitle eylemleri" geleneğinin başlangıcını oluşturdu. Kamuoyunun bu eylemlere verdiği destek de önemliydi.

TÜRK-İŞ Genel Merkezi, üye sendikaların mücadelesini örgütleyerek bir üst düzeye sıçratmadı; ancak, yaptığı açıklamalarla destek verdi.

1989 yılında İskenderun ve Karabük Demir Çelik Fabrikaları işçilerinin 137 günlük grevi de sağlanan sınıf-içi dayanışma ve halk desteği açısından son derece başarılıydı.

1990 yılında büyük grevler yaşandı. Genel Maden-İş Sendikası, Türkiye Taşkömürü Kurumu ve Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'nde 30 Kasım 1990 günü greve çıktı. Bu işyerlerinde toplam 47 bin işçi çalışıyordu. 25-28 Aralık 1990 günleri ise, MESS üyesi işverenlerin işyerlerinde Türk-Metal, Özdemir-İş ve Otomobil-İş Sendikaları greve başladı. Metal işkolunda greve çıkılan işyerlerinde çalışan işçi sayısı 100 bine yakındı. Türkiye Taşkömürü Kurumu grevi süresince Zonguldak her gün bir miting alanına çevrildi.

3 Ocak 1991 günü TÜRK-İŞ tarihinde ilk kez tüm ülkede ve tüm işkollarında işe gidilmeme kararı, önemli ölçüde başarılı bir biçimde, uygulandı. 4-8 Ocak 1991 günleri ise 50 bin dolayında maden işçisi ve aileleri, Genel Maden-İş'in aldığı kararı uygulayarak, Zonguldak'tan Mengen'e kadar yürüdü. Çeşitli eksiklik ve hatalarına karşın, yürüyüş muhteşem oldu ve tüm demokratik kitle örgütleri ve çeşitli siyasal partiler tarafından desteklendi.

1991 yılı ilkbaharında kamu kesimi toplu sözleşme görüşmeleri sırasında ülke çapında çeşitli eylemler yapıldı. TÜRK-İŞ 2 Haziran 1991 günü Bursa'da Haksızlıklara Hayır Mitingi düzenledi. Grev-dışı eylemler bu dönemde de yaygınlaştı. Bu yıllarda görülen eylemlerin en önemlileri ve ilginçleri şunlardı: İş durdurma, iş yavaşlatma, açlık grevi, yemek

boykotu, fazla mesaiye kalmama, kan bağışlama, saç-sakal uzatma, istifa etme, viziteye çıkma, alkışlama, miting ve yürüyüş yapma, işyeri önünde gösteri yapma, siyah bant takma, siyah çelenk bırakma, işveren sendikası kapısına bozuk para atma, siyah başörtüsüyle çalışma, toplu telgraf gönderme, imza toplama, ağlayan çocuk kartpostalı gönderme, çıplak gösteri yapma, Bakanlara 1000'er lira gönderme, çocukları okula göndermeme, bıyığın ve saçların yarısını kesme, tek gözü korsan gibi kapama, işe geç gitme, işe gitmeme, ücret fişlerini Yüksek Hakem Kurulu'na postalama, akıl hastanesine başvurma, pazarı boykot etme, boş tencerelerle "açız" diye bağırarak yürüme, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu'na başvurma.

1991 yılının son derece önemli eylemlerinden birini Kristal-İş Sendikası üyesi Paşabahçe işçileri gerçekleştirdi. İşverenin 2278 işçiyi işten çıkarmak istemesi üzerine, Paşabahçe Cam Fabrikası işçileri 26 Temmuz 1991 günü üretimi durdurdular ve fabrikayı işgal ettiler. 3 bin dolayındaki işçinin aileleri de fabrika civarında toplandı. İşyerini terketmeme eylemi 21 gün sürdü ve başarıyla sonuçlandı.

TÜRK-İŞ 1993 yılından başlayarak yaygın kitle eylemleri düzenledi. 1 Mayıs TÜRK-İŞ tarafından ilk kez 1993 yılında İstanbul'da Abide-i Hürriyet Meydanı'nda bir mitingle kutlandı. Aynı gün DİSK de Pendik'te bir kutlama yaptı.

5 Nisan İstikrar Programının açıklanmasının ardından TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalar tarafından Zonguldak, Beykoz ve Kırşehir'de mitingler düzenlendi. TÜRK-İŞ de, 1969 yılından sonraki ilk Ankara mitingini 24 Nisan 1994 günü yaptı (İşsizlikle ve Pahalılıkla Mücadele Mitingi).

1 Mayıs, Demokrasi Platformu tarafından 1994 ve 1995 yıllarında, başta İstanbul olmak üzere, çeşitli illerde düzenlenen mitinglerle kutlandı.

TÜRK-İŞ 20 Temmuz 1994 günü işbaşında iş durdurarak bir genel eylem yaptı. Demokrasi Platformunu oluşturan örgütler de, 17 Temmuz günü bu eyleme katılma kararı aldılar.

Hükümetin 1995 bütçe kanunu tasarısında önemli işçi haklarını ortadan kaldırmak istemesi üzerine, TÜRK-İŞ 26 Kasım 1994 günü bir miting düzenledi. Tandoğan'da toplanan 100 bini aşkın insan, Anıtkabirin içinden geçtikten sonra Parlamento'ya birkaç yüz metre uzaklığa kadar yürüdü. Bu yürüyüş sayesinde tasarı istenilen biçimde değiştirildi.

TÜRK-İŞ, DİSK ve Kamu Çalışanları Sendikaları, 17 Aralık 1994 günü Samsun'da Demokratik ve Ekonomik Haklarımıza Sahip Çıkma Yürüyüş ve Mitingi'ni düzenlediler.

TÜRK-İŞ, Hükümetin sosyal sigorta haklarını IMF'nin ve Dünya Bankası'nın istekleri doğrultusunda değiştirmek istemesi üzerine, 30 Nisan 1995 günü İzmir'de ve 21 Mayıs 1995 günü Rize'de Mezarda Emekliliğe Hayır mitingi düzenledi.

TÜRK-İŞ'in 5 Ağustos 1995 günü düzenlediği Emeğe Saygı Yürüyüş ve Mitingine yaklaşık 300 bin kişi katıldı. Yürüyüşçüler, izinli olmamasına karşın, Kızılay'a yürüdüler.

8 Ağustos 1995 günü, TÜRK-İŞ'in aldığı karar uyarınca, işbaşında iş durdurma eylemi yapıldı. Gece de işyerini terketmeme kararı alındı; ancak, bu karar sınırlı ölçüde uygulanabildi.

1995 yılında 20 Eylül - 27 Ekim tarihleri arasında kamu kesiminde yaklaşık 300 bin kişinin çalıştığı işyerlerinde grev uygulandı. Grevler sırasında Hükümetle büyük anlaşmazlıklar yaşandı. Türkiye tarihinin en büyük grevleri sırasında, TÜRK-İŞ,15 Ekim 1995 günü Kızılay Meydanı'nda, izinsiz bir miting düzenledi. Polis barikatlarını aşa aşa gelen yaklaşık 100 bin kişi Tansu Çiller'in azınlık hükümetinin güvenoylamasında başarısız kalmasında etkili oldu. 1 Mayıs 1996 günü İstanbul'da TÜRK-İŞ, DİSK, HAK-İŞ ve KESK'in ortak kutlaması sırasında çeşitli radikal sol örgütlerin yol açtığı büyük olaylar yaşandı. TÜRK-İŞ 5 Ocak 1997 günü Ankara'da Türkiye'ye Sahip Çık! Demokratikleşme İçin Mücadele Et yürüyüş ve mitingi düzenledi. 1997 ve 1998 yıllarında da 1 Mayıs İstanbul'da TÜRK-İŞ, DİSK, HAK-İŞ ve KESK tarafından birlikte kutlandı. TÜRK-İŞ 16 Mayıs 1998 günü Sıhhiye Meydanı'nda İşsizliğe Hayır! Özelleştirme Talanına Son! Mitingi düzenledi.

Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi ilk kez bu yıllarda bir bütün olarak demokratik ve siyasal talepler doğrultusunda meşru eylemleri birlikte gerçekleştirdi. TÜRK-İŞ ve bir bütün olarak sendikacılık hareketi, yeni koşullara uyum sağlamada bir parça gecikmesine ve bazı eksikliklerine ve hatalarına karşın, yüzbinlerce işçiyi meydanlarda toplayabildi; Anıtkabire ve Parlamento'ya yürütebildi; 15 Ekim 1995 günü Tansu Çiller'in azınlık hükümetinin güvenoylamasını kaybetmesine yol açacak biçimde onbinlerce işçinin polis barikatlarını aşa aşa izin alınmamış bir mitinge gelmesini sağlayabildi.

1995 yılında Türkiye tarihinin işçi sayısı ve grevde geçen işgünü açılarından en büyük grevleri TÜRK-İŞ tarafından gerçekleştirildi. Büyük grubu 20 Eylül'de başlayan grevler Ekim ayı sonunda bitti. Bazı sendikalar grevlerle dayanışma sorumluluğunu yerine getirmedi. Bazı sendikalar, grev erteleme kararlarına uymama kararını uygulamadı. Grevler 10-15 gün daha uzasaydı, ciddi çözülmeler olabilecekti. Ancak, bütün bunlara karşın, birçok işçi, 20 yılı aşkın çalışma yaşamında ilk kez grev yaptı: Zafer kazanamadı; ancak yenilmedi de.

DİSK de yeniden faaliyete geçtikten sonra çeşitli önemli eylemler gerçekleştirdi. DİSK'in ilk mitingi, 26 Eylül 1992 günü Kocaeli'nde yapıldı (Demokrasi Mitingi). İşten Çıkarmalara ve Taşeronlaşmaya Karşı Yaşasın Sendika, Yaşasın Emek Mitingi de Adana'da 16 Mayıs 1993 günü düzenlendi. DİSK, 24-26 Nisan 1995 günleri İstanbul'dan Ankara'ya Mezarda Emekliliğe Hayır yürüyüşünü gerçekleştirdi. DİSK, KESK'le birlikte, 14 Nisan 1996 günü Adana'da İşsizliğe, Pahalılığa, Baskılara ve Mezarda Emekliliğe Hayır Mitingini düzenledi. 29 Eylül 1996 günü Uzunköprü'de Hak ve Ekmek Mitingi yapıldı. 22 Aralık 1996 günü ise Kocaeli'nde Özgürlükçü Demokratik Türkiye Mitingi düzenlendi. DİSK, ayrıca, 1996 yılı sonbaharında, zorunlu tasarruf kesintilerine karşı "Yağma Yok" kampanyası başlattı. Bu kampanya çerçevesinde, Eylül ve Ekim aylarında çeşitli illerde kitlesel basın toplantıları düzenlendi. 27-30 Kasım 1996 günleri ise Demokrasiye ve Ülkemize Sahip Çıkalım Kampanyası çerçevesinde ba-

sın toplantıları düzenlendi, Meclis'e kitlesel biçimde mektup gönderildi. 1998 yılında ise İstanbul-Ankara yürüyüşü yapıldı. Ancak bu yürüyüş sonunda Genel Başkan Rıdvan Budak'ın Başbakan Mesut Yılmaz'la görüşmesi sırasında "bu eylemimiz Hükümete karşı değildir" sözleri eleştirildi.

DİSK'in bu dönemki eylemlerinde dikkati çeken nokta, işyerinde iş durdurma, iş yavaşlatma ve işyeri işgali gibi işyerine yönelik eylemlerin hemen hemen hiç olmamasıdır. DİSK, 20 Temmuz 1994 tarihinde Çalışanların Ortak Sesi Demokrasi Platformu çerçevesinde düzenlenen genel eyleme çok az sayıda işyerlerinde katıldı. DİSK'in bu dönemki eylemlerinde ön plana çıkan, çok da kitlesel olmayan kampanyalar ve basın açıklamalarıydı. Bu açıdan, DİSK'in 1975-1980 dönemi eylemleriyle 1992-1998 dönemi eylemleri arasında köklü bir farktan söz edilebilir.

1990 sonrasında kamu çalışanları da eylemler yapmaya başladı. Kamu çalışanlarının ilk önemli eylemi, 26 Ocak 1991 günü İstanbul'da düzenlenen Kamu Çalışanları Sendikal Haklar Mitingi idi. 15 Haziran 1991 günü çeşitli illerden Ankara'ya doğru yürünmeye başlandı. 22 Haziran günü Ankara'da 20 bin kişilik bir kitle, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı önünde temel talepleri dile getirdi. 15 Temmuz 1992 günü Hak Direnişi adıyla ilk iş bırakma eylemi gerçekleştirildi. 21 Aralık 1992 günü ise yaklaşık 20 bin kişilik bir kitle, Ankara'da Zafer Meydanı'ndan Başbakanlık'a kadar yürüdü. 1 Temmuz 1993 günü çeşitli illerden yola çıkan kamu emekçileri 3 Temmuz 1993 günü Ankara'da toplanarak, taleplerini Hükümet'e iletti. 15 Temmuz günü ise ülke çapında iş bırakma, topluca telgraf çekme, yemek boykotu gibi eylemler yapıldı. 29-30 Temmuz 1993 günü iş bırakıldı. 15 Eylül 1993 günü "sivil itaatsizlik" eylemine başvurularak, sakal bırakıldı ve giyime ilişkin kurallara uyulmadı. 15 Ekim 1993 günü tüm ülkede toplu vizite eylemi yapıldı. 1993 yılı Aralık ayında da çeşitli illerde Demokrasi ve Sendikal Haklar Mitingleri düzenlendi. 13 Ocak 1994 günü iş yavaşlatma, iş bırakma, toplu vizite gibi eylemler yapıldı. 1 milyon imzalı bir başvuruyla, toplu pazarlık ve grev hakları istendi. 22 Şubat 1994 günü yine iş bı-

rakmadan toplu viziteye kadar değişen eylemler gerçekleştirildi. 25 Mayıs 1994 günü 22 sendika başkanı Ankara'da Güven Park'ta açlık grevine başladı. Polis, açlık grevcileri ve 54 kamu çalışanını gözaltına aldı. Ancak binlerce kamu çalışanı Kızılay'dan Başbakanlık'a yürüdü. Gözaltına alınanlar serbest bırakıldı. 20 Aralık 1994 günü ise ülke çapında iş bırakma eylemi gerçekleştirildi. 20 Nisan 1995 günü de iş bırakıldı. Sendika başkanları 15-16 Haziran 1995 günleri Güven Park'ta oturma eylemine başladı. 17 Haziran günü diğer illerden Ankara'ya gelenler de bu eyleme katılınca, Kızılay meydanı işgal edildi. Böylece, uzun yıllardan sonra ilk kez Kızılay'da kitlesel bir eylem yapıldı; Kızılay, tarihinde ilk kez işgal edildi. Eylem, bazı iç tartışmalardan sonra, 18 Haziran Pazar günü akşamı sona erdirildi. 21 Haziran'da ise demiryolu ulaştırmacılığı ve PTT'de etkili iş bırakma eylemleri yapıldı. Bu ara Tüm Haber-Sen kapatıldı. Tüm Haber-Sen'in kapatılması üzerine 4 Ağustos 1995 günü tüm ülkede valiliklere siyah çelenk bırakıldı. Ek zam verilmesi ve sürgünlerin durdurulması için 5 Ekim 1995 günü kitlesel basın toplantıları düzenlendi. 6-8 Ekim günleri ise toplu telgraf çekme eylemleri yapıldı. 17 Ekim 1995 günü de iş bırakıldı. 18 Nisan 1996 günü bir iş bırakma eylemi düzenlendiyse de, pek başarılı olmadı. 19-20 Ekim 1996 günleri çeşitli illerde Ekonomik ve Demokratik Haklar Mitingleri düzenlendi. Bu ara çeşitli sendikaların eylemleri de oldu. Örneğin, Eğitim-Sen 23 Kasım 1996 günü Milli Eğitim Bakanlığı önünde kitlesel bir basın açıklaması yaptı. 14 Aralık 1996 günü ise Ankara Yürüyüşü ve Mitingi yapıldı. Kızılay'da toplanan yaklaşık 70 bin kişi, Demokratik Devlet, Halkçı Bütçe Mitingini gerçekleştirdi. 1997 yılında 22 Mart ve 29 Mart günleri çeşitli illerde sessiz yürüyüşler yapıldı. 24 Kasım 1997 günü Eğitim-Sen Tebeşir Bırakma Eylemini gerçekleştirdi. 6-7 Aralık 1997 günleri Konya, Kayseri, Malatya, Aydın, Amasya ve Şanlıurfa'da bölge mitingleri düzenlendi. Kasım-Aralık aylarındaki bazı ön eylemlerin ardından, 11 Aralık 1997 günü ülke çapında iş bırakma eylemi yapıldı. Bu arada, Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık Eylemine de aktif bir biçimde katılındı.

24 Ocak 1998 günü 55. Hükümetin kamu çalışanlarına ilişkin olarak hazırladığı tasarıyı protesto etmek amacıyla Sendikal Haklar İçin Ankara Yürüyüşü yapıldı. Yaklaşık 30 bin kişi Kızılay'da basın toplantısı yaptı. 4 Mart 1998 günü ise, polisin tüm engellemelerine karşın, binlerce memur Kızılay Meydanı'na girdi, saatlerce meydanı işgal etti. Polis, ilk kez gaz bombaları da kullanarak katılımcıları dağıttı. Ancak kamu çalışanlarının eylemleri işyerlerinde, Ankara'da Sıhhiye Meydanı'nda ve diğer illerde daha sonraki günlerde de devam etti. Bu eylemler sayesinde, kamu çalışanlarının haklarını kısıtlayacak yasa tasarısı Meclis'te görüşülmeye başlanmışken, geri çekildi.

Kamu çalışanları bu dönemde Türkiye tarihinde örneği olmayan bir mücadele verdiler. Onbinlerce kamu çalışanının çeşitli biçimlerde cezalandırılmasına, sürgünlere, memuriyetten çıkarılmalara, tutuklamalara ve diğer tür baskılara karşın, kamu çalışanları hareketi son derece etkili eylemler gerçekleştirdi. Dönem dönem bu eylemlerin kitleselliği konusunda geriye gidişler yaşandı. Ancak bazı eksikliklerin giderilmesi ve hataların düzeltilmesiyle, bu eylemlerin meşruiyeti daha da yerleşti ve eylemlere katılanların güvencesi olan kitleselleşme sağlandı.

1989-1998 dönemi, Türkiye sendikacılık hareketinin işçi, memur ve sözleşmeli personeliyle, kamu ve özel sektör işçisiyle, ülkenin tüm illerinde hemen hemen tüm ilçelerinde hemen hemen tüm işkollarında gerçekleştirdiği yasal grevlerle veya çok çeşitli grev-dışı meşru eylemlerle dolu yıllardır. Sendikasız işçilerin eylemleri ise sınırlı kaldı. Sendikasız işçilerin az sayıdaki eylemleri de genellikle bir sendikanın desteğindeydi. Bu durum, işçi sınıfının mücadelesi açısından sendikaların önemini bir kez daha gündeme getirmektedir.

Bu eylemlerin kitleselliği ve kamuoyu vicdanındaki meşruluğu da, ilgili yasalardaki yaptırımların uygulanmasını engelledi.

1989-1998 döneminde Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi tarihin en yaygın ve kitlesel eylemler dönemidir. Eylemler ağırlıkla kamu kesimindedir. Konfederasyonların genel nitelikteki eylem kararlarına ağırlıkla kamu kesiminde çalışanlar katılmış-

tır. Özel sektördeki eylemler ise genellikle örgütlenme sürecinde veya daha sonra işçi çıkarmalara karşı tek tek sendikaların düzenlediği veya sendikaların dışında ortaya çıkan eylemlerdir ve genelleşme eğiliminde değildir. Kamu kesimindeki yasal ve/veya fiili iş güvencesi, bu eylemler nedeniyle işten çıkarmaların sınırlı kalmasını sağlamıştır.

İşçilerin bu meşru eylemleri ve diğer bazı etmenler, Türkiye tarihindeki en büyük gerçek ücret artışlarının 1988-1994 döneminde olmasını sağladı. Memurlar da eylemlilikleriyle gerçek gelirlerini artırdılar ve sendikal haklarını geriletecek bir tasarının yasalaşmasını önlediler. Ancak, 1995 ve sonrasında ortaya çıkan yeni koşullar, eylemlerin enerji, telekomünikasyon ve bankacılık hizmetlerine yaygınlaştırılmasını, daha kitleselleştirilmesini, işçi sınıfının tüketici olarak gücünün ve siyasal gücünün daha etkili bir biçimde kullanılmasını zorunlu kıldı.

Soru 80: Sendikacılık hareketi çöküyor mu?

İşçi sınıfımız ve halkımız sendikacılık hareketinden çok görev beklemekte; bunlar yerine getirilmeyince de sendikacılık hareketini sert bir biçimde eleştirmektedir. Sendikacılık hareketinden bu denli büyük beklentiler olması olumludur. Ancak sendikacılık hareketi bu beklentileri gerçekleştiremeyince, sık sık gündeme gelen bir soru, sendikacılık hareketinin çöküp çökmediğidir.

İşçi sınıfı ve sendikacılık hareketi canlıdır. Bugün içinde yaşadığımız koşullar işçi sınıfını ortadan kaldırmamakta, işçilerin sorunlarını azaltmamaktadır.

Tam tersine, dünyada ve ülkemizdeki gelişmeler sonucunda işçilerin sayısı ve sorunları daha da çoğalmakta, hak ve çıkarlarını koruma ve geliştirmenin bir aracı olan sendikalara duydukları gereksinim daha da artmaktadır.

Sermayenin uluslararası düzeyde ve Türkiye'de uyguladığı yeni politikalar Türkiye'yi hızla işçileştirmektedir. Diğer taraftan, işçi sınıfının yapısında önemli değişiklikler olmakla birlikte, ser-

mayenin saldırısı, sınıfın çeşitli kesimleri arasındaki kısa vadeli çıkar farklılıklarını azaltmakta; bu farkları, daha büyük ortak sorunlar karşısında önemsizleştirmektedir.

Günümüzde sendikacılığın çökmesinden değil, anlayışı ve yapısı hızla değişen ve değişecek olan sendikacılık hareketinin Türkiye'nin geleceğinde etkisini daha da artıracağından söz etmek gerekir.

Soru 81 : İşçi sınıfı ve sendikacılık hareketi, 1980'li yılların sonlarında yeni koşullara nasıl uyum sağladı?

Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi, 24 Ocak 1980 istikrar programı ve 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile büyük bir yenilgi yaşadı. Eski dönemin koşullarına uygun biçimde biçimlenmiş olan sendikacılık anlayışları ile sendikaların yapıları ve işleyişleri, yeni koşullara ayak uyduramadı.

Sendikacılık hareketi 1980-1986 yılları arasında büyük sıkıntılar yaşadı; birçok sendika yöneticisi ve üyesi, kendi örgütlülüklerine olan güvenini yitirdi. Ancak 1986 yılı sonlarından itibaren hava dönmeye başladı. 1989 bahar eylemleriyle birlikte, gerçek ücretlerin artırıldığı ve 12 Eylül döneminin yasaklarının işlemez hale getirildiği yaygın ve kitlesel bir eylemlilik dönemi başladı. 1989-1992 döneminde gerçek ücretlerde gerçekleştirilen artışın geçmişimizde örneği yoktur. 12 Eylül döneminin birçok yasağı ise, eylemlerin kitleselliği karşısında uygulanamadı; meşru ve demokratik kitle eylemleri, birçok yasağı etkisiz kıldı.

Bu gelişimin sağlanmasında

- işçiler arasında sınıf bilincinin gelişmesi, sınıf kardeşliği anlayışının siyasal görüş kardeşliğinin, etnik köken kardeşliğinin, mezhep kardeşliğinin, meslek dayanışmasının önüne geçmesi,
- Geleneksel katı siyasal parti taraftarlığının yumuşayarak, sendikaların talimatlarına uyulması,
- Çalışanlar ve özellikle işçiler arasındaki dayanışmanın artması,
- Grev-dışı eylemlerin etkili bir biçimde kullanılması,

- Türkiye tarihinin 1991 yılına kadarki en büyük grevlerinin 1990 ve 1991 yıllarında yapılması,
- Kamuoyu desteğinin sağlanması ve
- 1989 ve 1991 seçimlerinde oy gücünün bir ölçüde kullanılması etkili oldu.

Soru 82: Günümüzde işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin karşı karşıya bulunduğu sorunlar nelerdir?

İşçi sınıfının yapısı ve sorunları değişmekte; mevcut yapısı ve işleyişiyle sendikalar yetersiz kalmaktadır.

•İşçi sınıfı içinde hizmetler sektöründe çalışanların ve beyaz yakalı işçilerin oranı artmaktadır. Sendikaların doğduğu ve geliştiği imalat sanayii ve madenlerde çalışan işçilerin oranı birçok ülkede azalmaktadır. Kadınların ve çocukların işgücüne katılım oranı yükselmektedir; yeni mülksüzleşmiş ilk kuşak işçilerin sendikalarda örgütlenme eğilimi düşüktür. Yaygınlaşan ve yapısallaşan işsizlik, iş güvencesinin bulunmadığı koşullarda, sendikalaşmayı zorlaştırmaktadır.

•İstihdam istikrarsızlaşmakta, kısmi süreli çalışma, süresi belirli hizmet akdiyle çalışma, geçici işçilik, kiralık işçilik gibi bugüne kadar alışık olunmayan çalışma biçimleri yaygınlaştırılmaktadır.

•İşçi sınıfının bir kesimi küçük işyerlerinde kaçak ve geçici işlerde çalışmakta, sık sık işsiz kalmakta, işportacılık gibi gelir kaynaklarına başvurmaktadır. İşçi sınıfının işsiz kesiminin sayısı ve oranı artmaktadır.

Bu süreçte ortaya çıkan somut sorunlar ve tehlikeler şu şekilde özetlenebilir:

•Özelleştirme (KİT satışları, kamunun piyasayı düzenleyici ve yönlendirici işlevinin ortadan kaldırılması, v.b.), kamu sektörünün veya devletin küçültülmesi;

•Müteahhitleşme, taşeronlaşma;

•Yerli ve yabancı kaçak işçilik (kaçak işyeri; kayıtlı işyerinde kaçak işçilik; veya, kayıtlı işyerinde kayıtlı işçilerin ücretlerinin düşük gösterilmesi);

•Yaygın işten çıkarmalar ve artan işsizlik;

•İşyerlerinin bölünmesi, küçültülmesi veya geçici olarak kapatılması;

•Geçici işçilik, süresi belirli hizmet akti ile çalıştırma;

•Memur ve sözleşmeli personel statülerine geçirerek bazı temel sendikal haklardan mahrum bırakma;

•İşçi alacaklarının ödenmesinde gecikme;

•Zorunlu tasarruf fonunda biriken kaynağın çok düşük oranla nemalandırılması;

•Toplu iş sözleşmesi hükümlerinin uygulanmaması;

•Esnek çalışma;

•Atipik veya standart-dışı çalışma biçimleri (işçi kiralama, kısmi süreli işçilik, v.b.);

•Zorunlu emeklilik;

•Sahte kendi-hesabına-çalıştırma: Eve-iş-verme, fason üretim, götürü iş, vahidi fiyatla çalıştırma;

•Yürürlükteki yasalar çiğnenerek, çocuk işçiliğin yaygınlaşması;

•Serbest bölgeler;

•İş kazası ve meslek hastalıklarının artması;

•Sosyal güvenlik sisteminin çökertilmesi ve sosyal güvenlik haklarına yönelik saldırılar;

•Kamu hizmetlerinin (eğitim, sağlık, v.b.) sistemli olarak geriletilmesi, koruyucu hekimliğin zayıflatılması;

•İşçileri etnik kökene, siyasal görüşlere ve dini inançlara göre bölme çabaları;

•Japon işçi-işveren ilişkileri sistemi aracılığıyla işçilerin bölünmeye çalışılması;

•Kapsam-dışı personelin artırılması;

•Kamuoyunun sendikalar ve sendikalı işçiler aleyhinde şartlandırılması.

Bütün bu gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni sorunlarla veya ağırlaşan ve çözümü daha karmaşıklaşmış sorunlarla karşılaşılınca, 1989-1993 döneminin maddi kazanımları 1994 yılından başlayarak hızla erimeye başladı.

Türkiye tarihinin en büyük meşru ve demokratik kitle eylemlerinin ve grevlerinin 1994 ve 1995 yıllarında gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, gerçek ücretlerin bu yıllarda düşmesinin önlenememiş olması da, sendikaların yapısında ve işleyişinde ve sendikal mücadele stratejisinde bazı değişikliklerin zorunlu olduğunu somut olarak gösterdi.

Soru 83: İşçiler ve memurlar son dönemdeki eylemlerinde niçin "kahrolsun IMF, bağımsız Türkiye" sloganını atıyorlar?

İşçi sınıfı ve sendikacılık hareketi sosyal devlete ilişkin talepler gündeme getirdiğinde veya toplu sözleşme masasına oturduğunda, karşısında öncelikle uluslararası tekelci sermayeyi bulmaktadır. Ülkemizdeki sermaye grupları da aynı safta yer almaktadır.

Uluslararası tekelci sermayeyi, onun sözcüsü ve beyni konumundaki Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası temsil etmektedir. Son yıllarda işçi ve kamu çalışanı eylemlerinde en çok atılan sloganlardan birinin, "Kahrolsun IMF, bağımsız Türkiye" olmasının nedeni, işçi sınıfının karşısındaki en önemli gücün IMF'nin temsil ettiği uluslararası tekelci sermaye olmasıdır.

Günümüzde devletin iç borçları 6 katrilyon lirayı aşmıştır, dış borçları da yaklaşık 85 milyar dolar düzeyindedir. Uluslararası sermayenin birinci sorunu, Türkiye'nin bu borçlarını aksama olmadan ödemesinin sağlanmasıdır. Halbuki, ülkemizde faizlerin bütçe içindeki payı hızla artmakta, geriödemedeki sorunlar daha da çoğalmaktadır. Faizlerin bütçe içindeki payı 1992 yılında yüzde 18,2 iken, bu oranın 1998 yılında yüzde 40'a çıkması, IMF'nin müdahalelerini daha da artıracaktır.

Ülkemizde 1980 yılı sonunda 78 adet yabancı sermayeli şirket vardı. Bu sayı 1998 yılında yaklaşık 4050 oldu. Bu şirketlerin önemli bir bölümü Türkiye'ye ucuz işçilik için gelmektedir.

Ücretlerin belirlenmesinde en önemli etmenlerden biri, bir işçinin kendi kafasında nelerin kendi hakkı olduğuna ilişkin düşün-

cesidir. Kamu sektöründeki işçiler veya kamu çalışanları nisbeten yüksek ücret aldıklarında, özel sektör işçisi de onlara imrenmekte, onları örnek almaktadır.

İşverenler de, kamu sektöründe ücretlerin yükselmesinin özel sektörde işçi ücretlerini yukarı çekeceğini bildikleri için, kamu sektöründeki ücret artışlarının karşısındadırlar.

Konunun bir boyutu, Türkiye'de doğrudan yatırım yapmış olan yabancı sermayeli şirketlerin işçilerinin ücretleriyle ilgilidir. Konunun diğer boyutu ise, Türkiye'de yerli sermayedarların üretip, gelişmiş kapitalist ülkelere satacakları tişörtler, kazaklar, gömlekler, televizyonlar, buzdolapları ile ilgilidir.

Bugün Kahramanmaraş, Gaziantep, Denizli, Manisa, Çorlu, Lüleburgaz, Çorum, Çankırı gibi bölgelerde hemen hemen tümüyle ihracat için, sendikasız ve çok düşük ücretli işçilerle gerçekleştirilen üretimin amacı, gelişmiş kapitalist ülkelere düşük maliyetli ve fiyatlı mal satılmasını sağlamaktır.

Ayrıca, kamu harcamaları içinde işçilere ve kamu çalışanlarına ayrılan ödeneğin ve sosyal devletin gerekli kıldığı görevlerin payının artması, sermayedar sınıfa iç ve dış borçların ve faizlerinin ödenmesinde zorluklar çıkarmaktadır. IMF ve Dünya Bankası, bu nedenle sosyal devletin tasfiye edilmesini de istemektedir.

İşte bütün bu nedenlere bağlı olarak, toplu sözleşme görüşmelerinde, kamu çalışanlarının aylıklarının artırılması gündeme geldiğinde ve sosyal devlet anlayışının hayata geçirilmesi talebinde, işçi sınıfının karşısında önce IMF, Dünya Bankası, bir bütün olarak uluslararası tekelci sermaye vardır.

Soru 84: İşçilerin ücretleri nasıldı?

1980-1998 döneminde işçi sınıfının çeşitli kesimlerinin ücretlerinde ve çalışma koşullarında farklı gelişmeler yaşandı.

Kamu sektöründeki işçilerin gerçek ücretleri 1981 yılında, geçmişte daha yüksek oranlı bir enflasyon beklentisiyle imzalanan toplu iş sözleşmeleri nedeniyle, arttı. Bu durum, işçilerin

12 Eylül yönetimine karşı tavrının olumsuza dönüşmesini geciktiren etmenlerden biridir. 1983-1988 döneminde gerçek ücretlerde sürekli bir düşüş yaşandı. 1989 yılında düşüş durdu. Türkiye tarihinin en yüksek gerçek ücret artışları 1989-1993 döneminde gerçekleşti. Daha önce imzalanmış ve enflasyona karşı korunmuş toplu iş sözleşmeleri, 5 Nisan 1994 kararlarının etkisinden büyük ölçüde kurtuldu. 1995 yılıyla birlikte, Türkiye tarihinin en büyük grevlerinin yapılmasına karşın, gerçek ücretler geriledi. Kamu kesiminde Kamu-İş ve Türk Kamu-Sen'e bağlı kamu işletmelerinde çalışan işçilerin 1987 yılındaki aylık ortalama net giydirilmiş ücreti 142 bin liraydı (çıplak ücret ve yan ödemeler toplamı). Bu miktar 1988 yılında 241 bin liraya, 1989 yılında 567 bin liraya yükseldi. Kamu işveren sendikaları Kamu-İş, Türk Kamu-Sen ve TÜHİS'e bağlı kamu işyerlerinde çalışan 500-550 bin dolayındaki işçinin aylık ortalama net giydirilmiş ücreti 1989 yılında 520 bin liraydı. Bu rakam, 1990 yılında 1 milyon 13 bin lira, 1991 yılında 2 milyon 510 bin lira, 1992 yılında 4 milyon 502 bin lira, 1993 yılında 8 milyon 248 bin lira oldu. 1994 yılında 16,8 milyon liraya, 1995 yılında 25,6 milyon liraya, 1996 yılında 34,7 milyon liraya yükseldi. Buna göre, 1989 yılındaki gerçek ücretler 100 olarak kabul edilirse, net gerçek ücret endeksi 1990 yılında 122'ye, 1991 yılında 181'e, 1992 yılında 191'e, 1993 yılında 211'e yükseldi. 1994 yılında 208'e, 1995 yılında 164'e ve 1996 yılında da 124'e geriledi.

Kayıt içindeki özel sektör işyerlerinde çalışan sendikalı ve sendikasız işçilerin gerçek ücretleri 12 Eylül darbesinden daha hızlı etkilendi. Ancak 24 Ocak istikrar programı kamu kesiminde daha katı bir biçimde uygulandığından, özel sektördeki ücretler, kamudakinin üstündeydi. 1989-1993 döneminde özel sektör işyerlerindeki ücret artışı daha mütevazi oldu. 1994-1998 dönemindeki düşüş de göreceli olarak daha azdı.

1980-1998 döneminde işçi ücretlerini olumsuz etkileyen önemli etmenlerden biri, sayılarının günümüzde 4,5 milyonu

bulduğu tahmin edilen kaçak işçilerin kabullendiği düşük ücretlerdir. Önümüzdeki yıllarda daha da hızlanacak olan mülksüzleşmeyle birlikte kaçak işçilik ve onun en acımasız biçimi olan eve-iş-verme sistemi daha da yaygınlaşacaktır. Kayıt-dışı sektörde milyonlarca işçi genellikle asgari ücretle İş Yasası ve Sosyal Sigortalar Yasasının tanıdığı haklardan yoksun olarak Yasada öngörülen sürelerin üstünde süreler çalışmaktadır. Kaçak çalışan işçilerin çalışma koşullarını geliştirme olanakları da yoktur. 19. yüzyılın vahşi kapitalizmi bu işyerlerinde canlanmış durumdadır.

İhracata dönük endüstrileşme politikası, yüksek kredi faizleri nedeniyle, rekabetin ana unsuru olarak işgücü maliyetini öne çıkardı. Bu da, gerçek ücretlerin düşürülmesinin yanı sıra, işyerindeki çalışma koşullarının gerilemesine yol açtı. İş kazası ve meslek hastalıklarına karşı alınan yetersiz önlemler bile ihmal edilmeye başlandı. İş kazaları arttı. Ancak bunlar, kaçak işçilik nedeniyle kayıtlara yansımadı. Meslek hastalıklarının gerektiği gibi izlenmesi bile gerçekleştirilemedi. Ayrıca, özellikle son yıllarda, toplu iş sözleşmeleri ve hatta mevzuattaki işçiyi koruyucu bazı hükümleri "esneklik" adı altında etkisiz kılacak politikalar uygulanmaya çalışıldı.

Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından 1998 yılı ortalarında yayınlanan bir rapora göre, 1996 yılının ilk yarısında Türkiye çapında 10 ve daha fazla sayıda işçi çalıştırılan işyerlerinde işçilerin aylık toplam brüt kazancı (brüt çıplak ücret, fazla çalışma ücreti, ikramiye, prim, sosyal yardım) 42,7 milyon liraydı. Kamu sektöründe ayda 54,2 milyon lira olan bu ortalama, özel sektörde 37,2 milyon liraydı. Sendikalı işyerlerinde ortalama aylık toplam brüt kazanç 54,1 milyon lirayken, sendikasız işyerlerinde bu miktar 25,4 milyon lira düzeyindeydi. Bu dönemde 16 yaşından büyükler için aylık asgari ücret brüt 8,5 milyon liraydı. 1-9 işçinin çalıştığı işyerlerinde aylık toplam brüt kazanç ortalaması 24,0 milyon lira iken, 500 ve daha fazla sayıda işçinin çalıştığı işyerlerinde bu miktar 54,7 milyon liraydı.

Soru 85: SSK niçin bunalıma girdi? Sendikacılık hareketine göre, SSK'nın sorunlarının çözümü için ne yapılmalıdır?

SSK'nın bugün ciddi bir finansman açığı yaşamasının ve sunduğu hizmetlerden kimsenin memnun olmamasının ana nedeni, hükümetlerin ve sermayenin SSK olanaklarını doğrudan veya dolaylı olarak yağmalamasıdır. 1965-1993 döneminde SSK'dan aktarılan kaynağın 20 milyar Dolar dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir. SSK'nın kurtarılması için öncelikle 10 konuda adım atılması gereklidir:

•Kaçak işçi çalıştırma, bordroda düşük ücret gösterme ve daha az süre çalışma gösterme uygulamaları önlenmelidir.

•Kısmi süreli çalışma, eve-iş-verme sistemi ve benzeri atipik çalışma biçimlerinde istihdam edilenler sosyal sigortalar kapsamına alınmalıdır.

•Devlet, sosyal güvenliğin finansmanına prim ödeyerek sistemli bir biçimde katılmalıdır.

•Türkiye'de işverenlerin ödedikleri sosyal sigorta prim oranları düşüktür; artırılmalıdır. Sosyal sigorta priminin kesilmesinde uygulanan tavan, ilk bakışta yüksek gibi gözüken prim oranlarını Avrupa Birliği ortalamasının çok altına indirmektedir. Ayrıca, sosyal sigorta primlerinin toplanmasını kolaylaştırıcı önlemler alınmalı, prim borcu faizi affı yoluna gidilmemelidir.

•Kamu kurum ve kuruluşları, kendilerinden emekli olan işçilerin sosyal yardım zammını ödemektedir. Özel sektör işverenleri de, emeklilere ödenen sosyal yardım zammına, emeklinin işyerinde geçirdiği süre ile orantılı bir biçimde katılmalıdır.

•SSK özerk ve demokratik bir yapıya kavuşturulmalıdır.

•SSK kendi ilaç fabrikasını geliştirmeli, diğer araç ve gereçlerde tıbbi malzeme tekellerinin sömürüsünü engelleyen üretim birimleri kurmalı, SSK'nın olanakları geliştirilerek hariçte yapılan tedavilerde kısıntıya gidilmelidir.

•SSK hekimlerine tam gün çalışma uygulaması getirilmeli, SSK çalışanlarının onaylanmış uluslararası sözleşmelerden kay-

naklanan toplu pazarlık ve grev hakları uygulanmalı, SSK'nın tüm birimlerinde yönetime katılma sağlanmalıdır.

•Türkiye'de dializ hastalarının yüzde 86'sı, by-pass ameliyatlarının yüzde 80'i ve kanserli hastaların yüzde 90'ı sigortalıdır. Gerçek sigortalı olmayıp, uzun ve masraflı hastalıklara yakalananların kısa bir süre bir işyerinden prim ödeyerek SSK'nın hizmetlerinden yararlanması ve SSK'nın giderlerini artırması önlenmeli, bu konuda sorumluluğu devlet üstlenmelidir.

•İşverenlerin işyeri hekimliği konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmeleri sağlanmalı, işyeri işçi sağlığı ve iş güvenliği kurulları işletilmeli, koruyucu hekimliğe önem verilmelidir.

Bu liste daha da uzatılabilir. Ancak bu 10 noktada gerekli düzenleme yapılırsa, SSK'nın finansman açığı kapatılacak, SSK sağlık hizmetleri düzelecektir. Eğer bütün bunlardan sonra hâlâ bir açık söz konusuysa, o zaman, iş güvencesi, işsizlik sigortası, aile yardımı gibi konularla bir paket halinde, yaşlılık aylığına hak kazanma yaşı veya sigortalının ödeyeceği prim oranları tartışmaya açılabilir.

Soru 86: İşçiler ve kamu çalışanlarının özelleştirme konusundaki tavrı nedir?

Sendikaların özelleştirme konusundaki tavrı zaman içinde bir evrim geçirdi. İlk başlarda özelleştirmenin işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi için nasıl büyük bir tehdit oluşturduğunu göremeyen bazı sendikalar, özelleştirmeye karşı duyarsız kaldılar ve hatta özelleştirmeden pay kapmaya çalıştılar. Ancak zaman içinde özelleştirmenin içeriği ve sonuçları yaşanılarak öğrenilmeye başlandığında, bu konudaki tavırlar genellikle değişti. İlk başlarda tek tek işyeri ve kuruluş düzeyinde özelleştirmeye karşı çıkışlar da, zaman içinde daha geniş bir özelleştirme-karşıtı cephenin oluşmasına doğru gelişti . Özellikle Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi'nin (KİGEM) çalışmaları, hem özelleştirmenin geciktirilmesine, hem de işçilerin ve sendikaların bu konuda eğitilmesine önemli katkılarda bulundu. Bazı sendikalar ise, özelleştir-

meye karşı olduklarını ifade ederken, dünya ölçeğindeki bu dalganın önüne geçilemeyeceğini, yapılması gereken en akıllı işin, bu adımın olumsuz sonuçlarını asgariye indirecek biçimde işbirliği yapmak olduğunu savundular ve savunuyorlar. Ancak giderek ağır basan eğilim, cepheden karşı çıkıştır.

Bugün TÜRK-İŞ, DİSK ve KESK özelleştirmeye karşı çıkmaktadır. HAK-İŞ ise, Et ve Balık Kurumu ve Kardemir özelleştirmelerinde özelleştirmeden yana bir tavır almıştır.

Özelleştirmeye karşı çıkışı, yağma ve talanla veya işçi kıyımıyla sınırlı tutmak doğru değildir. Özelleştirmenin temel amacı sosyal devletin yok edilmesidir. Sosyal devletin unsurları arasında ise, devletin ürettiği güvenilir et, süt, yem, ayakkabı, kumaş ve benzeri temel tüketim malları da vardır. Bu nedenle, Süt Endüstrisi Kurumu'nun (SEK) arazisi piyasa rayicinden satılsa ve SEK işçileri işten çıkarılmasa bile, SEK'in satılmasına karşı çıkmak gereklidir.

Özelleştirmenin bir diğer amacı, kırsal kesimdeki küçük üreticiliğin tasfiyesidir. Küçük üreticiliğin tasfiye edilmesi gerçekten gereklidir. Ancak bu tasfiye süreci, uluslararası ve yerli sermayenin istediği biçimde, hızda ve zamanda olunca, önemli toplumsal sorunlar yaşanmaktadır. Süt Endüstrisi Kurumu (SEK), Yem San., Et ve Balık Kurumu (EBK), Tekel, Türkiye Zirai Donatım Kurumu (TZDK), Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM), Türkiye Gübre Sanayii A.Ş. (TÜGSAŞ) gibi kuruluşların özelleştirilmesi, sermayenin denetimindeki bu mülksüzleşme sürecini hızlandıracaktır.

Eğitimin ve sağlığın özelleştirilmesi ise topluma telafisi mümkün olmayacak zararlar getirecektir. Öğretmenin, karşısında duran öğrenciyi, hekimin, karşısına gelen hastayı müşteri olarak görmesi insanlık ayıbıdır. Eğitimin insanlığın gelişimi için değil de, sermayedarların gereksinimlerine göre belirlenmesi, gericiliktir. Koruyucu hekimliği tümüyle dışlayan özel sağlık sistemleri, halka ihanettir.

SSK'nın özelleştirilmesi ve Şili'dekine benzer bir emeklilik sisteminin getirilmesi, insanları yaşlılıklarında sefalete itecektir.

Enerji, telefon, petrol rafinerileri, petrol dağıtımı gibi alanların özelleştirilmesi, ülkemizin ekonomisini ve savunmasını büyük tehlikelerle ve tehditlerle karşı karşıya bırakacaktır.

Milli parkların, ormanların, fidanlıkların özelleştirilmesi, doğal zenginliklerimizin yok edilmesine neden olacaktır.

Limanların, hava taşımacılığının ve havaalanlarında yer hizmetlerinin özelleştirilmesi, kaçakçılığın daha da artmasına yol açacaktır.

Cezaevlerinin özelleştirilmesi, güvenliğimizi mafyaya teslim edecektir.

Özelleştirmenin bir biçimi olan taşeronlaşma, kaçak işçiliği yaygınlaştırmaktadır ve daha da yaygınlaştıracaktır.

Özelleştirmenin amacı, sosyal devleti yok etmek ve emperyalizm karşısında tek direnme aracı olan ulusal demokratik devletleri zayıflatmaktır .

Sendikaların özelleştirmeye karşı çıkışı giderek bu kapsama oturmaktadır.

Parlamentoda temsil edilen siyasal partilerin tümünün şu ya da bu biçimde özelleştirmeci olması ise, sendikalar açısından ciddi sorunlar yaratmaktadır.

Soru 87: Zorunlu tasarruf sorunu nedir?

Bugün zorunlu tasarruf sorununun özü, hükümetlerin işçiler ve memurlardan çok düşük faizle borç almasıdır. Hükümetler, yıllardır, çalışanları tasarrufa teşvik hesabında biriken büyük miktarda parayı düşük faizle borç almaktadır. 1998 yılı başlarında bu fonda biriken para yaklaşık 930 trilyon liraydı. Yapılan hesaplara göre, bu kaynağın gerektiği gibi nemalandırılmış olması durumunda, ulaşılacak rakam bu miktarın yaklaşık üç katı olacaktır. 1996 yılında yıllık enflasyon yüzde 80 ve devletin borçlanmasında sermayedar sınıfa verdiği faiz yüzde 100'ün üstünde iken, zorunlu tasarrufta biriken paraya yıllık yüzde 5,2 oranında nema ödenmiştir. 1997 yılında ise, yıllık enflasyon yüzde 99 ve devletin borçlanmasında sermayedar sınıfa verdiği faiz yıllık yüz-

de 110-120 dolayındayken, işçilerin ve memurların zorunlu tasarruf fonunda tutulan parasına yılda yüzde 17,2 oranında faiz uygulanmıştır.

Hükümetler, konut edindirme fonundaki parayı da kendi istedikleri oranlarda nemalandırdılar ve kullandılar. Bu para, 1997 yılı sonu itibariyle 166 trilyon liraydı.

Sendikalar önce zorunlu tasarruf kesintilerine karşı çıktı. Bu uygulamanın başladığı 1988 yılında gerçek ücretler çok düşmüştü. En temel ihtiyaçların karşılanmasında bile büyük zorluklar yaşanıyordu. O yıllarda bu uygulamanın kaldırılması için binlerce işçiden imza toplandı. Ancak uygulama kaldırılamadı.

1990'lı yıllarda olayın farklı bir boyutu yaşanmaya başladı. Her yılın ilk aylarında bu fondaki paranın getirisinin, nemasının bir bölümü ödenmeye başlandı. Emekli olanlar da bu fonda birikmiş olan paralarını aldığında, bu ek gelir insanların hoşuna gitti. Sendikalar bir süreç içinde bu konudaki politikasını değiştirdi.

Yeni politika, bu fonda biriken paranın işçiler ve memurlar tarafından yönetilmesiydi. 12 Eylül öncesinde, örneğin, YOL-İŞ'te bir iş riski fonu vardı. İşçiden belirli bir oranda para kesilir, işveren de buna katkıda bulunurdu. Ancak biriken para sendikanın denetiminde olurdu. Benzer bir uygulama istendi. Ancak ANAP da, DYP-CHP de, Anayol da, Refahyol da, 55. Hükümet de bu isteği kabul etmedi.

Meclis'te 28 Ağustos 1996 günü kabul edilen bir yasayla, işçilerden yapılan kesinti ile işverenin katkısının durdurulması öngörüldü. Birikmiş kaynağın sahiplerine ne zaman ödeneceği ise boşlukta bırakıldı.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, TÜRK-İŞ'in kendisine yaptığı başvurudan sonra, bu yasayı yeniden görüşülmek üzere Meclis'e geri gönderdi. Gönderme gerekçelerinden biri, işverenin yüzde 3'lük katkısının işçinin kazanılmış hakkı olduğu ve ücretlere eklenmesi gerektiğiydi. Ayrıca, birikmiş paraların ödenme tarihlerinin de yasayla belirtilmesi isteniyordu.

Sendikalar zorunlu tasarruf konusundaki hakların korunmasına büyük önem vermektedir. Bunun birkaç nedeni vardır.

(A) Üyelerin önemli miktarlara varan parası söz konusudur. 1998 yılında emekli olan kıdemli bir işçi zorunlu tasarruf fonundan ortalama 400 milyon lira dolayında bir para almaktadır. Bu uygulamanın üç-beş yıl daha sürmesi durumunda, zorunlu tasarruf fonundan alınacak para neredeyse kıdem tazminatına yaklaşacaktır. Ayrıca, işverenlerin katkı payı olan yüzde 3'ün ücretlere eklenmesiyle, son yıllardaki gerçek ücret düşüşleri bir parça azaltılacaktır.

(B) Elindekine haksız biçimde el konulduğunda sesini çıkarmayanın, toplu iş sözleşmelerinde kayıplarını telafi edebilmesi veya sosyal güvenlik alanındaki kayıplara direnebilmesi mümkün olmayacaktır. Hükümetler, bu nedenle de, işçilerin ve memurların tepkisini yakından izlemektedir.

(C) Yaklaşık 5 milyon ücretliyi yakından ilgilendiren bu konuda verilecek mücadele, son yıllarda kaybedilen halk desteğinin yeniden sağlanmasında önemli bir rol oynayacaktır.

Hükümetler kaynak olmadığını ileri sürmektedir. Bu iddia doğru değildir. Hükümet yalnızca 1998 yılı Nisan ayında 1 katrilyon 254 trilyon lira iç borç, 795 milyon dolar da dış borç ödemiştir. 1998 yılı Mayıs ayında ödenen iç borç 1 katrilyon 337 trilyon lira, dış borç ise 494 milyon dolardı. 1998 yılı Haziran ayında ödenen iç borç ise 4 katrilyon 167 trilyon lira, dış borç da 867 milyon dolardı.

Hükümetlerin elinde kaynak vardır. Sorun, mevcut kaynağın hangi sınıf için kullanılacağıdır. Eğer mevcut kaynak, sermayedar sınıfa olan iç ve dış borçların ödenmesi için kullanılır, işçiye ve memura olan borçlar ertelenirse, Hükümetler sermayenin çıkarlarını savunuyor demektir. Hükümetler, işçiye ve memura olan borcunu öder, sermayeye olan borçlarını ertelerse, bu konuda işçi sınıfından yana tavır almış demektir.

Soru 88: Türkiye sendikacılık hareketinin uluslararası sendikal örgütlerle ilişkileri nasıldır?

TÜRK-İŞ ve DİSK eskiden beri Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) ve Avrupa Sendikalar Konfede-

rasyonu'na (ETUC) üyedir. TÜRK-İŞ ayrıca Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu Asya Pasifik Bölge Örgütü'ne (ICFTU-APRO) ve OECD Sendikalar Danışma Komitesi'ne (OECD-TUAC) de üyedir. DİSK de bu son iki kuruluşa üye olmakla birlikte, aidatlarını ödememekte ve etkinliklerine katılmamaktadır. HAK-İŞ ve KESK ise 1997 yılı Aralık ayında Avrupa Sendikalar Konfederasyonu ve Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na üye olmuştur.

TÜRK-İŞ, DİSK ve KESK üyesi sendikalar, Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu ile bağlantılı uluslararası işkolu federasyonlarının da üyesidir.

Ulusötesi sermayenin çıkarları doğrultusunda ve denetiminde gerçekleşen küreselleşme süreci, işçi sınıfının uluslararası düzeydeki işbirliği ve dayanışması gereksinimini her geçen gün daha da artırmaktadır. Türkiye'de yabancı sermayeli şirket sayısı 4 bini aşmıştır. Ayrıca Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetleri ile de ilişkileri gelişmektedir. Türkiye sendikacılık hareketi henüz küreselleşmenin günümüzdeki aşamasında ortaya çıkan yeni gereksinimler temelinde bir uluslararası ilişkiler sistemi geliştirememiştir. Uluslararası sendikal örgütler ve diğer ülkelerin sendikacılık hareketlerinde de benzer bir sorunun yaşanması, uluslararası sendikal ilişkilerde yeni koşullara uyum sürecini uzatmaktadır.

Soru 89: Türkiye'de ücret sendikacılığı mı uygulanmaktadır?

Ücret sendikacılığı kavramı ile kastedilen, sendikanın tüm faaliyetlerinin ücret düzeyinin yükseltilmesiyle sınırlı kalmasıdır. Türkiye'de bu anlamda bir "ücret sendikacılığı" yoktur. İşyerlerinde bağıtlanan toplu iş sözleşmeleri incelendiğinde, ücret ve yan ödemelere ek olarak, çalışma süreleri, iş güvencesi, yönetime katılma ve işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin çok kapsamlı düzenlemelerin bulunduğu görülecektir. Ancak 1960'lı yıllardan başlayarak, sendikal çalışmalarda toplu iş sözleşmeleri ile mev-

zuat değişiklikleri alanlarına verilen ağırlıktaki denge, toplu iş sözleşmeleri lehine bozulmuştur. Bu nedenle, Türkiye'de uzunca bir dönem bir "toplu sözleşme sendikacılığı" yapıldığından söz edilebilir.

Soru 90: Ekonomik ve Sosyal Konsey nedir?

Ekonomik ve Sosyal Konsey, işçi, işveren ve hükümet temsilcilerinin oluşturduğu bir diyalog platformu, bir danışma organıdır. Ekonomik ve Sosyal Konsey Türkiye'de ilk kez 17.3.1995 tarihli bir genelgeyle oluşturuldu. Daha sonra yapısında değişiklikler yapıldı. 1998 yılındaki bileşimi, 23.7.1997 gün ve 1997/44 sayılı genelgeyle oluştu. Buna göre, Ekonomik ve Sosyal Konsey'de Başbakan, Başbakan Yardımcısı, 4 Devlet Bakanı, Maliye Bakanı, Tarım ve Köyişleri Bakanı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı, Sanayi ve Ticaret Bakanı, DPT Müsteşarı, TOBB'dan 2 üye, TZOB'nden 1 üye, TESK'ten 2 üye, TİSK'ten 1 üye, TÜRK-İŞ'ten 2 üye, DİSK'den 1 üye ve HAK-İŞ'ten 1 üye bulunmaktadır.

Ekonomik ve Sosyal Konsey'in ilk toplantısı 1995 yılındaki kamu kesimi grevleri sırasında yapıldı. Başbakan Tansu Çiller, bu organı sendikalara karşı bir araç olarak kullanmak istedi. Sendikalar bu toplantıyı boykot ettiler. Refahyol Hükümeti döneminde yapılan toplantıdan somut bir sonuç çıkmadı. Mesut Yılmaz'ın başbakanlığı döneminde yapılan toplantılarda da ağırlıkla sosyal güvenlik reformu, eşel mobil ve vergi reformu konuları tartışıldı.

Ekonomik ve Sosyal Konsey, Türkiye'de işçi-işveren-hükümet ilişkilerinde önemli bir rol oynamadı.

Soru 91: Beşli Girişim ne zaman oluştu? Neler yaptı?

1996-1997 yıllarında Refahyol Hükümeti'nin ülke içinde ve dışında izlediği politikalar, devlet ile hükümet arasında önemli bir çelişki yarattı. Hükümet, Devletin temel niteliklerini

değiştirmeye yönelik bir çizgi izliyordu. Bu koşullarda, ilk olarak TÜRK-İŞ, DİSK ve TESK Genel Başkanları birlikte 1997 yılı Şubat ve Mart aylarında siyasal parti liderlerine ziyaretlerde bulundular. 28 Şubat 1997 günü Milli Güvenlik Kurulu'nda alınan kararlar bu süreci hızlandırdı. Üç kuruluş, 14 Mart 1997 günü yaptıkları ortak açıklamada, Refahyol Hükümeti'nin temsil ettiği anlayış karşısında açık bir tavır aldılar. Laik ve demokratik cumhuriyete yönelik tehditlerin daha da yoğunlaşması üzerine, bu üç kuruluşa TOBB ve TİSK de eklendi. 21 Mayıs 1997 tarihinde yapılan ilk ortak açıklamada, Devletin ve rejimin büyük bir tehdit altında olduğu vurgulandı. 6 Haziran günü ise işyerlerinde ortak bir bildirinin okunması kararlaştırıldı. Bazı işyerlerinde okunabilen bildiride şöyle deniliyordu:

"Türkiye, Orta Çağın karanlıklarında, irticanın, demokrasiyi ve insan haklarını yok ettiği ve halkımızı ezdiği günlere geri götürülmek istenmektedir. Anayasa ve yasalar sistemli bir biçimde çiğnenmekte; Devletimizi tahrip edici bir çizgi izlenmekte; Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda onurunu ve itibarını zedeleyici tavır ve davranışlar karşısında sessiz kalınmaktadır. Bu ülkede, Türk ulusunun birlik ve bütünlüğünün sembolü ay yıldızlı al bayrağımızın yerine, irticanın yeşil bayrağı dalgalandırılmak istenmekte, bayrağımıza saygısızlık yapanları cesaretlendirici bir tutum izlenmektedir."

Beşli Girişim 23 Şubat 1998 günü İstanbul'da ve 25 Mart 1998 günü Ankara'da yeniden toplanarak, basın açıklamaları yaptı. 25 Mart günü yapılan açıklamada şu değerlendirme yer alıyordu:

"Türkiye'nin acil siyasi sorunları, başta irtica olmak üzere, terör, bölücülük ve Devletimizi ele geçirmeye çalışmış olan çeteler; acil ekonomik ve sosyal sorunları ise işsizlik, enflasyon, adaletsiz gelir dağılımı ve yoksulluktur... Üreten kesimler ve Devletimizi ayakta tutan sanayici-işçi-esnaf örgütleri olarak, Parlamento ve hükümetlerin demokrasi düşmanı irticaya karşı açıkladığı mücadele programını bu bağlamda içtenlikle destekliyoruz. Hükümetin bu programı ciddi ve kararlı bir biçimde ödünsüz olarak uygulamasını bekliyoruz."

Beşli Girişim, solun bir kanadından, Kürt milliyetçilerinden ve şeriatçılardan eleştiri aldı. TÜRK-İŞ içinde 1998 yılında olağanüstü genel kurul toplamak isteyenlerin ana eleştiri noktası da bu işbirliği platformuydu. Ağırlıkla irticaya karşı oluşturulan bu işbirliği platformu, Refahyol Hükümeti döneminde Devlet ile Hükümet arasındaki dengenin Devletten yana ağır basmasında destek güç oluşturdu. ANAP-DSP-DTP Hükümeti dönemindeki işlevi ise, Devlete sızmış şeriatçıların tasfiyesi, 8 yıllık eğitimin kabulü ve irticaya karşı mücadele konusunda laik ve cumhuriyetçi güçlere destek olmaktı. Beşli Girişim kendi başına sonuç alabilecek bir işbirliği platformu değil, laik cumhuriyete yönelik büyük tehdit karşısında, Cumhuriyetin temel niteliklerine ve Devlete destek olma ve sahip çıkma çabasıydı. HAK-İŞ ve KESK bu platformun dışında kaldı.

Soru 92: İşçi ve kamu çalışanları konfederasyonları arasındaki ilişki nasıldır?

TÜRK-İŞ, DİSK, HAK-İŞ, MİSK ile KESK, Türkiye Kamu-Sen, Memur-Sen ve Demokratik Kamu-İş arasındaki ilişkiler büyük farklılık göstermektedir.

MİSK ve Demokratik Kamu-İş'in diğer kuruluşlarla ilişkisi çok sınırlıdır. Memur-Sen ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Türkiye Kamu-Sen 1997 yılı başlarında üç işçi konfederasyonu ve KESK ile yapılan bir ortak toplantıya katıldı. Ancak bu görüşme daha gelişkin bir ilişkiye yol açmadı. Türkiye Kamu-Sen yönetiminin işçi ücretleri ve kamu çalışanları sendikaları yasa taslağı gibi konulardaki açıklamaları da bu ilişkiyi kesintiye uğrattı.

TÜRK-İŞ, DİSK, HAK-İŞ ile 1995 yılında KESK'i oluşturan iki ayrı yapılanma 1993 yılı sonlarında Demokrasi Platformu içinde işbirliği yaptılar. 1994-1998 döneminde 1 Mayıs'lar bu kuruluşlar tarafından birlikte kutlandı. Ayrıca, SSK'nın sorunları ve dönem dönem gündeme gelen çeşitli konularda ortak açıklamalar yapıldı. Dört örgütün biri tarafından düzenlenen etkinliklere diğer kuruluşlar da (çok etkili olmasa bile) katıldılar. Ancak bu iş-

birliği ortamı, dönem dönem çelişkilerin öne çıkmasını da engellemedi. Örneğin, TÜRK-İŞ'in ve bir ölçüde de DİSK'in çabaları sonucunda, HAK-İŞ'in laiklik konusundaki tavrı nedeniyle, HAK-İŞ'in Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na ve Avrupa Sendikalar Konfederasyonu'na üyeliği 4,5 yıl geciktirildi.

Bu işbirliği, 1997 yılında TÜRK-İŞ, DİSK, TESK, TOBB ve TİSK'in Beşli Girişiminin ortaya çıkmasıyla biraz ikinci plana itildi. Ancak, 12 Eylül öncesi ilişkilerle kıyaslandığında, işbirliği ve güçbirliğinin çok daha gelişkin olduğu söylenebilir.

Soru 93: Sendikacılık hareketinin laiklik konusundaki tavrı nedir?

Demokrasinin ve sendikal hak ve özgürlüklerin önkoşulu laikliktir. TÜRK-İŞ ve DİSK ve bağlı sendikalar, ülkemizde dini esaslara dayalı bir devlet kurma anlayışlarına ve girişimlerine karşı laik cumhuriyeti savunmuşlardır ve savunmaktadırlar. Bu anlayış, sendikaların tüzüklerinin amaç maddesinde ve çok sayıdaki açıklamada yer almaktadır. HAK-İŞ'in tüzüğünde ise laiklik kavramı yoktur. Ancak, HAK-İŞ, Demokrasi Platformu tarafından hazırlanan 1 Mayıs bildirisinde, uzun tartışmalardan sonra, laiklik kavramının altına imza attı. Ayrıca, Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) ve Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC) üyeliğinin önüne TÜRK-İŞ tarafından konulmuş olan engelin kaldırılabilmesi için, 1999 yılında yapılacak olan genel kurulunda tüzüğüne bu hükmün konacağını açıkladı. Daha sonra da yapılan birçok ortak açıklamada, laik ve demokratik cumhuriyetin korunması amacını savunduğunu ifade etti.

Soru 94: Sendikacılık hareketi, değişen koşullara uyum sağlayarak güçlenebilmek için ne yapmalıdır?

Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin birinci görevi, ülkemizde demokratikleşmenin sağlanmasıdır. Bunun da yolu,

bir taraftan yeni saldırılara karşı elindeki hak ve özgürlükleri savunurken, diğer taraftan yeni mevziler kazanmaktır.

Uluslararası tekelci sermaye ve yerli sermaye, işçi haklarını ve sendikal hak ve özgürlükleri ortadan kaldırma çabası içindedir. Ayrıca, laik ve demokratik cumhuriyeti yok etmek isteyen irticacı güçler, demokrasiyi ve sosyal hukuk devletini yok etmek isteyen çeteler, işçi sınıfı bilincinin yerine etnik saflaşmalar ve kavgalar yaratmak isteyen bölücüler ve demokratik kanalların yokedilmesinden yarar sağlayan terör örgütleri de işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin karşısındadır.

İşçi sınıfı ve sendikacılık hareketi, ancak çok bilinçli, kapsamlı ve sabırlı bir mücadeleyle mevcut hak ve özgürlüklerini koruyabilir ve geliştirebilir. İşçi sınıfının kendi sorunlarını çözme mücadelesi aynı zamanda tüm emekçi sınıf ve tabakaların ve Türkiye'nin de sorunlarının çözümünü sağlayacaktır. Bu çerçevede bakıldığında, sendikacılık hareketinde halen yaşanmakta olan ve hızlandırılarak güçlendirilmesi gereken eğilimler ile gereksinimler aşağıdaki soruların yanıtlarında özetlenmektedir.

Soru 95: Toplu sözleşme sendikacılığı başarılı olabilir mi?

Yalnızca toplu iş sözleşmeleri ile sınırlı bir sendikacılık anlayışı aşılmalı, toplu iş sözleşmeleri ile çözümü mümkün olmayan ve çözümü tümüyle siyasal alana kaymış temel sorunlar için de etkili bir biçimde mücadele edilmelidir.

Bugün 87 ve 98 sayılı ILO Sözleşmelerinden kaynaklanan toplu pazarlık ve grev haklarını kullanamayan kamu çalışanları sendikacılık hareketi, daha da kitleselleşebildiği ve halk desteğini daha iyi bir biçimde arkasına alabildiği ölçüde, toplu pazarlık hakkını kullanarak veya aynı sonucu yaratacak başka yollardan haklarını artıracak ve özgürlüklerini genişletecektir.

Sendikalar, daha iyi ücret alabilmek için bile, hayatın her alanındaki sorunlarla yakından ilgilenmek zorundadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin bütünlüğü ve bağımsızlığı tehlikeye girerse, ücret zammı almak mümkün değildir. Türkiye'nin demokratikleşme-

si sağlanamazsa, mevcut ücretlerin korunabilmesi bile olanaklı olmayacaktır.

Türkiye, mollaların yönetimindeki bir İran, uyuşturucu çetelerinin devlete hakim olduğu bir Kolombiya veya insanların etnik kökenlerine göre saflaşıp birbirini boğazladığı bir Yugoslavya'ya dönerse, insan hakları da, demokrasi de, işçi hakları da, sendikal hak ve özgürlükler de, ücretler de unutulup gidecektir.

İşçi sınıfının çeşitli kesimlerinin birbirinden kopuk sorunu gibi gözüken ve gerçekte uluslararası sermayenin yeni politikasının ürünü olup birbiriyle bağlantılı olan çeşitli sorunlar karşısında ortak tavır alınmalı, dayanışma geliştirilmelidir. Bu belirleyici ortak sorunlar, işçi sınıfının farklı tabakaları arasındaki çıkar birliğini daha da güçlendirmektedir.

Bu anlayış çerçevesinde,

•Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ve bütünlüğünün korunması ve güçlendirilmesi,

•Demokratikleşme sürecinin hızlandırılması,

•Özelleştirmenin durdurulması ve demokratikleştirilecek ulusal devletin ve diğer demokratik halk örgütlenmelerinin ekonomideki ağırlığının artırılması,

•İrticaya, çetelere, bölücülüğe ve teröre karşı açık bir tavır alınması,

•Hırsızlık, yolsuzluk, israf, rüşvet ve haksız kazançla mücadele edilmesi,

•Enflasyonla ve işsizlikle mücadele edilmesi, işsizlik sigortasının kurulması, gelir dağılımı adaletsizliğinin azaltılması,

•Yargı bağımsızlığının sağlanması,

•Devleti küçültme adı altında sosyal devleti yoketme çabalarına karşı, eğitim ve sağlık hizmetlerinde ve hayatın her alanında sosyal devlet anlayışının güçlendirilmesi ve uygulanması,

•Kapitülasyonlan dünya ölçeğinde yeniden getirecek Çok Taraflı Yatırım Anlaşmasının imzalanmaması,

•Onaylanmış 158 sayılı ILO Sözleşmesi uyarınca iş güvencesinin sağlanması,

•Teşmil kurumunun etkili bir biçimde kullanılması,

•İşkolu yetkisinin yeniden gündeme gelmesi ve işkolu yetkisine dayanılarak işyerinde ayrıca yetki almadan toplu sözleşme yapılabilmesi,

•Kamu kesiminde teknolojiyi geliştirici yatırımların yapılması, üretimin ve emanet işlerin artırılması,

•Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 94 sayılı Sözleşmesi'nin ve 1988 yılında çıkarılan Bakanlar Kurulu kararının etkili bir biçimde uygulanarak, kamu kesiminde ihaleyle iş yaptırmanın ve taşeronluğun sendikasızlaşmaya ve işçilerin insanlıkdışı bir biçimde sömürülmesine yol açmasına engel olunması,

•Ormancılıkta vahidi fiyat uygulamasının durdurulması,

•Kaçak işçilikle, bordroda düşük ücret ve daha az çalışma gösterme uygulamalarıyla etkili bir biçimde mücadele edilmesi,

•Anayasa'da öngörülen insan haklarına saygılı, demokratik ve laik sosyal hukuk devleti anlayışının hayata geçirilmesi,

•Sendikal hak ve özgürlükler konusunda, onaylanmış ILO Sözleşmelerinin iç mevzuatımıza yansıtılması ve bunların gereklerinin yerine getirilmesi,

•Hak grevi hakkının tekrar tanınması,

•Asgari ücretin insanca yaşamaya yetecek bir düzeye çıkarılması, vergiden muaf tutulması ve en az 6 ayda bir enflasyon oranında artırılması,

•Eve-iş-verme sisteminde çalışanların da işçiyi koruyucu mevzuatın kapsamına alınması,

•Sendikaların televizyon kanalı ve radyo kurmasının önündeki engellerin kaldırılması ve TRT'de işçilerin temsilinin yeniden sağlanması,

•Özel güvenlik görevlilerinin sendikalaşmasının önündeki engellerin kaldırılması ve ihtiyaç fazlası askerlik yükümlülerinin ve stajyer öğrencilerin işyerlerinde işçi gibi çalıştırılmalarının önlenmesi,

•Zorunlu emeklilik ve memurlaştırma uygulamalarının engellenmesi,

•Devletin, özellikle yeni kent yoksullarının sorunlarının çözümü için etkin önlemler alması,

•İşyerlerinin kapatılması ve bölünmesinin sendikal mücadeleyi ve gücü zayıflatıcı biçimde kullanılmasının önlenmesi,

•SSK'nın sorunlarının, (i) kaçak işçilikle mücadele, (ii) özerk ve demokratik bir SSK ve (iii) devletin sosyal güvenliğin finansmanına prim ödeyerek sistemli bir biçimde katılması temelinde çözümü,

•İşçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinin alınmasının sağlanması,

•Yönetime katılmaya ilişkin hükümlerin getirilmesi

ve benzeri talepler için gerekli çaba gösterilmelidir.

Soru 96: Halktan tecrit olmuş bir sendikacılık hareketi başarılı olabilir mi?

Sendikalar yalnızca kendi üyelerinin sorunlarıyla ilgilenmekle kalmamalı, ülkemizin, tüm halkımızın ve sendikasız işçilerin ve memurların sorunlarıyla ilgilenmeli, toplumun diğer kesimlerinin meşru ve demokratik kuruluşları ile ilişkilerini geliştirmeli, halkımızın öncüsü ve umudu olmalıdır.

Sermayenin ve yandaşlarının, sendikalı işçileri mutlu bir azınlık ve halkın sorunlarının sorumlusu gibi göstererek diğer çalışanlardan tecrit etmesini önlemenin ve kamu çalışanlarının uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan haklarını kullanabilmesinin yolu bu doğrultudaki çabalardan geçmektedir.

Toplumun diğer kesimlerinden destek eksikliğinin birinci nedeni, bu kesimlerin sorunlarının çözümü konusunda işçi ve kamu çalışanları sendikalarının onlara yeterli desteği sağlamaması, açıklamaların ötesine gidilmemiş olmasıdır.

Diğer neden ise, günümüzde hemen hemen tümüyle tekelci sermayenin denetimi altına girmiş olan basının ve televizyon kanallarının uyguladıkları bilinçli işçi sınıfı karşıtı politikalardır.

Ayrıca, işçi sınıfının işçi, memur ve sözleşmeli personel statülerinde çalışan kesimlerini birbirine düşürmeye yönelik politikalara karşı, örgütsel birliği amaçlayan bir işbirliği ve güçbirliği an-

layışının yerleştirilmesi, diğer emekçi sınıf ve tabakalara da güven verecek ve işçi sınıfının öncülüğünü güçlendirecektir.

Bu anlayış çerçevesinde, aşağıda özetlenen adımlar atılmalı veya güçlendirilmelidir:

•Sendikasız işçilerin ve kamu çalışanlarının, emeklilerin ve işsizlerin örgütlenmeleri ve meşru mücadeleleri desteklenmeli, her alanda ve özellikle örgütlenme çabalarında işçi ve kamu emekçileri sendikaları arasında yakın bir işbirliği ve güçbirliği geliştirilmelidir.

•Hızlı mülksüzleşmenin yarattığı geniş kent yoksulları kitlesinin, sorunlarının çözümü için gerçekleştireceği meşru ve demokratik örgütlenme ve mücadele desteklenmelidir.

•Uluslararası tekelci sermayenin demokratik ulusal devletleri zayıflatmaya yönelik saldırısına karşı, Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçekten insan haklarına saygılı, demokratik ve laik bir sosyal hukuk devleti olmasını sağlamayı ve üniter devlet yapısını, bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumayı amaçlayan demokratik kuruluşlarla ilişkiler geliştirilmelidir.

•Küçük esnaf ve sanatkârların meşru mücadelesi desteklenmeli ve bunlar arasında özellikle uluslararası ve yerli tekelci sermaye tarafından sömürülen kesimlerin mücadelesi ile yakın bir işbirliği sağlanmalıdır.

•Topraksız ve az topraklı yoksul köylülerin ve küçük üretici köylülerin mücadelesine destek verilmeli, tarımı ve hayvancılığı çökertmeyi amaçlayan politikalara karşı işbirliği yapılmalıdır.

•Özellikle işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin sorunların çözümü, işçi sağlığı kurullarının mevzuatta öngörülen biçimde işletilmesi ve sosyal güvenlik gibi konularda Türk Tabipleri Birliği ve diğer demokratik meslek kuruluşları ile sürekli olarak işbirliği yapılmalıdır.

•Kaçak işçilikle ve işverenlerin yasadışı davranışlarıyla mücadele etmede, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve SSK müfettişleri, Maliye Bakanlığı denetim elemanları ve Devlet Denetim Elemanları Derneği (DENETDE) ile yakın bir işbirliği geliştirilmelidir.

•Ülkemizin doğal zenginliklerinin korunmasında çevre koruma örgütleriyle işbirliği yapılmalıdır.

•Öğrencilerin demokratik ve meşru mücadelesi desteklenmeli, provokasyonların önlenmesi için çaba harcanmalıdır. Endüstri meslek liseleri ve tüm okullarla ilişki kurularak, sendikacılık hareketinin tanıtılması sağlanmalıdır.

Soru 97: Kitle eylemlerinin daha etkili olması nasıl sağlanabilir?

Sendikacılık hareketi, Hükümetle ve işverenlerle ilişkilerinde diyaloğu geliştirmeli ve ancak diyaloğun yeterli olmadığı yerde, özellikle son yıllarda yaptığı gibi, meşru ve demokratik kitle eylemlerini etkili ve daha yaygın ve kapsamlı bir biçimde kullanmayı sürdürmelidir.

Bu meşru ve demokratik eylemlerde, bugüne kadar olduğu gibi, araya kesinlikle yabancılar alınmamalı, taşkınlıklara engel olunmalı, kimsenin malına en küçük bir zarar verilmesine bile izin verilmemelidir.

Kısa süreli genel eylemlerde hükümetleri anında etkileyen üç işkolu, enerji, bankacılık ve haberleşmedir.

Genel eylemlerde, hükümetler üzerindeki etkisi açısından ikinci derecede önemli olan işkolları ise demiryolu taşımacılığı, kent-içi denizyolu taşımacılığı, havayolu taşımacılığı, belediye otobüsleri, limanlar ile sağlık ve eğitim hizmetleridir. Kış aylarında bu gruba, kar mücadelesi nedeniyle, karayolları da eklenebilir. Kısa süreli genel eylemlerde diğer işkollarının etkisi ancak bunlardan sonra gelmektedir.

Meşru ve demokratik eylemlerde iki nokta önemlidir: Bu eylemler nedeniyle zarar görmemek, bu eylemlerin sonuç aldıracak etkide olması.

Eylemler nedeniyle zarar görmemenin yolu, halkın desteğine sahip olmak ve eylemleri kitlesel biçimde yapmaktan geçmektedir. Çeşitli işkolları ve bölgelerdeki işçiler, kamu emekçileri, işsizler ve emekliler arasındaki dayanışmanın geliştirilme-

si, eylemlerin daha da kitleselleştirilmesine katkıda bulunacaktır.

Eylemlerin sonuç aldıracak etkiyi yaratabilmesi ise, öncelikle enerji, haberleşme ve bankacılık gibi işkollarının bu meşru ve demokratik mücadeleye katkısının artırılmasına bağlıdır.

Soru 98: İşçi sınıfı siyasal alandaki gücünü nasıl kullanabilir?

İşçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin siyasal birlikteliği ve birliği sağlanmalı, siyasal güç etkili bir biçimde kullanılmalıdır.

Sorunlarımızın çözüm yeri artık Parlamento'dur. Ancak Parlamento'da işçi sınıfının doğrudan temsilcileri yoktur.

Türkiye'de işçiler 1946 yılından beri seçimlerdeki oy güçlerini belirli bir ölçüde kullandılar. Ancak bu yolla sağlanan yararlar çok sınırlı kaldı.

Çeşitli partilerde genellikle kendi çabalarıyla faaliyet gösteren işçilerin sağladıkları sınırlı yarar da yalnızca kendilerine oldu.

1985-1986 yıllarında yaygın olarak tartışılan bir konu, işçi sınıfının siyasal alandaki gücünü artırabilmek amacıyla, siyasal partilere üye olmak, bu partilerde çeşitli yönetici kademelere gelmekti. "Bizim içimizde particilik yapmayın, gidin kendi partinizde bizim adamımız olarak çalışın," anlayışı yaygınlaştırılmaya çalışılıyordu. Bazı işçiler bunu çeşitli partilerde denedi. Ancak istenilen sonuç alınamadı. Bu işçiler, bu partilerin politikalarını ve uygulamalarını işçi sınıfı doğrultusunda değiştirmede yetersiz kaldılar. Biraz güçlenmeye başladıklarında önleri kesildi. Parlamentoda temsil edilen partiler işçileri kullanmaya çalıştı, kendisini kullandırtmadı.

Daha sonra bağımsız adaylar tartışılmaya başlandı. Hatta 1994 yerel seçimlerinde çeşitli bölgelerde bu tür adaylar belirlendi. Ancak, aday belirleme sürecinde yeterince katılımcı olunmadığından ve yeterli çalışma yapılamadığından istenilen sonuçlar alınamadı.

Daha sonra şu soru yaygın biçimde tartışıldı: Kendisine "sağcıyım" diyen işçi ile, kendisine "solcuyum" diyen işçi arasında somut sıkıntılar, sorunlar ve talepler konusunda ne fark vardır?

Tartışmaların sonucunda, zenginlerin vergilendirilmesi; Devletin işçiden ve memurdan yana davranması; işçilerin gereksinimlerinin ve taleplerinin karşılanmasına öncelik verilmesi; eğitim ve sağlık hizmetlerinin devlet tarafından parasız ve kaliteli olarak sağlanması; Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ve bütünlüğünün özenle korunması; Türkiye'nin demokratikleşmesi konularında ve benzeri isteklerde işçiler arasında hiçbir farkın olmadığı ortaya çıktı.

Bu koşullarda, işçilerin, memurların, emeklilerin, işsizlerin partisini kurma tartışmaları yoğunlaştı. Arzulanan, böyle bir partinin, tüm emekçi sınıf ve tabakaların ve ulusal demokratik devletin güçlü olmasından yana olan kesimlerin de desteğini almasıydı. Bu işin ilk adımı olarak da, mevcut partilerden istifa kampanyalarının örgütlenebileceği tartışıldı.

Bugün tabandaki birçok kişinin inancı, sendikaların girişimleriyle oluşturulacak ve işçi sınıfının öncülüğünde tüm emekçi sınıf ve tabakaları, emeğin kurtuluşu mücadelesine inananları ve vatanseverleri örgütleyecek bir siyasal partinin, Türkiye'nin, halkımızın ve işçi sınıfımızın geleceğini kurtaracağıdır.

Her görüşten, her kökenden, her işkolu-meslek-statüden ücretlinin bir siyasal harekette bütünleştirilmesi, sendikaların yetkili organlarında demokratik biçimde alınacak kararlar doğrultusunda hayata geçirilmelidir. Hayatın siyasal çözümleri dayattığı koşullarda ve yaygın kitle eylemleri deneyimi ve geleneği ve tabanda yıllardır süren tartışmalar temelinde geliştirilecek böyle bir hareket, TİP'ten, Çalışanlar Partisi'nden, DİSK'in 1979 yılındaki parti kurma çalışmalarından çok farklı sonuçlar doğuracaktır.

1997 yılında 4277 sayılı Yasayla, sendikaların siyaset yasağı hemen hemen tümüyle ortadan kaldırılmıştır. Bu olanak da etkili bir biçimde kullanılabilir ve kullanılmalıdır.

Soru 99: İşçi sınıfının tüketici olarak gücü sendikal mücadelede nasıl kullanılabilir?

Sendikalar, işçilerin ve bir bütün olarak halkımızın tüketici olarak gücünü sendikal hareketin çıkarları doğrultusunda etkili biçimde kullanmalıdır.

Türkiye'de sendikalar 1960'lı yılların başlarında et boykotları, sebze boykotları yaptılar. Ancak bu dönemdeki boykotların amacı, aracıların ve satıcıların kârının azaltılmasıydı. 1970'li yıllarda ise işçilerin tüketici olarak gücü birkaç grevde ve örgütlenme çabasında kullanıldı. Bugün bu gücün çok etkili bir biçimde kullanılabilmesinin koşulları vardır ve bu araç genellikle zannedildiğinden daha etkilidir.

Bir holdinge bağlı bir fabrikada işçilerin örgütlenmeleri nedeniyle işten çıkarılmaları veya örgütlü bulunulan fabrikada greve çıkılması durumunda, bu araç kullanılabilir.

Sendikalar, bu holdinge bağlı tüm işletmeleri ve bunların ürettikleri ürünleri kamuoyuna duyurabilir. Bunların satın alınmaması için çağrıda bulunabilir. Bu mallar evlere de, tüketim kooperatiflerine de sokulmaz. Bu kampanya sonucunda söz konusu şirketlerin satışları yüzde 10-15 düzeyinde düşürülebilse bile, bu önemli bir güç kaynağıdır. Holdinglerin hakimiyetinin arttığı koşullarda bir holdingle böyle bir zıtlaşma olduğunda, tüm holding ürünleri boykot edilebilir. Bu tüketici boykotuna katılmanın kimseye getirdiği en küçük bir riskin bile bulunmaması, en yaygın katılımın seferber edilebilmesini olanaklı kılmaktadır.

Gazetelerde tüketici köşeleri giderek yaygınlaşmaktadır. Boykot edilen ürünlere ait ve o tarihe kadar gündeme getirilmeyen şikayetlerin ülkenin dört bir tarafından sistemli bir biçimde bu tüketici köşelerine aktarılması da, şirketlerin durumunu zorlaştıracaktır.

Bu şirketler, tüketici hakları ve yaptıkları reklamın kötüye kullanılması açılarından da sıkıştırılabilir.

Holdinglerin, üretim şirketlerinin yanı sıra çeşitli alanlarda hizmet sunan birimleri de vardır. Örneğin, greve çıkılan işyerinin

bağlı bulunduğu holdingin bir büyük mağazalar zinciri olabilir. Genellikle bu mağaza zincirleri holdinglerin nakit akışında önemli bir yer tutmaktadır. Akşamları iş çıkışında binlerce işçinin ve memurun bu mağazalara gitmesi, müşteri olarak mağazayı doldurması, sonra da birer sakız alıp sıraya girmesi ve kasadaki işçiye bozulmak üzere 5 milyon lira vermesi durumunda, mağaza felç olacaktır. İşçi-memur eşleri ve çocukları, emekliler, işsizler bunu her gün yapabilir. Her gün milyarlarca liralık satış yapan bu mağaza zincirleri böylece kolayca ve eyleme katılanlara hiçbir risk getirmeden kilitlenebilir.

Holdinglerin bankaları vardır. Bu bankalarda yatırılmış olan paralar çekilebilir. Ayrıca, greve çıkılan veya işten işçi atan holdingin bankasının ülkenin dört bir tarafındaki şubelerine binlerce işçi-memur-emekli-işsiz gidebilir, hesap açılması için gerekli asgari miktarda parayla bir vadesiz mevduat hesabı açtırabilir, ertesi gün de gelip parasını çekebilir. Böylece, tamamiyle yasal bir hak kullanılarak ve hiçbir risk alınmadan bu bankaların çalışması önlenebilir.

1980 yılına kadarki ekonomik ve siyasal koşullarda, uluslararası ve yerli tekelci sermayeye ait işletmelerde sendikal örgütlenmede çok ciddi sorunlar yaşanmıyordu. Özellikle Türkiye'de yatırım yapmış kısıtlı sayıdaki yabancı sermaye işletmesinde sendikal hakların kullanılması çok büyük sorunlara yol açmıyordu. Ancak günümüzde hem küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde, hem de büyük işletmelerde acımasız bir mücadele sürmektedir.

Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi giderek daha da hızlanmaktadır. Küçük bir işletmede işverenle sürdürülen mücadelede işverenin başvurabileceği bir yol, atölyeyi veya fabrikayı kapatıp, bir süre beklemektir. Ancak bir holdingin bu yola başvurması olanaklı değildir. Bir holding çok daha güçlüdür. Ama gücü daha fazlayken, kullanması bilinirse, zayıflıkları da daha fazladır.

Bu amaçla, sendikaların önderliğinde kurulan tüketici dernekleri ve işçi tüketim kooperatifleri ile yakın bir işbirliği gerçekleştirilmelidir.

Sendikalar, tüketicilerimizin yerli üreticilerce kalitesiz mallara mahkum edilme kaygısını gözardı etmeden, yerli malı kullanma kampanyaları açmalıdır.

Bir mal satın alınırken veya tüketim kooperatifleri için toplu alım yapılırken, belirli bir malı üretenlerin sendikalı işçiler olması da tercihte gözönünde bulundurulmalıdır.

Sendikalarımız, ticari kuruluşlarla her türlü ilişkisinde, sendikalı işçilerin çalıştığı işyerlerine büyük öncelik vermelidir.

İşçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin tüketici olarak gücü ve bunun en etkili bir biçimde nasıl kullanılacağı, sendika eğitimlerinde önemli bir konu olarak ele alınmalıdır.

Soru 100: Sendikalar yapılarında ve işleyişlerinde nasıl bir değişim yaşamaktadır ve yaşamalıdır?

Sendikalar, yoğunlaşan sorunlarla daha başarılı bir biçimde başedebilmek için, iç yapılarında, işleyişlerinde ve ilişkilerinde de değişikliklere gitmelidir.

Sendikalar, işyeri örgütlenmelerini geliştirmeli, işyeri sendika temsilciliği kurumunu güçlendirmeli, işyeri sendika temsilcilerinin meşru ve demokratik mücadelede işçi önderi olma özelliklerini pekiştirmelidir. Gerek görülen işyerlerinde, grevler sırasında oluşturulan işyeri grev komiteleri gibi, sendikal yapı ve disiplin içinde çalışacak işyeri işçi komiteleri veya komisyonları oluşturulabilir.

Kamu kesimi işyerlerinde işçi, memur ve sözleşmeli personel statülerinde çalışan ücretliler arasındaki işbirliği ve güçbirliği geliştirilmelidir.

Sendikaların yerel örgütlenmeleri güçlendirmeli ve illerdeki şubeler ve işyeri sendika temsilcileri arasındaki işbirliği ve dayanışma geliştirmelidir. İşçi ve kamu emekçileri sendikaları arasında etkin bir işbirliği örgütlenmelidir. Yerel düzeyde televizyon kanalları, radyolar ve basınla yakın bir ilişki kurulmalıdır. Sendikacıların, çalışanlardan yana kişilerle biraraya gelerek yerel televizyon kanalı kurmaları da olanaklıdır.

Sendikalar, kapsam-dışı personelin kapsam içine alınması için gerekli çabayı göstermelidir.

Sendikalar, kadın işçiler birimleri ve genç işçiler birimleri oluşturmalı, işçilerin çocuklarıyla ilgilenmelidir.

Sendikalar, üyelerinin eşleri ve çocukları için birimler oluşturmalı, faaliyetler düzenlemelidir.

Konfederasyonlar, merkezi bir örgütlenme stratejisi çerçevesinde, özel sektör örgütlenmesinde koordinasyon ve yönlendirme görevini yerine getirmelidir. Örgütlenme kampanyalarında sendikalar arasındaki işbirliği, dayanışma ve ortak davranış geliştirilmeli ve güçlendirilmelidir.

Sendikalar, üyelere doğrudan hizmeti gündeme getirmelidir. Sendikaların önderliğinde vakıfların, hasar-zarar fonlarının kurulması teşvik edilmelidir. Üye çocuklarına burs verilmesi gibi uygulamalar yeniden gündeme getirilmelidir. Ancak, sendikaların ticari faaliyetleri konusunda çok dikkatli ve ihtiyatlı hareket etmekte ve tuzaklara düşmemekte yarar vardır.

Sendika eğitimleri, bilgi aktarılan toplantıların ötesinde, karşı karşıya bulunulan temel sorunların ele alındığı ve çözüm yollarının arandığı toplantılar haline getirilmelidir. Sendikaların eğitim faaliyetleri konusunda işbirliği yapılmalıdır.

Sendikaların ve konfederasyonların bütünlüğü ve merkeziyetçi yanı güçlendirilmelidir.

Sendikacılık hareketi, sermayenin ulusötesi niteliğinin daha da artması ve küreselleşme olgularıyla bağlantılı olarak Türkiye'deki yabancı sermaye yatırımlarındaki artışı da gözönüne alarak, uluslararası alandaki ilişkilerini, uluslararası sendikacılık hareketi ve diğer ülkelerdeki sendikal merkezlerle olan işbirliği ve güçbirliğini güçlendirmelidir.

Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi, içinde yaşanılan koşullardaki değişime bağlı olarak, yukarıda özetlenen doğrultuda bir anlayış değişikliğini yıllardır yaşamaktadır. Bu değişikliğin daha da hızlandırılması ve güçlendirilmesi, karşı karşıya bulunulan sorunların aşılmasını kolaylaştıracaktır.

Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi bu zorlukları da aşacak, emeğin kurtuluşu mücadelesine önemli katkılarda bulunacak,Türkiye'nin ve dünyanın sömürüsüz, eşitlikçi, adaletli, insancıl, huzurlu ve mutlu geleceğini yaratmada belirleyici bir rol oynayacaktır.

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ

Soru 1: İşçi sınıfı nedir? 5
Soru 2: Sendika nedir? 8
Soru 3: İşçilerin hak alma araçları nelerdir? 9

II. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİ

Soru 4: İşçi sınıfı nasıl ortaya çıktı? 15
Soru 5: Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde işçi sınıfının nesnel durumu neydi? 16
Soru 6: İşçi haklarını düzenleyen mevzuat nasıl gelişti? 18
Soru 7: İşçi ve memur örgütlenmeleri nasıl gelişti? 20
Soru 8: İşçi ve memur mücadeleleri ve eylemleri nasıl gelişti? 21
Soru 9: İşçilerin ve memurların ücretleri ve çalışma koşulları nasıldı? 23

III. ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİ

Soru 10: İşçi sınıfının nesnel durumu neydi? 24
Soru 11: Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında işçiler lehine herhangi bir düzenleme yapıldı mı? 24
Soru 12: İşçi ve memur örgütlenmeleri nasıl gelişti? 25
Soru 13: İşçi ve memur mücadeleleri ve eylemleri nasıl gelişti? 26

IV. 1923 - 1946 DÖNEMİ

Soru 14: Ülkede de genel siyasal, toplumsal ve ekonomik durum nasıldı? 28
Soru 15: İşçi sınıfının nesnel durumu neydi? 29
Soru 16: İşçi ve memur haklarını düzenleyen mevzuat nasıl gelişti? 31
Soru 17: İşçilerin sendikasız olduğu yıllarda işyerinde hak almada kullanılan başka yollar var mıydı? 35
Soru 18: İşçi ve memur örgütlenmeleri nasıl gelişti? 35
Soru 19: İşçi ve memur mücadeleleri ve eylemleri nasıl gelişti? 37
Soru 20: İşçilerin ve memurların ücretleri ve çalışma koşulları nasıldı? 37

V. 1946 - 1961 DÖNEMİ

Soru 21: Ülkedeki genel siyasal, toplumsal ve ekonomik durum nasıldı? 39
Soru 22: İşçi sınıfının nesnel durumu neydi? 40
Soru 23: İşçi ve memur haklarını düzenleyen mevzuat nasıl gelişti? 41
Soru 24: Toplu iş sözleşmeleri imzalandı mı? 47
Soru 25: İşçi ve memur örgütlenmeleri nasıl gelişti? 48
Soru 26: "1946 Sendikacılığı" Nedir? 52
Soru 27: TÜRK-İŞ nasıl kuruldu? TÜRK-İŞ'i Amerikalılar mı kurdurttu? 54
Soru 28: TÜRK-İŞ'in 1952-1960 döneminde siyasal tavrı nasıldı? 55
Soru 29: İşçi ve memur mücadeleleri ve eylemleri nasıl gelişti? 57

Soru 30: İşçilerin ve memurların ücretleri ve çalışma koşulları nasıldı? 57
Soru 31: İşçi Sigortaları Kurumu nasıl kuruldu? 59
Soru 32: Türkiye'de işçi konut kooperatifçiliği nasıl gelişti? 60
Soru 33: Cumhuriyet Türkiyesi'nde 1 Mayıs'ı "işçi bayramı" olarak kutlayan ilk başbakan kimdi? 61
Soru 34: 27 Mayıs'ta TÜRK-İŞ'in tavrı ne oldu? 61

VI. 1961 - 1980 DÖNEMİ

Soru 35: Ülkedeki genel siyasal, toplumsal ve ekonomik durum nasıldı? 63
Soru 36: İşçi sınıfının nesnel durumu neydi? 64
Soru 37: İşçi ve memur haklarını düzenleyen mevzuat nasıl gelişti? 65
Soru 38: 24 Temmuz işçi bayramı mıdır? 68
Soru 39: İşçi ve memur örgütlenmeleri nasıl gelişti? 68
Soru 40: İşkolları yönetmeliği nedir? 71
Soru 41: 12 Mart 1971 darbesinde TÜRK-İŞ'in ve DİSK'in tavrı ne oldu? 72
Soru 42: 12 Eylül 1980 darbesinde TÜRK-İŞ'in, DİSK'in ve HAK-İŞ'in tavrı ne oldu? 74
Soru 43: AAFLI nedir? 77
Soru 44: Türk Hür-İş Konfederasyonu nasıl kuruldu ve kapandı? 78
Soru 45: Türkiye İşçi Sendikaları Dayanışma Konseyi nasıl oluştu ve dağıldı? ÖZ-İŞ Konfederasyonu nedir? 79
Soru 46: SADA nedir? 80
Soru 47: DİSK nasıl kuruldu? Faaliyetleri nasıldı? 80
Soru 48: 1975-1980 döneminde DİSK içinde ne tür sorunlar yaşandı? DİSK'in siyasal tavrı nasıldı? 86

Soru 49: "Sınıf ve kitle sendikacılığı" nedir? 91
Soru 50: 12 Eylül 1980 öncesinde TÜRK-İŞ - DİSK ilişkileri nasıldı? 94
Soru 51: MİSK nasıl kuruldu? MİSK'in siyasal tavrı nasıldı? 94
Soru 52: HAK-İŞ nasıl kuruldu? HAK-İŞ'in siyasal tavrı nasıldı? 95
Soru 53: Sosyal Demokrat-İş Konfederasyonu nasıl kuruldu? 96
Soru 54: Türk Ülke-İş Konfederasyonu nasıl kuruldu? 96
Soru 55: Türkiye İşçi Partisi nasıl kuruldu ve sendikalarla ilişkileri nasıldı? 97
Soru 56: Türkiye Çalışanlar Partisi girişimi nasıl ortaya çıktı ve sonuçlandı? 98
Soru 57: Partilerüstü politika nedir? TÜRK-İŞ'in siyasal tavrı nasıldı? 101
Soru 58: 1968-1970 döneminde öğrenci gençlik - sendika ilişkisi nasıldı? 107
Soru 59: DEV-GÜÇ neydi? Sendikalarla ilişkisi nasıldı? 108
Soru 60: Ulusal Demokratik Cephe (UDC) ve Demokratik Platform neydi? 110
Soru 61: Sendika-içi demokrasi ne ölçüde vardı? 111
Soru 62: İşçi ve memur mücadeleleri ve eylemleri nasıl gelişti? 112
Soru 63: 15-16 Haziran 1970 olayları nedir? Niçin önemlidir? 119
Soru 64: İşçilerin ücretleri nasıldı? 122
Soru 65: Yurtdışına çalışmaya gidenlerin Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi üzerinde nasıl bir etkisi oldu? 122

Soru 66: Ülkede genel siyasal, toplumsal ve ekonomik durum nasıldı? 124
Soru 67: İşçi sınıfının nesnel durumu neydi? 126
Soru 68: Kapitalizmin altın çağının sona ermiş olması ve yeni uluslararası işbölümü, işçi işveren ilişkilerini nasıl etkiledi? 130
Soru 69: İşçi ve memur haklarını düzenleyen mevzuat nasıl gelişti? 133
Soru 70: İşkolları Tüzüğü nedir? 140
Soru 71: Sendikal haklar mücadelesinde Uluslararası Çalışma Örgütü nasıl kullanıldı? 141
Soru 72: Türkiye'de iş güvencesi var mıdır? İş güvencesi niçin önemlidir? 142
Soru 73: Sendikal örgütlenmenin önündeki engeller nelerdir? Bu engellerin aşılabilmesi için ne yapılmalıdır? 143
Soru 74: Sendikal hak ve özgürlüklere ilişkin yürürlükteki mevzuat, onaylanmış ILO Sözleşmelerini hangi açılardan ihlal etmektedir? 144
Soru 75: İşçi örgütlenmeleri nasıl gelişti? 145
Soru 76: Kamu çalışanlarının örgütlenmeleri nasıl gelişti? 146
Soru 77: Çalışanların Ortak Sesi Demokrasi Platformu nasıl kuruldu? Neler yaptı? 147
Soru 78: TÜRK-İŞ nasıl bir siyasal faaliyet sürdürdü? 149
Soru 79: İşçi ve memur mücadeleleri ve eylemleri nasıl gelişti? 154
Soru 80: Sendikacılık hareketi çöküyor mu? 164
Soru 81: İşçi sınıfı ve sendikacılık hareketi, 1980'li yılların sonlarında yeni koşullara nasıl uyum sağladı? 165

Soru 82: Günümüzde işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin karşı karşıya bulunduğu sorunlar nelerdir? 166
Soru 83: İşçiler ve memurlar son dönemdeki eylemlerinde niçin "kahrolsun IMF, bağımsız Türkiye" sloganını atıyorlar? 168
Soru 84: İşçilerin ücretleri nasıldı? 169
Soru 85: SSK niçin bunalıma girdi? Sendikacılık hareketine göre, SSK'nın sorunlarının çözümü için ne yapılmalıdır? 172
Soru 86: İşçiler ve kamu çalışanlarının özelleştirme konusundaki tavrı nedir? 173
Soru 87: Zorunlu tasarruf sorunu nedir? 175
Soru 88: Türkiye sendikacılık hareketinin uluslararası sendikal örgütlerle ilişkileri nasıldır? 177
Soru 89: Türkiye'de ücret sendikacılığı mı uygulanmaktadır? 178
Soru 90: Ekonomik ve Sosyal Konsey nedir? 179
Soru 91: Beşli Girişim ne zaman oluştu? Neler yaptı? 179
Soru 92: İşçi ve kamu çalışanları konfederasyonları arasındaki ilişki nasıldır? 181
Soru 93: Sendikacılık hareketinin laiklik konusundaki tavrı nedir? 182
Soru 94: Sendikacılık hareketi, değişen koşullara uyum sağlayarak güçlenebilmek için ne yapmalıdır? 182
Soru 95: Toplu sözleşme sendikacılığı başarılı olabilir mi? 183
Soru 96: Halktan tecrit olmuş bir sendikacılık hareketi başarılı olabilir mi? 186
Soru 97: Kitle eylemlerinin daha etkili olması nasıl sağlanabilir? 188

Soru 98: İşçi sınıfı siyasal alandaki gücünü nasıl kullanabilir? 189
Soru 99: İşçi sınıfının tüketici olarak gücü sendikal mücadelede nasıl kullanılabilir? 191
Soru 100: Sendikalar yapılarında ve işleyişlerinde nasıl bir değişim yaşamaktadır ve yaşamalıdır? 193

1951 yılında Samsun'da doğdu. Atatürk İlkokulu (Amasya, 1962), Talas Amerikan Ortaokulu (Kayseri, 1966), Robert Lisesi (İstanbul, 1969) ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi Ekonomi ve İstatistik Bölümü'nü (Ankara, 1973) bitirdi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde sosyal politika dalında yükseklisans derecesi (1982) aldı. 1985 yılından beri Türkiye Yol-İş Sendikası Araştırma ve Eğitim Dairesi Müdürü. Aynı zamanda, 1993 yılından beri TÜRK-İŞ Genel Başkan danışmanı. Yayınlanmış kitaplarından bazıları: **Türkiye'de Sınıf Mücadelesinin Gelişimi,** 1923-1973 (1979), **Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Yapraklar** (1992), **Şeriatçılar, İşçi Hakları ve HAK-İŞ** (1995), **Teslimiyetten Mücadeleye TÜRK-İŞ, 1980-1992** (1995), **Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Tarihi, Olaylar, Değerlendirmeler** (1996), **Sendikal Alanda Güncel Gelişmeler (Değinmeler, Tartışmalar)** (1997), **TÜRK-İŞ Tarihinden Portreler, Eski Sendikacılardan Anılar-Gözlemler** (1998).

KABALCI

100 SORUDA TÜRKİYEDE İŞÇİ
2 109757 551242

KDV DAHİL